

۱ پریل ۱۹۳۸ع

ستارو

ایڊیٽر:- بولچند وسوہل راجپال

قیمت :- چوہ آنا

چند و چار روپیہ

ايشن انشوٽرنس ڪمپني لميٽيڊ

هيڊ آفيس بمبئي

بريا ٿيل ۱۹۱۰ع

خاص خوبيون:-

دائمي بيمگاري ۽ سهائتا
گهر ٺاهڻ لاءِ سهائتا
گولڊن (سون ورنلي) پاليسي
پتي پتي پتي پتي پتي
اتفاقي موت تي پتي رقم
ايجنٽ جون ڪميشنون دائمي چالو
لکڙهه ڪريو:-

پرسرام وشن سنگهه ٺهراهاڻي بي-اي.
برالچ سيڪريٽري سنڌ ۽ بلوچستان
چيف ايجنٽ:-

راجپال ۽ ڪمپني شڪارپور سنڌ
آرگنائيزر:-

لڪهچند نارائند اس ڪراچي.

دي لڪشمي

[برپا ڪيل ۱۹۲۴ع ۾]

جا سڀني حياتين جي ويهي ڪمپنين جي سر مور آهي.
ٽيون ڪم ۳۰-۱ اپريل ۱۹۳۷ع ٽئين مليل ۱,۵۱,۰۰,۰۰۰ روپيا
[هڪ ڪروڙ ۵۱ لک ۵۱ هزار ۵۱ روپيا]

بونس:- دائمي حياتي جي پاليسيءَ تي هڪ هزار تي ويهه روپيا سال

مدي واريءَ پاليسيءَ تي هڪ هزار تي ۱۶ روپيا سال ۾
ڪلیمن جي ٽڪري ليڪال ڪرڻ ۾ مشهور، جنهن جون برالچون ساري
هندوستان، برما ۽ ساوت آفريڪا ۾ آهن.

ڪراچي ۾ بندر روڊ تي ڪمپني لاءِ عمدي ڇهه ماڙ جاءِ ٿياري رهي
آهي جنهن تي اٽڪل پنج لک روپيا خرچ ٿي ويندو.

وڌيڪ حقيقتن لاءِ لکڙهه ڪريو:-
برالچ سيڪريٽري
لڪشمي انشورنس ڪمپني لميٽيڊ بندر روڊ ڪراچي.

The Quality of

J.B. MANGHARAM'S
BISCUITS

**IS REAL PRIDE
FOR
MARRIAGES,
PARTIES ETC.**

جي-بي-منگهارام

جا بسڪوٽ

جهڙا آهن سهڻا ٿوڙا

آهن کانئس سوادي.

پوکڻا قوم بچش

۽ ها ضميدار.

الهي ڪريئي

ڪمپنيءَ کي جدا جدا نمونن تي سونا ۽ سوين سونڀر ڪميٽ انعام طور مليا آهن.

هميشه خريد ڪريو

جي-بي منگهارام ڪمپنيءَ جا اوچا سوديشي ڪئمڙا
جي هندوستان ۾ سڀ کان سٺا - عمدہ ۽ لذت ٿا بس ٿيا آهن
چاڪا ٿي

۱- "J.B." مارڪي وارا ڪئمڙا اوچي سوديشيءَ ڪنڊ مان، ٽنڊر سٽيءَ
جي اصولن موجب (Modern) ماڊرن نموني ۾ اسٽيم جي ذريعي تيار
ڪيا وڃن ٿا.

۲- منجهن (Glucose) گلوڪوس (طافيت ڏيڻ واري شيءِ)
40% (چاليه سيڪڙو) ڪم آندو وڃي ٿو جنهنڪري هي ڪئمڙا خوراڪي
پوکڻا طافيت بخشيندڙ ۽ هاضمو سڌاريندڙ ٿا بس ٿيا آهن.

۳- (Essences) ايسينس تمام اوچي (Quality) ڪوالت جي ٿا ڏنل
ميون جي خوشبوءِ پيدا ڪندڙ ۽ (Harmless Vegetable Colours) يعني
مٺا رنگ ڪم آندا وڃن ٿا، جي ٽنڊر سٽيءَ کي ڪوبه نقصان نٿا پهچائين.

۴- هن ڪمپنيءَ کي مال جي سنائيءَ صفائيءَ ڪري سوين سونڀر ڪميٽ
۽ سونا ٻلا انعام مليل آهن.

نوٽ ۽ - هر هڪ ڪئمڙي تي "J.B." نالو ڏسي پوءِ خريد ڪريو جيئن
دوڪاندار ٺوهان کي ٺٽي مال نه ڏين.

جي-بي منگهارام انڊيا ڪو

هءِ ڪلاس ڪنفيڪشنري ۽ بسڪوٽ مٽيو فئڪچري رس
سڪر (سٺ)

فهرست

نمبر	ليک	ليکڪ	صفحہ
۱	کافي	بيدل فقير	۱
۲	ڊاڪٽر گر بخشاڻي وارو رسالو	پير و مل مهر چند آڏواڻي	۲
۳	بهار (شعر)	لطف الله جوگي	۱۴
۴	سچو پيار (آکاڻي)	مس ناکري نيراج واسواڻي	۱۵
۵	غزل	سوپراج نور ملداس (فالي)	۱۹
۶	پير وڙگاري (شعر)	ڪشچند نيرڏاس ڪتري [بيوس]	۲۱
۷	اچڻ جهڙيون رسمون ۽ رواج	لعچند امر ڏنومل جگتياڻي	۲۲
۸	جهنگ جو شعل شڪار	پرمالند ميوارا ام ايڊيٽر "جوت"	۲۵
۹	گائڻ وديا	ٺهرا ام آسود و مل وڪيل	۲۸
۱۰	ويچار هر سڪ (شعر)	سوامي بوڌ راج صاحب	۳۳
۱۱	پودن بزمچاري ٿيڻ ممڪن آهي؟	(پوتر زندگيءَ تان ورتل)	۳۳
۱۲	سچي سڪ (شعر)	ديوان دلپت راءِ	۳۰
۱۳	ڌرم ۽ نيتي	مهاتما گانڌي	۴۱
۱۴	لا اُميد	سي. ايل. منگهاڻي	۴۷
۱۵	کافي	ديوان صورت (بهار)	۴۸
۱۱	شارد اائڪٽ	مولائي شيدائي	۴۹
۱۷	کافي	سچل سرمست	۵۳
۱۸	پريان سندو پيچرو	ليلا رام پريمچند واڏواڻي	۵۴
۱۹	عجيب ليلا (شعر)	منگهارا م شيوڪرام (مستان)	۶۰
۲۰	درسي ڪتابن جون چوڪون	عبدالله عبدالواسع (عبد)	۶۱
۲۱	شاهه عبدالطيف جا چونڊ بيت	...	۶۶
۲۲	روح جي راحت	روپيرام گنگا رام سڏاڻي	۶۸
۲۳	کافي	ديوان دلپت راءِ	۷۰
۲۴	باه جو گهوڙو (آکاڻي)	لکميچند. ٽي. روپچند اڻي	۷۱
۲۵	ليوز نوٽس ۽ ڪمينٽس		۷۵

هيءَ اخبار مسٽر بولچند وسو مل راجپال بي. ايس سي "راجپال پريس" ميان جي ڳوٺ ۾ ڇپي پڌري ڪئي.

فهرست

نمبر	ليک	ليکک	صفحه
۱	کافي	بيدل فقير	۱
۲	ډاکټر کر بخشاڻي وارو رسالو	پير و مل مهر چند آڏ وائي	۲
۳	بهار (شعر)	لطف الله جوگي	۱۴
۴	سچو پيار (آکاڻي)	مس ناگري نيهراج واسواڻي	۱۵
۵	غزل	سو پيراج نور ملداس (فالي)	۱۹
۶	پير و زگاري (شعر)	کشيچند نيرڻداس کتري [بيوس]	۲۱
۷	اچرچ جهڙيون رسمون ۽ رواج	لعليچند امر ڏنومل جگتياڻي	۲۲
۸	جهنگ جو شعل شڪار	پرماتند ميوارام ايڊيٽر "چوت"	۲۵
۹	گائڻ وديا	ٺهوارام آسود و مل وکيل	۲۸
۱۰	ويچار هر سڪ (شعر)	سوامي ٻوڏ راج صاحب	۳۳
۱۱	ٻورن بوهه چاري ٿيڻ ممڪن آهي؟	(پوٽر ڏندگيءَ تان ورتل)	۳۳
۱۲	سچي سڪ (شعر)	ديوان دلپت راءِ	۳۰
۱۳	ڌرم ۽ نيتي	مها اما گالڏي	۴۱
۱۴	نا اُميد	سي. ايل. منگهاڻي	۴۷
۱۵	کافي	ديوان صورت (بهار)	۴۸
۱۱	شارد ائڪٽ	مولائي شيدائي	۴۹
۱۷	کافي	سچل سرمست	۵۳
۱۸	پريان سند و پيچرو	ليلا رام پريمچند واڏ وائي	۵۴
۱۹	عجيب ليلا (شعر)	منگها رام شيوڪرام (مستان)	۶۰
۲۰	درسي ڪتابن جون چوڪون	عبدالله عبدالواسع (عبد)	۶۱
۲۱	شاهه عبداللطيف جا چونڊ بيت	...	۶۶
۲۲	روح جي راحه	روچرام گنگارام سڏاڻي	۶۸
۲۳	کافي	ديوان دلپت راءِ	۷۰
۲۴	باه جو گهوڙو (آکاڻي)	لکميچند - ٽي. روپچند اڻي	۷۱
۲۵	نيوز نوٽس ۽ ڪمينٽس		۷۵

هيءَ اخبار مستر بولچند وسو مل راجپال بي. ايس سي "راجپال پريس" ميان جي ڳوٺ ۾ ڇپي پڌري ڪئي.

سندھ

[۷۶]

۱ اپريل ۱۹۳۸ع

[سال ۷]

کافي

- ۱- امر نهی جون ڳا لهيون اوري - جو ڳن ٻنڌ پر انهيون وي ميان
- ۲- رهن جو نهی حرف نه چاڻن - مھويت جون مڙ جون ماڻن
- ۳- ڪنڌ ڏوري طرف نه ڏاڻن - عارف وچن اڳاهون وي ميان
- ۴- رمزن وارا رند رندا نا - فقير قاسم ڪميئي فرزانا
- ۵- مستي ماڳ ڪري مردانا - بهون ڏاڻن ٿيڌ انهيون وي ميان
- ۶- عالم لندني جي جا عالم - لامذهب سي صوفي عالم
- ۷- يار برهم جا بانکا عالم - چم چائن سو چاهون وي ميان
- ۸- آلت بيد عشق جو سارو - سمجهي ما وڏائون ليند جو نعره
- ۹- بيدل ڪيئي ڪن لوڪ ڏي لاڙو - نيڙن مڙج عتا انهيون وي ميان

(بيدل فقير)

ڊاڪٽر گر بخشاڻي ۽ واري رسالو

(۲)

ليکڪ: - مسٽر پير و مل مهر چند آڏواڻي.

جا پوريان ٻئي اکر ڪو چوندو، ته اُميد آهي ته مان سڄوئي بيت چئي سگهندس. انهيءَ هوندي به ۱۹۲۳ع ۾ رساليءَ جو هيءُ پهريون جلد ڇپجي پڌرو ٿيو، ته ڏاڍي چاهه سان پڙهيم ۽ انلاءِ سبب هو.

سنه ۱۹۰۰ع ۾ تعليم کاتي وارن هائوڪي رواجي صورتحال ۾ شاهه جو رسالو ڇپائي پڌرو ڪيو، ته يڪدم اهو خريد ڪري، ٽرمپ صاحب واري رساليءَ بمبئي ڇاپي واري رسالي سان انهيءَ بيت ڪيم. سگهوئي گهڻا گهوٽا لاهڻ نظر آيو. مون پوءِ ان جو سمالوچن لکيو، جو ۱۹۰۱-۱۹۰۰ع واري

ڊي. جي سنڌ ڪاليج ”مسيٽي“ ۾ ڇپجي پڌرو ٿيو. ان وقت جي سنڌي توڙي انگريزي اخبارن ۾ به رسالي بابت ليکڪ لکيم، مطلب ته اڄ کان انٿيهر ورهيه اڳي اخبارن جي وسيلي پڻي پڪاريم، ته ڪو جتي سٽي جاڳي، جو شاهه جي رسالي جو صحيح نسخو صحيح معنائن سميت ڇپائي، سنڌ جي گهرج پوري ڪري. هيءُ رسالو ۱۹۲۳ع ۾ نڪتو ته اهو مون لاءِ ائين هو، جيئن ڪنهن اُسائيل اڳيان ڪو ٿڌي پاڻيءَ جو ڊلو پري آڻي رکي! جيئن اُڃايل ماڻهو پاڻيءَ ملڻ شرط

ڊاڪٽر گر بخشاڻي ۽ واري شاهه جي رسالي جي جلد پهرين ۾ جيڪي ڳالهون منڍ وارن ۱۷۱ صفحن ۾ لکيل آهن، تنجو ذڪر اڳين گهرو ڪيو هوم. هر هڪ ڳالهه جي جهجهي اُٻتار هن ڪري ڪئي هيم جو اهو ”مقدمه“ (Introduction) بي. اي جي شاگردن لاءِ درسي ڪتاب طور منظور ٿيل آهي ۽ هن وقت پڙهن ويندا. سندن لاءِ خاص طرح هڪ ڌار ليکڪ، ”شاهه جي سنڌي“ بابت ڊي. جي. سنڌڪاليج مسيٽي جي فيبروري ۱۹۳۸ع واري پڙهي ۾ لکيو اٿم، جو پڻ اُميد نه ڪين ڪمائون ٿيندو. ڪاليج ۾ علمي تدقيق سان اڀياس يعني مرهڻي اڀياس (Critical Study) ڪرڻو آهي، تنهنڪري انهيءَ ”مقدمه“ جي خوبين سان اچي خامين يا اوڻاين جو ذڪر ڪيو اٿم. هاڻ باقي رهيو خود شاهه جو رسالو، جنهنجا پوريان پنج سر معنيٰ ۽ شرح سميت جلد پهرين ۾ ڏنا آهن. اهي سر، بلڪه سڄو شاهه جو رسالو، اڳيئي ايترا گهرو پڙهيو هوم، جو رسالي جو ڳچ پاڳو ٻوڙبان ياد هوم. اڄ اهو اڳيون حافظو ڪونهيم، ته به رسالي جي ڪهڙي به بيت

ڈوگہ، ڈوگہ، کری پیسندو آھی، لسن مان بہ
 ہی ۽ آلمد رس نہنپ پیسٹ لگس۔

ڊاڪٽر گربخشاڻي جي جڳهه

ڊاڪٽر گر بخشا طبع جو هيءُ رسالو پڙهڻ شروع ڪيم، ته ”منڊ“ واري صفحو ب
ر هيءُ لفظ لکيل ٿو ٿئي:-

”ڏسڻ ۾ آيو آهي، ته ڪيترن لفظن جون
معنائون ڏکي بازيءَ يا اوت تي پئي
ڪيون ويون آهن.“

وري ”مقدمه“ جي صفحو ۱۳۴ ۾ سنڌي ۽ ڪشميري ۾ جوڙيندڙن ۽ رسالي جي اهڙين لفظن جي معنائن لکندڙن تي تنقيد ڪئي. ڇو ته ڪشميري ۾ جوڙيندڙن ۽ رسالي جي لغت نويسن علم لغات (Philology) جو ڪوبه سماج ڪونه ٿيو آهي، تنهن سبب سنڌين لغتون اڌوريون ۽ خام رهي وڃيون آهن. رڳو ٽڪي بازيءَ تي زور رکيو اٿن ۽ معنائن ۾ ڏاڍا اهڃاڻ ڪيا آهن. سندس هيءُ لکيل جو اهو ئي موٽي نه وڃي بلڪه انهيءَ مان ٻاڏو به ٿي سگهي ٿو. سندس لکيل موجب سنڌ ۾ اونداهي، تنهنڪري ڇپڻ نه ٿي سگهي ٿو ۽ پاڻ ڪهڙو سوچڻ وڃي.

اٿس ۽ رسالي جي صحيح ترقي ۽ صحيح معنائن ڏيڻ ۾ ڪيتري قدر سوڀارو ٿيو آهي. جنهن سرڌا سان سندس رسالو پڙهڻ لاءِ ڇاهيم، سا سرڌا هوندي جبري ڇاهيم، ڪري هڻجي وليم، بلڪ مڙجي وليم. انهي سبب مان اٽلي جي سندس رسالي کي نڪتڻ جي نگاه سان ٺاهڻ لڳس. هيءُ رسالو ۱۵ نومبر ۱۹۲۳ع جي ڇپجي پڌرو ٿيو هو ۽ ان وقت مان ڪراچيءَ ۾

ايڪسائيس آفيسر هوس. سگهوئي نا ٿال
سبب پنهنجي آفيس ڏه. ڏينهن بند ڪري
ايڪمنوئي، هيءُ ڪتاب پڙهيم. شاه جو
دسالو اڳيئي ڳچ، قدر ياد هوم، انهنڪري
بئي ڪنهن به نسخي سان پيٽ ڪوڙ جي
ضرورت ڪانه - مهم. هن ڪتاب پڙهندي
معنيٰ ۽ شرح واري ڀاڱي ڏي به بروقت
ٺهاري ڏيندو ويس. جيڪي نئون يا قريبل
پڙهڻيون نظر آين، ۽ معنائن واري ڀاڱي به
جيڪي تشاوت يا خاميون ڏٺيم، سي
بروقت نشان ڪيم. جيڪي خاميون ۽
خاميون نظر آين، انجا مثال ٻين ٻن جلدن
جي خامين ۽ خامين سان گڏ ڏيندس.
هتي رڳو ايترو ڄاڻايل ٿو ته ان وقت جيڪو
اثر دل تي وٺيم، سو هيءُ آهي ته جيڪو
ٻاٺو ڪتاب جي منڍ به ڪيو اٿس، سو
اجايو آهي. اوڻا-ٻن کان آڄو هڪڙو
ايشور آهي ۽ باقي ايترو چئبو ته رسالي
تي پورهيو بيمشڪ ڪيو اٿس ۽ ڪيتري
قدر نئين روشني به وڌي اٿس.

داکٹر گر بخشا ٹی تی جلیہ

سنه ۱۹۲۳ع جي نائيل وارن ڏينهن ۾
ڪراچي جي ٿيا سافڪل سوسائٽي ۽
صوفي سماگم ٿيو. منهنجو دوست
جيممل پورام ٽن ڏينهن ۾ حيدرآباد ۾
”پارٽو اسي“ اخبار جو مهتمم هو. اڳواٽ
ٽي لکي هو ڪلياڻيم، ته سماگم ۾ اچي ۽
”شاهه سيلاني“ باب ۾، يعني شاهه عبداللطيف
جي سير سا حبيب، اُتي اچي ڳالهائج.
يارڙي جو سڏ ٿيو، ته وڃي حاضر ٿيس.
الهي موقعي تي پاڻ به ڪراچي آيو ۽

لفظن ڪم آڻڻ تي زور رکيو اٿس. هن مان ظاهر آهي ته جوابدار (ڊاڪٽر ڪرشناطلي) سنڌي ٻوليءَ جي خون ڪرڻ جي آزادي سان اهو قدم کنيون آهن. پنهنجيءَ ڳالهه ثابت ڪرڻ لاءِ هڪ مثال به ڏنو هونائين. ڇي جڏهن ”منڍ“ ۽ ”مهاڳ“ لفظ سنڌي ۽ ۱۸ ڳيٽي عام آهن، تڏهن ڇو الهنڪي ڇڏي، ”مڏمه“ لکيو اٿس؟ سنڌيءَ ۾ ”مڏمه“ لفظ فوجداري ڪيس جي معنيٰ سان ڪم ايندو آهي.

بيعت تهمت جي باري ۾ سر سراج جو هيٺيون بيت ٿا چئي لاءِ ڄاڻا يائين:

ماڻڪ منڏ هئا، پيتي ۽ ۱۸ زانو!
سڄو ٿان، سيد چوي، لهي لڪ سوا،
پڳي، پڇاڻا، بد مان ٿي، پري ٿيو.
ڊاڪٽر ڪرشناطليءَ جي ڏنل سمجهاڻيءَ موجب انجي معنيٰ هيءَ آهي:-

امل ماڻڪ يعني روح، منڏ يعني زال (انسان) جي هٿان پيتي ۽ يا صندوق (جسم) جي اندر پير زانو! شاهه صاحب جن فرمائين ٿا، ته هي روح جيستائين سڄو ۽ سالم آهي يعني جيستائين حرصن هوسن جي چيپٽ نه آئي اٿس، جيستائين امل-ماڻڪ وانگر لڪ، بلڪ سوا لڪ لهي، يعني بي بها آهي، پر جڏهن نفساني خواهشن جي نوڪر لڳڻ ڪري پڇي پوي ٿو، تڏهن ”بد“ يعني درجي يا مرتبي کان پوي ٿيو پوي، جنهنجي معنيٰ ته پوءِ انجو ڪوبه ملهه يا مان نٿو ٿئي.

مسٽر چيئمئل پنهنجي اظهار ۾ ڄاڻايو هو ته اها غلط معنيٰ آهي. بيت جو صحيح مطلب

اچي ڊاڪٽر ڪرشناطليءَ جو رسالو ڏنائين. اهو پاڻ سان کڻي، حيدرآباد روانو ٿيو. ٻن ٽن ڏينهن کانپوءِ جيڪا ”پارلوا سي“ لکتي، تنهن ۾ هڪ لنڊوليڪ ڏنل، جنهن جي مٿان پروفيسر ڪرشناطليءَ جو نالو ٿلهن اکرن ۾ ڇپيل هو. سمجهيم ته رسالي جو سالو ڇن لکيو اٿس. اتي وائڙو به ٿيس. مونکي اها ئي ڏندن واري من (حيروص)، نه هيڏو سارو ڪتاب ايتري ۾ پڙهي پورو ڪرڻ ڪمائين، جو ان بابت هيٺرو سارو لکيو اٿس! پهر يائين پائيم ته ڊاڪٽر ڪرشناطليءَ جيڪا ٻين تي جلهي ڪئي آهي، تنهن تان پلٽيو آهي ۽ پر مضمون پڙهي ڏنل، ته مار! سڄي رسالي تان ڊاڪٽر ڪرشناطليءَ کي وٺي سڱن تي کنيون اٿس! سندس رسالي جي جلد پهرين کي نه لکيو ۽ ٺاڪام ٺهرايو اٿس ۽ پر باقي ٽي جلد جي اڃا ڪوڙا هئا، تنکي به اڳواٽ ئي پنهنجي ردي بنائي رکيو اٿس!

ڊاڪٽر ڪرشناطليءَ تي ”پارلوا سيءَ“ ۾ جملي ٽن خولن جي تهمت رکيل هئي:-

(۱) سنڌي ٻوليءَ جو خون!

(۲) روحاني رازن جو خون!

(۳) رسالي جي هڪ هزار کن بيتن جو خون!

سنڌي ٻوليءَ جي خون ٿا بت ڪرڻ لاءِ مسٽر چيئمئل پنهنجي اظهار ۾ ڄاڻايو هو، ته مهڙ وارن صفحن ۾ جيڪو هيٺرو سارو مضمون لکيل آهي، تنهن ۾ ٽپ ٽپ تي ڳرا ڳرا عربي ۽ پارسي لفظ ڪم آيل آهن، جن مان ڪن لاءِ نچ سنڌي لفظ موجود به آهن، ته به الهنڪي ڇڏي، عربي ۽ پارسي

پو و فيسر گر بخشاڻي ۽ سوڌو لاءِ آهي، پر
لوڏو آهي! آهي آهن مسٽر چينمل جا
جنسي لفظ.

مسٽر چينمل جي پهرين ئي ليڪ مان منهنجي
دل ۾ هي ۽ خوف جا ڳڻو، نه رسالي ئي
ڊڳو مقابلي نظر گهمائي، هٿو زبردست
ليڪ لکيو اٿس، سو جنهن مهل سڄو رسالو
پڙهي پورو ڪندو، تنهن مهل نه الا جي
ڇا ڪندو! ڪا ٿورڙي ڳالهه هيٺ مٿي
ڏسي، هٿن شور مچائيندو، نه ٻيا پاڻا
ڪوٺ بند ٿي ويندا ۽ اها ڳالهه بلڪل
پڌري پيئي هئي. رسالي جي پهرين جلد
جي قيمت پنج رپيا، ۽ جيڪي ٽي جلد
اڃا اڪرڻا هئا، تن جي قيمت ٻه پنج پنج
رپيا. سمجهو ته پهرين جلد مان جيڪي ٽي
وڏون ڪڍيون اٿس، تن کي جيڪڏهن
وڌ نه ٿو، ته اهي رسالي بنسبب ماڻهن جي
دلن تي بد اثر پيدا ڪنديون. پوءِ نه
ماڻهو به ضرور چوندا ته ڪتاب ۾ بيٺ
ڪٿل، معنائون غلط ۽ ٻولي به ڏکي، پوءِ
گتي ڪنهنڪي پيئي آهي، جو هٿيون
ڳالهون اخبار ۾ پڙهڻ کانپوءِ به هن هڪڙي
رسالي ٻلي سڄا سارا ويهر رپيا خرچيندو؟
اهڙيون ڳالهون ڳڻي، ماڻهو جيڪڏهن
پهرين ئي جلد خريد نه ڪندا ته موز ۾ سور
سهڻ ڊاڪٽر گر بخشاڻي لاءِ به مشڪل ٿي
پوندي. هو به ضرور چوندي هيتري مڏسب به
ڪريان، هيڏي ساري رقم به سيڙايان،
۽ ماڻهن وٽ قدراجهو اهو، جو پهرين ئي
جلد گهر واهي ٿيو اٿم، ته پوءِ مونکي ڪهڙي
گتي پيئي آهي، جو ٻيا پاڻا ڪڍي، وڌيڪ
پئسا وڃايان؟

هي ۽ آهي، ته امل ماڻڪ جيستائين سڄو
۽ سالم آهي ۽ جيستائين انجو ملهه لڪ سوا
لڪ آهي ۽ هر ڀڄي ٽڪر ٿيڻ کانپوءِ انجو
ملهه ”پدم“ يعني لکها ڪروڙن کان به
وڌيڪ ٿئي ٿو. هن ڳالهه ۾ هڪ روحاني
راز رکيل آهي، جنهنجو پو و فيسر گر بخشاڻي
(هاڻ ”ڊاڪٽر“) ڏٺو وائون خون ڪيو
آهي. وڌيڪ جيڪي ڇيو هوانين، تنهن
مان اهو مطلب پئي نڪتو، ته جو ماڻهو پاڻ
رسالو سمجهي نٿو سگهي، سو ٻين کي ڇا
سمجهائيندو؟ اهو اهو هٿن روحاني رازن
جو خون ڪندو.

ٽين ۽ ٽهٽ جي باري ۾ مسٽر چينمل جو
چوڻ هو ته ڪنهن به ڌرتي بيش ڪرڻ جي
ڪا ضرورت ڪانهي، ڇاڪاڻ ته خود
جوابدار (ڊاڪٽر گر بخشاڻي) منهنجي
رسالي جي منڍ ۾ پاڻمرادو ڏوهه باس
ڪئي آهي ۽ دلي بادل (کليو ڪلايو) لکيو
اٿس، ته ”سر ۽ بيٺ، جي گهڻي اڪثريت
بعد معلوم ٿيا آهن، نه شاه جو ڪلام نه
آهن، سي رد ڪيا ويا آهن.“

مسٽر چينمل جو چوڻ هو، ته هن پهرين
جلد منجهان ئي ڪيترا بيٺ گم آهن، جي
جوابدارن ارادن قتل ڪيا آهن. جيڪڏهن
هيٺ ڇيڪ ڇڏي ڏس، ته پوءِ وڻ
گهوڙو ڪين ٻڌندو ۽ رسالي جي باقي زميل
تن جلدن ۾ اڃان گهڻا خلم ٻاريندو ۽ هن
ريٽ سڄي رسالي مان هڪ هزار کن بيتن
جو خون ٿي ويندو! هن ڳالهه با بيٺ
ورور ڏيئي پئي لکيائين ۽ پڙهندڙن کي انهن
ذهن نشين ڪرايائين ته ”شاه لطيف کي

انين نه ڪري، ته پوءِ خلق جي ڪورٽ سڳوري جتن مناسب سمجهي، تنهن ساڻس ڪارروائي ڪري.

مسٽر چيئرمين جو پهريون ليکڪ جنهن ڏينهن سندس ”پارٽو-سي“ ۾ پڙهيم، تنهن ڏينهن ئي شام جو پنجن بجي آفيس جي ڪم کان آيو، ايتري وڃي، سندس ليکڪ جو جواب ”پارٽو-سي“ ۾ ڇپجڻ لاءِ لکيم، ته پڙهندڙن مان ڪنهنجي به دل تي رسالي بابت ڪو-ٿورو گهڻو ايترو-جيترو اثر ويندو هجي، ته اهو هڪدم لهي وڃي. مسٽر چيئرمين کي خانگي خط به لکيم، ته منهنجو هيءُ جواب بنا دير ”پارٽو-سي“ ۾ ڇپي پڌرو ڪيو ۽ نرويسر گربخشاڻي جي رسالي جي برخلاف هڪ ڪري، ڏيک ڏيکڻ لکجي. توڙي اچي خيال موجب جيڪڏهن هي ”مڪمل نسخو“ نه آهي، ته ان جون غلطيون بيشڪ ظاهر ڪريون. جيڪڏهن ڏٺم ته اهي برابر غلطيون آهن ۽ ڪتاب مان فائدي ٿيڻ بدران مرڻ غلطيون جوڙي ٿيندو، ته پوءِ مان به گهڻي خوشي سان شامل ٿي بهندس پر مرڻي اهڙي ڪا خامي نظر ڪانه آئي آهي، جنهنڪري سڄي رسالي کي وري نه ورائجي. هنڪاڻ به جيڪڏهن ٻين ڳالهن ۾ ڪي ڳريون غلطيون ڪندو، ته جي جيئرو آهيون، ته انهيءَ ڳالهه کي به ڇڏي وٺنداسين ۽ حال ڪريو ماڻ. مسٽر چيئرمين منهنجو جواب يڪدم ڇپي پڌرو ڪيو ۽ پراخوار جي ساڳي پرڇي ۾ وري هڪ ڀر ڏسندس، ليڪر رسالي برخلاف لکيا انهن ۽ انهن به ڳالهيون آهن- ساڳيون.

”هڙ به ڪا سو لوڪ به ٿا شو.“ اهڙي طرح وڃي ڪندي پنهنجيءَ دل ڪري سورهن آڻا هڪ سمجهي وينس، ته ڊاڪٽر گربخشاڻي ئي جو ٿيڻ خوراڪ جون گهٽون وڌيڪون آهن، سو پس پيش فتوح هئي ملندي، ته خود سندس انهيءَ رسالي جي پهرين جلد کي ئي خون ڪري ڦٽو ڪجي، ته پوءِ وڌيڪ خوراڪ پڙهي پنهنجي بند ٿي ويندي. پر اهڙي فتوح مان شرط ڊاڪٽر گربخشاڻي اڻ ڀڄي علمي ميدان منجهان ئي ٻي ڪڍائي ويندو ۽ ٻيا به ڳاڙهه ڪڍندو، ته سندس علميت ۽ اڀياس جو فائدو ائين وٺي ڪن سگهندا- ٻين ۽ اهو نقصان اسان کي ٿي به ڇڏي. پر هينئر ڳالهه ٿي ڳري ٿي پيشي. ڇو ته ڊاڪٽر گربخشاڻي ڪنهن پنهنجي کان ويلا وٺائي، هورست ڇڏي، پوءِ رسالو ڪڍي ها ته ڇڳ ۽ پراخوار رسالي ٿي رها، جو گهر اچي ويندو اٿس، سو لاهي ڪير؟

ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ سان، ان وقت تائين، اوک ٺڪو ڳوٺ (ڪو به نالو نه) هوم، ته به دل ۾ آيم، ته ٽي وڏي (ٺهر پهر) وڃي پئي، سندس پيءُ جو شاهه ٿيان ۽ جيڪڏهن صفا چٽي نه سگهي، ته به حال صاف پئي، ڪجهه وقت لاءِ ڇڏائي اچانس يعني عام خلق جي ڪورٽ ۾ پلڙ پائي وينتي ڪريون ته پهرين جلد خريد ڪري، ڊگ-وايترو هٿاڻي، جو گهٽ ۾ گهٽ ٻيو جلد ڪڍي. پهرين جلد ۾ پنهنجو جوهر ڏيکاريندو اٿس، سو جيڪڏهن هٿاڻي، ته پئي پاڻي تي هڪاري وڌيڪ مڪمل ڪندو. جيڪڏهن

پڙهڻين ۽ صحيح معنائن ڏيڻ جي ڪوشش ڪئي اٿس يا نه. ڪتاب جي هر هڪ صفحي جي هيٺان هيون ٻيون پڙهڻيون ڏنيون اٿس، جي خود ڏيکارين ٿيون ته رسالن جي جدا جدا نسخن پيٽڻ تي پورهيو به پورهئي جهڙو ڪيو اٿس. پاڙي وارو نسخو ۽ پٽ شريف وارو نسخو اڪثر سجادي نشين درگاهه کان ٻاهر ڪڍڻ به ڪونه ڏيندا آهن. هيءُ بختاور چئبو جو اهڙي به مليا اٿس. سڄو رسالو ويهي سوڌيو اٿس، نه سندس الهيءَ مڪتب جو لاپ اسان کي ضرور وٺڻ گهرجي. رسالي جي معنيٰ ۽ شرح ڏي ٺهاريون، نه اهڙن لفظن جي معنيٰ سان گڏ ڪيترن لفظن جو اشتقاق يا ڏاڍو ڄاڻو اٿس. اهو نه نورسالي جي ڪنهن به لغت نويس اڳي اختيار ڪونه ڪيو آهي. اڳي رسالا ڌار ڇپيل هئا ۽ انهنجي اهڙن لفظن جون معنائون ڌار ڇپيل هيون. رسالي جا فقط ڪي ٿورا سر معنائن سميت ڇپيل هئا. ڊاڪٽر گر بخشاڻي پهرين سنڌي عالم آهي، جنهن ڳري خوج جي به پرواهه نه ڪري، سڄو رسالو معنائن سميت ڪڍڻو ڪيو آهي ۽ پهرين جلد جي بيهڪ ۽ بناوٽ به اهڙي آهي جو هڙي عمديءَ ريت تيار ٿيل سنڌي ڪتاب مون پنهنجيءَ سڄيءَ ڄمار ۾ ڪونه ڏٺو آهي.

ڊاڪٽر گر بخشاڻيءَ تي روحاني رازن جي خون ڪرڻ جي اهميت ٿاڻي ڪرڻ لاءِ مسٽر چيئمنل جيڪو اهل ماطڪه بابي پيٽ لکيو هو، تنهن بنسبت نه پروقت ئي سندس ”پارٽو-سيءَ“ ۾ لکيو هوم، ته

مون انجو به جواب لکي موڪليس ۽ پر پوءِ ”پارٽو-سيءَ“ ۾ وڌيڪ ليک لکڻ بند ڪيم. انهيءَ وقت ”پرڪاش“ اخبار مسٽر گوپال داس ليڪچراج ٽاڙي ڪڍي هئي تنهن ۾ علحدي علحدي نموني رسالي بابي ليک لکيم، ته ڀل ٻيا به پنهنجو رايو ظاهر ڪن. مون جيڪي ليک لکيا تن ۾ ڊاڪٽر گر بخشاڻيءَ جي بچاءُ جو شاهد ٿي پيئس. ڀڳوان کي حاضر نظر ڄاڻي ساڳي ڏي ڇيم، ته رسالي جي جلد پهرين ۾ جيڪي عربي لفظ ڪم آندا اٿس، تن مان ڪي صوفيا نا لفظ ۽ اصطلاح آهن ۽ انهنجي ڦيرائڻ جي ڪنهنڪي به اختياري ڪانهي. اهي تصوف جا عربي لفظ ڄڻ جو ٽن ڪم آڻڻ آهن. اهو سچ آهي ته اهڙن لفظن کانسواءِ ٻيا به ڪي ڳرا عربي لفظ، بلڪ پارسي ۽ عربي جملا، ڪم آندا اٿس ۽ پوءِ الماءِ مٿس گهڻي هيار ڪانهي. هو پروفيسر ٿي پارسي ڇو آهي، جنهنڪري سنڌي کان وڌيڪ ضرور پارسي جو اڀياس ڪندو هوندو. انهيءَ هوندي به منڍ وارن صفحن ۾ ڪيترن هنڌ سنڌي ٺاهي پيڊي لکي اٿس ۽ منجهس رواني (Flow) به آهي. ”مقدمه“ لفظ خود جيڪڏهن ڳرو آهي، ته به انهيءَ ”مقدمه“ ۾ ڪيترن ئي ڪارائتيون ڳالهيون اچن سنڌيءَ ۾ به لکيل آهن. هر هڪ ڳالهه تنقيد جي ٽارازيءَ ۾ ٿوري، بلڪل با ترتيب بيهارڻي اٿس ۽ جنهن مان ظاهر آهي، ته تنقيد جي اصولن جو به چڱو ڄاڻو آهي، پر اسان کي انهيءَ کان به وڌيڪ هيڻ ڳالهه ڏسڻي آهي ته رسالي جي صحيح

معني ۾ ٿيو فلفظ هن ڪري پيو آهي، جو پروفيسر گر بخشاڻي ۽ ”پد“ ۽ ”مان“ ۾ ڌار لفظ ڪري ڄاڻا يا آهن، ۽ مسٽر چينمل ”پد مان“ هڪ يڪو لفظ ڪري پڙهي ٿو. تفاوت رڳو پڙهڻ جي اموري ۾ آهي، ۽ اها ڪا وڏي ڳالهه ڪانهي.

مسٽر چينمل منهنجو اهو جواب چوي، پاڻ واري معنيٰ ۾ صحيح ۽ سچي ثابت ڪرڻ لاءِ، ٻئي هڪ بيت جي پهرين ست ڄاڻائي، جو بمبئي ڇاپي واري رسالي ۾ مٿي ذڪر ڪيل بيت جي هڪدم پٺيان ڏنل آهي، تنهنڪري، روم مرزا قليچ بيگ ۾ پاڻ واري رسالي ۾ ڏنو آهي، پر ٻئي ڪنهن به نسخي ۾ ڪونهي، اها - مت هيءَ آهي :-

”ڀڳو ميلائين مٿي ٿيو، - ڇوٽان - وڻن.“
مسٽر چينمل لکيو هو ته انجي، معنيٰ هيءَ آهي ته امل ماڻڪ جيستائين - ڇڙ ۽ - امل آهي تيستائين انجو ملهه - وڻن. آهي ۽ پر ڀڳو ٿڪر ٿيڻ ڪا ٻيءَ انجو ملهه ”مئل“ Mile يعني اڌ ڪوهه کان به مٿي اوتڙڪ (ٿئي ٿو يعني ڀڳل امل ماڻڪ جو ملهه هيڪاري وڌيڪ ٿئي ٿو ۽ انهيءَ ۾ هڪ روحاني راز رکيل آهي!

مون هنجي جواب ۾ لکيس ته شاھ صاحب جي وقت ۾ مفاصلن ڄاڻائڻ لاءِ نڪي رستن تي ”ميلن“ Miles جون دڙيون لڳل هيون، نڪي هن مصراع ۾ انگريزي لفظ Mile ڪم آيل آهي. هيءَ نج سنسڪرت لفظ آهي. ميل معنيٰ ڳنڍ. ”ميل ميلاب“ گڏي به چئبو آهي. - سچيءَ ست جي معنيٰ هيءَ آهي ته

امل ماڻڪ جيستائين سچو آهي تيستائين سڙڪ. لهي يعني بلڪل بي بها آهي ۽ پر جيڪڏهن ڀڳو نه پوءِ ”ميل کان مٿي (پري) ٿيو“ يعني پوءِ ڳنڍ ڄڻ کان ئي ڇڏيو! هن مان ته پاڻ پروفيسر گر بخشاڻي ۽ واري معنيٰ صحيح ۽ سچي ثابت ٿئي ٿي. پر ڪٿي فرض ڪجي، ته بيت ۾ برابر ڪو روحاني راز رکيل آهي، جو پروفيسر گر بخشاڻي ۽ نه سمجهو آهي، ته اها ڪا اهڙي ڳالهه آهي ڇا، جنهنڪري سندس سچوئي رسالو ردي نهرائي ڦٽو ڪجي؟ مسٽر چينمل منهنجو اهو جواب چيوئي ڪين، ته مون ”پر ڪاش“ اختيار ۾ جواب لکيا.

ڊاڪٽر گر بخشاڻي ٿي جيڪا ٽين ٿههه هڪ هزار کن بيتن جي خرون ڪرڻ جي رڪيل مٿي، تنهن بايت پنهنجي شاهديءَ ۾ چيو، ته جوابدار جا هڪ رت ۾ رتل مون ڪين ڏٺا ۽ نڪو سندس ڪپڙن تي رت جو ڪو ڇنڊو ڏٺم باقي ايتري ساڌ مان پڙهندس، ته جوابدار جي هڪ ۾ هڪ وڏو ڏاڍو برابر هو! عتان هيٺي پري آئي اٿس ته به اهو ڏاڍو اڃا هڪ مان ٿيو ڇڏي! پنهنجي رسالي جي منڍ ۾ ڏيئا داستي (پڌري پٽ) چيو اٿس، جڏهن گلاب جي ٻوٽي کي وليون ويڙهي وينديون آهن، ته گلاب جو ڌاڻي حسن ڏي ڪجي ويندو آهي، تنهن ڌار ٿي ڪلام به شاھ صاحب جي ڪلام جي - واپس ٿي ڇايا وجهي، انکي البت ڏي ڪي ڇڏيو آهي، تنهنڪري ڏاڍو هڪ ۾ ڪنيون اٿم، ته اهي وليون ڇانگي ڌار ڪريان، ته شاھ صاحب پنهنجي اوراني جمال ۽ جلال

هن ڀاري ۾ منهنجو چرچ هو ٽڪڙي فرض ڪجي،
 ٽڪڙي ٻيٽ جي سچ ٻچ شاھ صاحب جا
 چيل هجن، پر پروفيسر گر بخشاڻي انهن کي
 ڌاريو ڪلام سمجهي، اهي ٿڌو ڏئي، نه
 پوءِ ڇا؟ اهي دنيا منجهان ئي عدم موجود
 ٿي ويندا ڇا؟ سڀ ڌاريو ڪلام ٿوري
 بمبئي ڇاپي واري رسالي جي سرسڻي
 ۾ ”ٿوري ٿوري پڙهڻ“ وارا ٻيٽ، مرحوم
 مرزا قليچ بيگ واري رسالي ۾ قائم بيٺا
 آهن، پوءِ سنڌي ساهت کي ڪهڙي ئي
 گهرائي لڳي؟ گهڻو مٿس نه اسين ڪٿي ائين
 سمجهندا سين، نه سچو رسالو ڪونه ڪڍيو
 اٿس، پر رسالي جو ”منتخب“ ڪڍيو
 اٿس، پوءِ ڇا؟ هن کان اڳ ڪنهن به سنڌي
 عالم، شاھ جي رسالي جي ٻين نسخن جي
 ٻيٽ ٻڌي شريف ۽ ٻيٽ شريف وارن نسخن
 سان ڪانه ڪئي آهي، نه ٻيڪري انهن
 نسخن سان ٻيٽ ٿيل جيڪو به مال مليئون
 سو واه واه! هيٺ ڇڪڻ پهرين ئي
 جلد کي هڙڻ خسيس سڀني ڪري لوڪر
 هڻندا سون، نه ٻين ڀاڱن کان ماڳهين جواب
 ملندوسون. هتي وقت اسان کي ڏيڻ ڌارڻ
 گهرجي. ڀلي نه ٻيا ڀاڱا به ڪڍي نه پتو پوي
 نه آخر ڪٿي ٿو وڃي قصو ٻيهي. ڦر کان اڳي
 جو ڇڏڻ يا پاڻي کان اڳي ڪپڙن لاهڻ
 بد ران پروفيسر گر بخشاڻي کي پاڻ هڻڻ
 گهرجيئون ته ٻيا ڀاڱا ڪڍي، نه نه اسين
 پنهنجا دشمن پاڻ ليکبا سين.

هيءَ رات ئي ٽي چار مهنا ساندهه هلي
 هئي. رسالي جي پهرين ئي جلد ڇپجڻ شرط
 دؤڙيو آيو، نه ڊاڪٽر گر بخشاڻي کي

سان نظر اچي! هن مان ظاهر آهي ته
 پروفيسر گر بخشاڻي کي خون ڪوڙ جي ٻيٽ
 ڪانهي ۽ پاڻ خدمت ڪوڙ جي ٻيٽ
 اٿس. انهي سبب سندس هٿ ۾ ڏاڍو ڏسي،
 اسان کي ڏيڻ نه گهرجي ۽ پاڻ خرڻ
 ٿيڻ گهرجي، جو هن پورهيتن وانگر پورهيو
 ڪري ٿو. هيءَ ڳالهه عالم آشڪار آهي،
 نه رسالي ۾ گهڻي سنڌي شاعرن جو شعر
 شاھ جي ڪلام سان گڏ ڏنل آهي. انهن
 ڌارين شاعرن جا نالا به رسالي ۾ ڪن ڪن
 هنڌ آهن. مثلاً ”ٻڌو چوي ٻا جهڙي“ ۽
 ”لال پورين، لکميرو چوي“

ساوڙي سازي رات.

اهڙين ڌارين بيتن کانسواءِ رسالي جي
 ٻين نسخن ۾ ڪيتر پڳت ۽ ڏاڍو پڳت جا
 سلوڪ، بلڪ حافظ ۽ مولانا جلال الدين
 رومي وغيره جو پارسي شعر به ڏنل آهي.
 انهن سڀني جو شاھ جي رسالي سان واسطو
 ڪهڙو؟ رسالي ۾ نچو شاھ صاحب جو
 ڪلام هٿ ڳهرجي. پروفيسر گر بخشاڻي هن
 پهرين ئي جلد ۾ چند ڇاڙ ڪئي آهي ۽ ٻين
 جلدن ۾ به ائين ڪرڻو اٿس، نه اها هن
 رسالي جي خوبي ڇڻي. انهيءَ خوبي کي
 جو خامي ٺهرايو ٿو وڃي، سو ڪهڙي
 حساب؟ ستر ڇينڊل جو ڇنڊو آهي ته
 ”پروفيسر گر بخشاڻيءَ جيڪو نمونو بيتن
 ڪڍڻ ۾ ورتو آهي، تنهن موجب حساب
 ڪيو اٿم ته بمبئي ڇاپي واري رسالي جا
 جملي هڪ هزار کن بيت پنهنجي ڪتاب
 ۾ کين آڻيندو ۽ اها سنڌي ساهت لاءِ
 هڪ نهايت نقصانڪار حالت ٿيندي.“

ڇا غطو آهي.

ڊاڪٽر گر بخشاڻي ۽ جي رسالي بنسبت مسٽر چينمل جا ليکڪ ”پار تواسي“ ۽ ”منهنجا“ ”پرڪاش“ ۽ ٻئي ٻيا ۽ پاڻ پترا به ورهائين، ته جن اڃا رسالو پڙهيو ئي ڪونه هون، تن کي سڀاويڪ طرح خيال ٿيو، ته ڏسون ته منجهس آهي ڇا، جنهن کان هيڏو غلغلو متو آهي؟ سچ ئي هيٺان لکڻ جو نه هون، ٻين به ڏٺو ته پروفيسر گر بخشاڻي برابر سچو پڇو پورو ڪيو آهي. پوءِ ته ڪي خاطر بلڪ سنڌ جون سڀ اخبارن مون سان شامل راءِ ٿيون. انهيءَ ريت ڊاڪٽر گر بخشاڻي اچي ڪڇي (Scot free) چٽي آيو. اها راءِ زلي ايتري هلي هئي جو اها جيڪڏهن ڌار ڇپائجي، ته ۲۵۰ بلڪ ۳۰۰ صفحن جو ڪتاب ٺهي پوي! مون فقط مکيه ڳالهون مختصر طرح ڄاڻايون آهن، جو ”رسالو جو صحيح نسخو ڇاڪي ڇڻجي؟“ ”منهنجي ذڪر ڪندي، پڙهندڙن جو زبان هن راءِ زليءَ تي وري ڇڪاڻو اٿم. هيءُ مضمون بي-اي جي شاگردن کي به پنهنجي هن درسي ڪتاب باب ۱۱ (Appreciation) لکڻ ۾ مدد ڪندو.

(۳)

ڊاڪٽر گر بخشاڻي ۽ واري رسالي تي ڪو ڏسائو ٿو ويٺو هون. عام خلق جو رايو سندس فائدي ۾ ٿيو، ته مسٽر چينمل هڪ عاجزو دستور اختيار ڪيو. هڪ هزار کن بيتن جي خون جي اهميت جيڪا ڊاڪٽر گر بخشاڻي ۽ تي پاڻ ڏري هوائين، تنهن اهميت ثابت ڪرڻ لاءِ هر حور شمس العلماء

سڀاويڪ طرح خيال ٿيو. اڳ ۾ رڳو ”نورجهان“ ڪتاب لکيو هوائين ۽ پوءِ وڏو ڪم هو ۽ پنهنجو وڪيل پاڻ ئي ٺهي سگهيو ۽ لکي ٿيڻ مناسب هوس. انهيءَ سبب سنڌي ساهت جي وايو منڊل مان غبار ٽارڻ لاءِ هر حور شمس العلماء مرزا قليچ بيگ، مسٽر پرمانند ميوارام ۽ ٻين هڪ ٻين سنڌي عالمن جا رايو پنهنجي رسالي بابت هٿ ڪيائين. مسٽر چينمل جي پهرين ئي ليکڪي مون رڌ ڏٺي، ته اهو پڙهي موٽ آيو. اهو پهريون ئي پيرو هون، جو ڊاڪٽر گر بخشاڻي منهنجي سڃي ۽ ڄمار ۾ مون رت پيو پري آيو هون. مون جيڪو سندس رسالي جو قدر ڪيو هون، تنهن لاءِ سونهاني ظاهر ڪيائين ۽ پنهنجو لکيل رايو به ڪهڙا ٿيائين، مون اتي جو اتي لکي ڏنس. اهي پنج ڇهه رايو پوءِ ڇپائي، اهي پترا ڪري ورهائيا هوائين. مون هر وقت پاڻ وارو رايو پتري مان ڪٽي، رسالي جي جلد تي، اندر ٻن پاسي، هڻي ڇڏيو هون، جنهنڪري اهو اڃا تائين مولوت آهي. انهيءَ جي پوئين فطري ۾ هيءُ لفظ لکيا هئڻ ٿا.

”هن رسالي جي مضمون ۽ بيھڪ ۽ بناوٽ کي ڏسي چٽو، ته سنڌي ساهت ۾ هيءُ ڪتاب هر طرح لائق آهي. مون کي يقين آهي، ته سنڌ جا هندو ترڙي مسلمان پاڻ هن صاحب جي هيڏي ساري اهميت جو پورو قدر سڃاڻي، هنکي همٿائيندا، ته ٻيا ڀاڱا جلد ڇاپائي پڌرا ڪري. پروفيسر گر بخشاڻي ۽ کي همٿائڻ گویا شاه صاحب کي عزت ڏيڻي آهي ۽ سنڌي ٻوليءَ جو ڀلو

گر بخشاڻي ۽ سان الوقت ڪوبه لڳ لاڳا ٻو ڪونه هوم ۽ مسٽر جينمل سان نه پاڻ سنگت جو دستو ورهين کان هوم، نه به هن علمي ڳالهه ۾ ياري دوستي ۽ جون واٽون وساري هڪ اهڙو سخت ليکڪ ”پر ڪاش“ اخبار ۾ لکيم، جنهن لاءِ خود مونکي اڄ تائين ارمان آهي. منهنجي انهيءَ ليکڪ کان پوءِ پاڻ فقط هيءَ لفظ لکائين ٻي:

”پروفيسر گر بخشاڻي جي ذر وارل جن جي قلم جو مکيه عيوضي اخبارن ۾ مسٽر پيرومل مهر چند آهي، سو صاحب پاروازي اخبار ۾ ”انهن راتن وجهڻ تي بلڪل رنج ٿيو آهي“.

وري به مهر بالي مسٽر جينمل جي سمجهه جو ايترو لکي بس ڪيائين. پنهنجي دوست مرزا قليچ بيگ کي خانگي طرح ٻاڪر لکي موڪليم، نه مهر بالي ڪري هن رسالي بابت وري ڪا به ايتار نه ڪيو. هن صاحب ڪيو به ائين. ديوان ليلارام سنگ سان منهنجو لنڊي هوندي کان ايا زمينديءَ جو دستو هو ۽ هڪجهڙي جي سپاءِ جدا واقف هو اسين. کيس مات ڪرائڻ لاءِ هڪ سولي واٽ سمجهي آيم.

سنه ۱۸۹۰ع ۾ ديوان ليلارام سنگ هڪ ڪتاب شاه عبداللطيف بابت انگريزيءَ ۾ لکيو هو، جنهن ۾ رسالي جي اهنجن لفظن جون معنائون به ڏنيون اٿس. ٿورن ورهين کانپوءِ مون پاڻ جڏهن شاه جي رسالي جو اڀياس ٿي ڪيو، تڏهن ڏٺم ته انهيءَ ڪتاب کي سڌارڻ ۽ وڌائڻ جي اڃا ڪهڙي ضرورت آهي. تن ڏينهن ۾ حيدرآباد ۾

مرزا قليچ بيگ ۽ سرگواسي ديوان ليلارام و طبق مل رٿا ٿو ٻه سبب ڇڄ کان پنهنجيءَ دل وٽان رايائون، اهي ”پاروازيءَ“ ۾ ڇاپي پڌرا ڪيائين. مرزا صاحب ايترو لکي ڏٺس ته ”پروفيسر گر بخشاڻي جيڪي هڪ هزار کن بيت ڪڍي ٿو ڇڏي، تن لاءِ ڪا سند نه ٿي، ڇو ته انهيءَ جي جوابداري مٿس آهي.“ ديوان ليلارام سنگ ڇو ڇو ڇڪو ليڪ ”پاروازيءَ“ ۾ انگريزيءَ ۾ ڇپجي پڌرو ٿيو، سو مسٽر جينمل جي سڀني ليکڪن جو مت، بلڪه ٻي رليون وڌيڪ! ”سوناري جا سڙ ڌڪ لوهار جو هڪ!“ ديوان صاحب هڪ چڱو سنڌي عالم ۽ نهايت بيپروا هو ۽ چيو وڃي ٿو (Critic) هو. سرگواسي ديوان (رشي) ڏيارام گدومل جهڙي نامور عالم مان به وقتي ڪين ڪسندو هو، سو ڊاڪٽر گر بخشاڻيءَ ۾ نه، سندس اڪ به ڪانه ٿي پڏي. هڪ هزار کن بيتن جي خرون واري اهمت ٿان اهڙو وڏي سڱن تي ڪنڀا ٿينس، جو سندس ڪٿي ڪمائي هڻي ڪٽ ڪري ٿي ڇڏيائين! قصو ڪونه، ته ڊاڪٽر گر بخشاڻي هاڻ گوياءِ هيٺين ۽ ڪورٽ مان سيشن ڪورٽ ۾ رجوع ٿي ويو!

جنوري ۱۹۲۴ع ۾ جڏهن مسٽر جينمل هن رسالي جي برخلاف ليکڪ پڇي لکيا، تنهن مون اها ڪوشش پڇي ڪئي، ته ڪٿي مات ٿئي، ته ڊاڪٽر گر بخشاڻيءَ جي وڌيڪ ڪم ڪرڻ تي دل وري. پوءِ هيءَ ڀاڻي بس ٿي نه ڪري ۽ ويٺو هيءُ قدم ڪنڀا ٿين ته مونکي اها ڳالهه هڪاري ڪين وڃي. ڊاڪٽر

”پريانت“ نالي اخبار نامو هئي، جنهنجو سمپادڪ منهنجو جهونو پريوان سرگواسي مسٽر ليکڪ اڄ تلو ڪڍندو هو. ديوان ليلارام سنگ جي ڪتاب بابب مون پنهنجا خيال انهيءَ ”پريانت“ اخبار ۾ سنڌيءَ ۾ طبع ڪيا. سنه ۱۹۰۸-۰۹ع ۾ ڪو اهڙو ڪرڻ ڏٺو، جو مونکي وري ديوان ليلارام سنگ جي انهيءَ ڪتاب بابب اکراريءَ ۾ هڪ ليکڪ ”سنڌ پرنس“ ۾ لکڻو پيو، جنهنجو مهمتمو منهنجو ڀاءُ هو. پريوان ديوان ڪندامل منگهو سنگهه هجڻ جو جنهنجي نالي پٺيان حيدرآباد جو ”ڪندامل گزلس هاءِ سڪول“ سنڌ جي ٿيو. هيئن ۱۹۲۴ع ۾ جڏهن ديوان ليلارام سنگ هڪ هزار کن بيتن جي خون جي نهمٽ ڊاڪٽر گر بخشاڻي ۽ ٽي رکي ۽ انهيءَ سبب سندس رسالو پنهنجي وڏي ٺهراڻي تي ڇڏيائين، تڏهن ڪراچيءَ جي ”سنڌ آئزور“ اخبار ۾ انجو جواب ڏنو مائٽس، جو ٻيو اخبار مان ڪيتري پاڻ وقت رکي ڇڏين، جنهنڪري اڄ تائين اٽم. پنهنجي انهيءَ جواب ۾ لکيم ته ديوان صاحب خود پنهنجي ڪتاب ۾ رسالي جي هر هڪ سر جو ڏڪ ڪندي وڇو سان ڇاڻيو آهي، ته انهن ۾ فلاڻو فلاڻو ڌاريو ڪلام آهي. هيئن پروفيسر گر بخشاڻي اهو ڌاريو ڪلام ڪندي، پنهنجي رسالي ۾ لهر شاه صاحب جو ڪلام ٿر ڏئي ته انهيءَ ڳالهه تي چواڻي اعتراض اٿڻ ٿوري؟ مکيه اعتراض جو پاڻ ڇا ڏيو هوائين، و هيءَ هو ڏي.

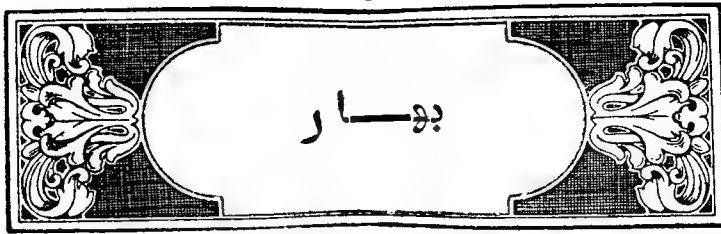
رسالے جی سہنی نسخہ ۴ سر لیلہ چنیر
ہٹن شروع لکھی تھی۔

آفرين ۽ انعام

هن رانڙي ۽ نه رڳو هندن، پر مسلمانن جو به چڱو ڌيان ڇڪيو هو. مخدوم قاضي سيد اسد الله شاهه ”الو حيد“ اخبار جي ذريعي سنڌ جي مسلمانن پاران ڊاڪٽر گر بخشاڻي جي شڪر ادائي ڪئي ۽ آفرين ڏنائينس، جو سنڌ جي لائاڻي شاعر جو رسالو ههڙي لائاڻي نموني ڇپائي پڌرو ڪيو هوائين. ”سنڌ آئزورور“ واري پاڻ به هڪ نهايف عمدو مهمومي ليک لکي، ٿيل مخالفت کي ننديو ۽ ڊاڪٽر گر بخشاڻي جي همٿ افزائي ڪئي. سگهوئي پوءِ سنڌ جي تعليم کاتي وادن جي سفارش تي سرڪار وٽان هڪ هزار رپيا مهنت لاءِ انعام (Honorarium) مليس. ائين وڌيڪ ڪم ڪرڻ تي دل وريس نه رسالي جو ٻيو جلد جنوري ۱۹۲۵ع ۾ ڇپائي پڌرو ڪيائين. ڪن صاحبن پنهنجي جلدن جا پيسا اڳواٽ موڪليا هئس، تنهن ٻئي جلد پهچائي ٿا لکهر. لائاڻي پوءِ ڊاڪٽري جي ڊگري هٿ ڪرڻ لاءِ ٻه گهمراولابت وٺو. الهی ۽ ٻين سببن ڪري ٽئين جلد ڪڍڻ ۾ دير وڌائين. آخر مئي ۱۹۳۱ع ۾ اهو به ڇپائي پڌرو ڪيائين. سٺ ورهيه ساندھ سا هي ڪنڀين اٿس، نه به اڃا چوٿون جلد ڪڍي پوئي ڪونه اٿس ۽ لڪا ڪڍڻ جي ڪري ٿو. چوٿو ڪڍي ۽ الله چا ڪجي، تن ڳالهين تي پوءِ ايندس. هننهر وقت آيو آهي، جو مسٽر جينمل ٽوڙي ٻيا رسالي جا اپيا سي پوٽا ميل ٻڌن يعني رسالي جي ٽن جلدن ۾ هيستائين جيڪو مال مليو اٿئون تنهن تي ويچار ڪن. مان پنهنجا خيال پوءِ ظاهر ڪندس، ڇا ڪاڻ ته پاڻ جيڪا ٻين تي جلهه ڪئي اٿس، تنهنجو اول ذڪر ڪرڻ ضرور سمجهان ٿو. پر هن بابيت ٻئي دفعي.

جي رسالي ۾ وري چورجهجي؟ مطلب نه رسالي ۾ نڇو شاه صاحب جو ڪلام هڻڻ گهرجي.

(۲) شاه ڪريم جو هيءُ بيبس سر ليل چنيسر جو بنياد هرگز نه ليکيو، ڇا ڪاڻ ته اهو بيبس الهی وقت جو ڇيل آهي، جنهن وقت راجا چنيسر پنهنجي رانڙي ۽ ليلان کي ڏهاڳ ڏيئي، ڪوٺروءِ کي پنهنجي رانڙي بنايو هو. ليل چنيسر جو قصو انهيءَ بيبس سان شروع ٿي ڪونه ٿو ٿئي، تنهنڪري سر جي منڍ ۾ اهو بيبس بههارڻ ئي عبت آهي. اهي ٻه سبب ڏيئي، ”سنڌ آئزورور“ ۾ ڊاڪٽر گر بخشاڻي کي صلاح ڏييم، نه اهو بيبس بنهر نه ڏجو ۽ الهیءَ سر ٽوڙي ٻين سون جا سهڻي بيبس اهڙي ۽ ترتيب سان بههار جو، جو جيتري قدر ٿي سگهي، تيتري قدر هر هڪ ڳالهه ڳنڍيل ڏسڻ اچي. ڊاڪٽر گر بخشاڻي پوءِ ڪيو به ائين. حيدرآباد واري ”سنڌ جـ وٽل“ ۾ پندرهن ورهيه اڳي يعني ۰۹-۱۹۰۸ع ۾ ديوان صاحب جي ڪتاب بنسبت جيڪي لکيو هوم، تنهنجي به ٻن اکرن ۾ ديوان صاحب کي يادگيري ڏياري. مطلب نه اشارو ڪيو مانس، نه پروفيسر گر بخشاڻي ٿو هاڻجي ڪتاب کان به جڏهن وڌيڪ سنو ڪتاب ڪڍيو آهي، تڏهن هن ئي هٿن جلهه ڪرڻ نه چڱائي. ديوان صاحب زير ڪ ماڻهو هو. منهنجي مام (Hint) سمجهي ويو، سو وري پڙ ڪ به ڪين ڪڇيائين. ائين ڊاڪٽر گر بخشاڻي ۽ جاليف ڪلياڻ ٿيا ۽ رسالي ٽان گره چار جو حساب لهي ويس. پوءِ نه پاڻ ستارو ڪليس.

۱- موسم خزان جي گذري آقاڻ رت ڦلائي
قد رت عجب وڇائي چادر چمن ۾ سائي
ان ئي مڙ وري آ، چوڏس سندي سهائي
هن عيش جي مهل ۾ ڪوئل جي ڪوڪ آئي
مننار منهن ڏيڪاريو

فصل بهار آيو

۲- موٽي بهار آئي گذري هليو سيارو
چا دلپسند آهي، دلڪش اهو نظارو
سائو وري ٿيو آ ڪوئنچن سندنو ڪنارو
روئندي چڙهيو فلڪ ئي هٿن شام جو ستارو
مننار منهن ڏيڪاريو

فصل بهار آيو

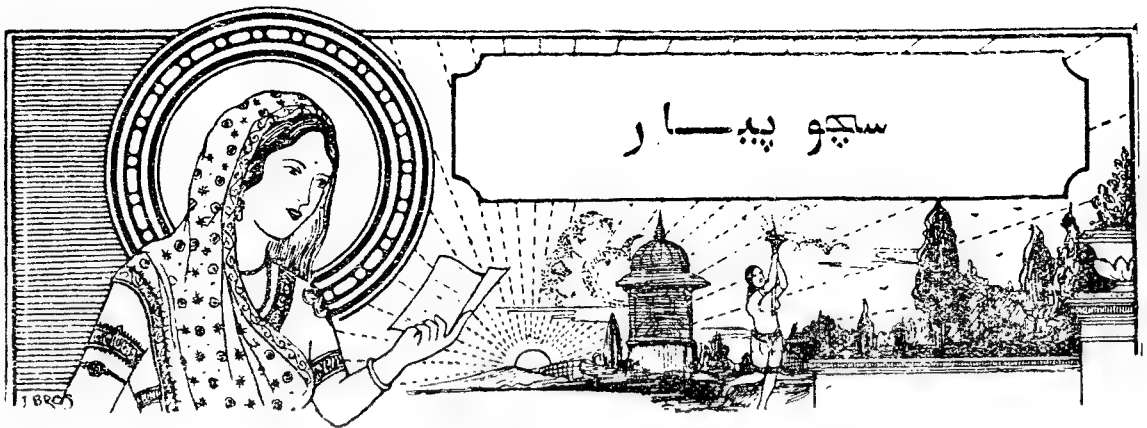
۳- هر طرف گلستان ۾ نوروز جي جشن ئي
ماڪي جي مک جو آهي، پهرو سڄي چمن ئي
ڪاٿي سمن جي گل ئي ڪاٿي ڏياسمن ئي
ايندي ڀڙو ڀري کان ٿورندي چيو گلن ئي
مننار منهن ڏيڪاريو

فصل بهار آيو

۴- گذري بستنس پنجن اڃ باغ آ بهاريو
دنيا جو هر ذرو اڃ ٿوليءَ آ ڦلاريو
هڪ درد مند دل آ، جنهن ٿي پريان ڀڪاريو
نوروز آه نازڪ هڪڙي نظر لهاريو
مننار منهن ڏيڪاريو

فصل بهار آيو.

لطف الله جوڳي

سچو پيار

ليکڪ: - مس لکري لپراج واسواڻي

ڪو اڃا، ڪٿي بلبل گلاب جي گلن کي ڏسي، مٺي من موهندڙ لڪار سان ڳائي گد گد پيئي ٿئي؛ ڪٿي وري پويهي انب جي وڻ تي پيا ڪهان؟ پيا ڪهان؟ ڪري پئي پڪار يو. مطلب ته قدرت هر هنڌ بهاري پکيڙي ڇڏي، جو ڪٿي ڪنڀهار ڪڙي رهيا هئا، ته ڪٿي ٿا اکر ٿلڻ جي پئي ڪئي. مطلب ته هر هڪ پاڻکي سڀني ۾ سرخرو ڪرڻ لاءِ تيار ٿي ڪڙيو بيٺو هو.

اهڙي طرح موهن پنهنجي من جي مڙج سان گلن جي جهڳٽن مان هلندو هلندو باغ جي هڪ اڪيلي پاسي اچي نڪتو، جتي ماڻهن جي پيهه ايتري نه هئي. اوچتو موهن جي نظر هڪ نازنين تي وڃي پئي، جنهن پنهنجي سنهڙن زيبدار هٿن سان گلاب جي گلن جي جهڳٽن مان گل پئي ڇڏيا. يڪدم موهن جي حالت ٿي ٿوري ويئي، مٿي جي مورب بڻيو بيٺو رهيو. ششدر اکيون خود اکين ۾ وڃي

مارچ جو مهينو آهي. بهار جي مٺي هجر پيئي لڳي. جيڏا نهن نهار ٿيڏا نهن گل پنهنجو موهندڙ مڪڙو ڪڍي ڪڙي بيٺا آهن. ماڻهن جي پيهه باغن ڏانهن آهي.

صبح جو اڃا پنج ٽي ڪو نه ٿا لڳن، ته رستن تان ماڻهن جون ٽوليون ٿي ٽوليون باغن ڏانهن رخ رکيو وڃي رهيون آهن. انهن ۾ هڪ نوجوان، جو ۱۹ ورهين جي عمر جو مس ٿيندو، پنهنجي مڙج ۾ باغ ڏانهن وڃي رهيو آهي. سندس نالو موهن آهي.

موهن ڪلاڪ جي اندر باغ جي وڏي ڦاٽڪ وٽ پهتو. اندر وڃڻ سان ڏسي ٿو ته حشام ماڻهن جا اچي ويا آهن: ڪي زالون، ته ڪي مرد، ڪي وري چوڪريون، ته ڪي چوڪرا، ڪي ننڍڙيون چوڪريون، ته ڪي ننڍڙا چوڪرا. مطلب ته سڀ پنهنجي مڙج ۾ مڙو آهن.

هو ڏانهن ڏسي ته ڪٿي ڪوئل جي

جي جهڳٽن مان سيلونتي جي ساڙهي جو پلانڊ ڇڏايو ۽ پنهنجي رومال مان پٽي ٺاهي سندس هٿ کي وڙهڻ لڳو. سيلونتي شرم کان ڪنڌ هيٺ ڪيو بيٺي رهي. جلدي سيلونتي اُٿان هلي ويئي ۽ پاڻ سان وڃي گڏي. موهن نماڻا نيٺ ڪنڀو ٺاهڻ لڳو ۽ موهن باغ ڇڏي گهر ويو. پر پاڻ سان سيلونتي جي صورت کڻي ويو. هو هميشه سيلونتي جوئي خيال ڪندو هو. هوڏانهن سيلونتي به موهن جوئي خيال کڻي ويئي.

موهن عامل نه آهي، پر هڪ وڏي چڱي ٻاهر واري جو پٽ آهي. هو ايٽ-اي پڙهندو آهي. پڙهڻ ۾ هوشيار، پروفيسرن ۾ پيارو، ڇوڪرن جو سرتاج اڄ ڳري ڪنڊاڻي ويو آهي. سڀ پيا عجب ڪاٺين نه موهن کي ڇا ٿيو. امتحان ۾ باقي ويهڻ ڏينهن آهن. ڇڪو پيو خوب پڙهي، پر موهن کان پڙهڻ نٿو پڄي. ميز تي پڙهڻ وهي نه سيلونتي جي صورت اڇو اکين اڳيان ڦرڻ لڳو. رڳو خيال ئي سيلونتي جا پيا پوئس. نيٺ امتحان به پورو ٿيو ۽ اُنجو نتيجو ظاهر ٿيو. پر بدقسمت موهن نا پاس ٿيو.

سيلونتي هڪ شاهوڪار عامل ڇوڪري آهي. سندس پيءُ هڪ ناليرو ڄڻ آهي. ستون درجو پڙهندي ستن جو امتحان ڏنائين ۽ ان ۾ پاس ٿي. هيٺي سيلونتي اڳي جهڙي بدن ۾

اٽڪيون. اڄ ٽائين موهن کي خبر ڪانه هئي ته حسن به ڪو ايتري ڪشش ڪندڙ وسڻو آهي. بس بيتاب بيٺو رهيو. ڪم ٽائين وار، پاسي ۾ سينڌ، ڪاريون اڪيون، گلابي ڳل ۽ نوڪدار نڪ، لب لعل ۽ سنهڙا ڏند، کاڏي ٺاڪندار، ڳچي رونقدار، شڪل شاهڻي ۽ موهيندڙ، قد پورو پنو، مطلب ته حسن جي جمال کي ڪمال هئي. جهڙي ٻاهران حسين هئي تهڙي اندر جي به سٺيل هئي. نالو وري اهڙو ئي سٺيل سيلونتي هوس. اوچتو سيلونتي جي نگاهه موهن تي پئجي. سيل جي ديو پنهنجي سٺيد ساڙهيءَ کي يڪدم سنڀاليو، جنهنڪري بهار جي هير جي گستاخ جهڙوئن سندس سيني کان پري پئي ڪيو. جهڙوئي ساڙهي جو پلانڊ ٿي سنڀاليو ٽائين تهڙو ساڙهيءَ جو پلڻ وڃي گلن جي جهڳٽن جي ڪنڊن ۾ اٽڪيو. ڇڏائڻ جي گهڻائي ڪوشش ڪيائين پر پاڻ وڃي وڌيڪ اٽڪيو. هيڏانهن هوڏانهن گهڙوئي پنهنجي پاڻ لاءِ ٺاهڻ لڳو ته هجي ته ڇڏائيس، پر سندس پاڻ بهي پاسي ٺڪري ويو هو. تنهنڪري وڌيڪ ڇڏائڻ جي ڪوشش ڪيائين پر مرڳو سندس نازڪ هٿن کي ڦهري ڪنڊن هڻي جهوري ڇڏيو.

ايترو سارو وقت موهن مات ڪيو بيٺو هو. بس هيٺي هن کان هڪ منت به مات ڪيو نه ٿيو. تنهن يڪدم گلن

ڏينهن سيلونتي ڪا پي ڏنس ۽ هڪ ڪتاب گهريس، جو موهن بڻي ڏينهن آڻي ڏنس. اهڙي طرح هڪ بڻي سان ٿورو گهڻو ڳا لها ٿو لڳا.

هڪ ڏينهن ڪاليج سويل بند ٿيو هو ۽ سيلونتي جي گاڏي ڪونه آئي هئي، جنهنڪري سيلونتي اڪيلا رهجي ويئي. موهن به ڪي اخبارون ويٺي پڙهيون جنهنڪري گهر وڃڻ ۾ دير ٿي ويس. اوچتو موهن سيلونتي کي اڪيلو هيڏانهن هوڏانهن ڦرندو ڏٺو. موهن سيلونتي کان هيسيتائين ڪاليج ۾ هڻڻ جو سبب پڇيو. سيلونتي جواب ڏنس. اهڙي طرح ٿورو وقت پاڻ ڳا لها يا ٺون. نيٺ ٻنهي پنهنجو اندر کوليو ۽ هڪ بڻي ڪي هڪ بڻي جي خبر پيئي.

گهڙيج جا گهڙيال آهن. اڄ ماڻهو ننڊو سڀان وڌو. اهڙي طرح موهن هيٺو بي. اي پاس ڪندڙي آهي ۽ سيلونتي هڪ سال انٽر ۾ نا پاس ٿيو ڪري اڃا بي. اي ۾ آهي.

هاڻي هوڏانهن موهن کي چڱن چڱن گهرن جون ماڻيون پيئون آهن، هيڏانهن سيلونتي لاءِ به گهڻي چوڪرا پيا واهائين. پر سيلونتي هڪ کي به نٿي قبول ڪري. موهن به پيو چوي ته اڃا ٿر سو، جيسيتائين نوڪري ملي. هڪ ڏينهن سيلونتي لاءِ امام سنو گهر ۽ سٺي ۽ چڱي چوڪري جي ماڻهي آئي. سيلونتي جي ماڻهن کي قبول هئي،

اپريل نه آهي پر ڳري ڪنڊا ٿي ويئي آهي.

جون جي ويهين تاريخ آهي. ڪاليج ڏانهن، جيڪي چوڪرا ۽ چوڪريون پاس ٿيا آهن، تن جي پهر آهي. انهن مان هڪڙي سيلونتي به آهي. سيلونتي اڃا ڪاليج جي دروازي وٽ هئي ته موهن کي ڏٺائين. هاڻي سيلونتي سمجهيو ته موهن کيس انٽي پيو ملندو. بس سيلونتي جي خوشي جي حد نه رهي. هوڏانهن موهن به سيلونتي کي ڏٺو ۽ سندس اکين مان خوشي جا ٺڙڪ وهڻ لڳا.

هيٺو سيلونتي ۽ موهن ساڳئي ڪلاس ۾ پڙهن ٿا، پر ڪڏهن به هڪ بڻي سان اکر به نه ڳالهايو اٿن.

آڪٽوبر جو مهينو آهي. ڪاليج جي پهرين ٽرم جو امتحان هلي رهيو آهي. موهن به هيٺو خوب پڙهيو هو سو پهرئين نمبر اچڻ جي اميد اٿس. هوڏانهن سيلونتي به پڙهڻ ۾ گهڻا ڀاڱا ڪونه آهي. امتحان جو نتيجو ظاهر ٿيو. موهن حسابن کانسواءِ سڀني ڪمن ۾ پهريون نمبر آيو، پر سيلونتي حسابن ۾ پهريون نمبر آئي. ٻين ڪمن ۾ به چڱيون مارڪون کنيا ٿين.

هيٺو موهن کي آڏو ماڻڻ ٿي ته ڏسان ڪٿي سيلونتي کي وڌيڪ مارڪون مليون آهن، سو سيلونتي کان حسابن جي ڪا به گهرائين. سيلونتي بڻي ڏينهن تي ڏيڻ جو انعام ڪيس. بڻي

ٿو. ويڃاري سيلونتي سڄي رات اڪيون پايو ٿي وهن ٿي. موهن اجهو آيو، پرنٽ ائين ٿي رات گذري وڃي ٿي. پر جي به اچي ٿو ٿنشي پر ٿمٽار. پوءِ ڳار گند پيو سيلونتي مٿان ڪري.

هينئر موهن پيءُ جي ملڪيت وارا پيسا سڀ کائي ڪپائي ڇڏيا آهن. باقي رهيس نوڪري جو پگهار سو به هڪڙي ڏينهن آڻي ٿي. باقي ڏينهن جو ٺاهه شراب ۾ چٽ. ڪيترو قرض ڪنڀاڻين پرايو به ٿورن ڏينهن ۾ خالص ڪري ڇڏيائين. اهڙي طرح رات مان ڏينهن جو به جوڻا ڪرڻ لڳو.

سڄي ديوِي سيلونتي اهڙن افعالن هوندي به موهن جي ٽن من سان شپوا ڪندي هئي. رات جو ايندو هو ته ماني تمام چڱي طرح سان ڏيندي هيس، تنهنڪن پوءِ زور ڏيندي هيس ۽ پوءِ پاڻ سمهندي هئي. هينئر موهن وڌيڪ بد سنگت ۾ وڃي ٿو. هينئر ته چار چار، پنج پنج ڏينهن گهر ٺٽو اچي. ويڃاري سيلونتي روز بروز وڃي ڳرندي. نيت سيلونتي کي سنهو ٽپ اچڻ لڳو ۽ ڏينهان پوءِ ويٺي ڀرڪندي، ته به جڏهن موهن گهر اچي ته سندس چاڪري ڪري ۽ سيلونتي وري ڪنهن سان پنهنجي درد جي ڳالهه به نه ڪندي هئي.

اهڙن افعالن ڪري موهن جي نوڪري به ڇڏي ويئي. نوڪري جو

سيلونتي نه به ٺاڪار ڪئي. پر سيلونتي جي ماڻهن پڪ ڪري ڇڏي ته اُتي سيلونتي مڱا ٿيندا سين.

سڀني کي خبر پئجي ويئي ته سيلونتي مڱي آهي. سيلونتي کي گهڻي سا هيڙيون واڌا يون ڏيڻ لڳيون. سيلونتي کي هڪ سگهڙ سا هيڙي ڪملا نالي هئي. ڪملا سيلونتي کي ڏک ۾ ڏسي سبب پڇيو. پر سيلونتي ڪٿي اڪيون هيٺ ڪيون. نيت سيلونتي ڪملا جي گهڻي چوڻ تي کيس دل جو راز ٻڌايو. ڪملا جا سيلونتي جي سڄي سهيلي هئي تنهن سندس ماڻهن کي ٻڌايو ۽ سمجهايو ته سيلونتي موهن کانسواءِ ڪڏهن به جالي نه سگهندي. ڪيتري رد بدل ڪا پوءِ سيلونتي جا ماڻه ٻڌيا ۽ سيلونتي جو مڱڻو موهن سان ڪيائون ۽ جلدي موهن ۽ سيلونتي جي شادي ٿي. باقي پريهي هڪ ٻئي کي مليا.

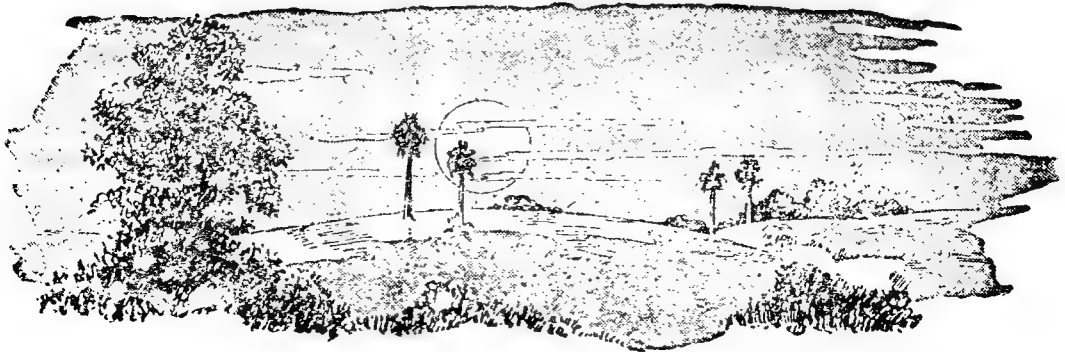
سيلونتي جو پيءُ هلندي وارو ماڻهو هو جنهنڪري موهن کي چڱي نوڪري ملي. مطلب ته هي ٻئي چڱو وقت گذارڻ لڳا. موهن کي پيءُ جي ملڪيت به ملي.

سڄي به پاڇا آهي. انسان ڪڏهن پري ۽ ڪڏهن پاڪو ۾. موهن اڄ اڳي جهڙو سلڇڻو چوڪر ڪونهي. هينئر روز جوڻا ڪرڻ ٿو وڃي، جنهنڪري رات جو گهر هڪ ٻئي ٿو اچي. ڪڏهن ته اصل اچي ڪونه

هو ٻڪڻ وڃي سيلونتي جي پيرن تي
 ڪريو ۽ سيلونتي جا پير هنڃن ۽ ڳوڙهن
 سان پري ڇڏيائين. موهن معافي
 طلب ڪيو. سيلونتي پنهنجي پتيءَ کي
 پيرن تي ڪرڻ کان روڪيو. بس پوءِ
 اچي پتي روئڻ ۾ ڇٽڪيا، وري به
 موهن سيلونتي کان سڄي دل سان
 معافي وٺڻ لڳو. سيلونتي سڀ ڪجهه
 معاف ڪيس. وري موهن ۽ سيلونتي
 اڳي وانگر خوش گذارڻ لڳا. موهن
 کي لوڪري ملي، جنهنڪري سکيو وقت
 پتي گذارين. هيٺو سيلونتي کي هڪ
 ڪو به آهي ۽ پاڻ به وري بدن ۾
 پري آهي ۽ جوڻپ ايندو هوس سو
 به لهي ويو اٿس.

شل ايشور سيلونتيءَ جهڙيون ديوون
 اسانجي ڀارت ۾ بعد اڪري نه ڀارت
 وري اڳي وانگر سرڪنجن.

پورو ٿيڻ ۽ موهن جو خالي ٿيڻ. بس سڀ
 موهن جا دوست جي پسي هڻڻ مهل
 ڇٽ ڇٽ ڪندا هيس سي پڇي ويس.
 ٿڌ هين به موهن جو ٿا پيو ڪندو هو.
 منجهند جو وقت آهي، موهن کي
 سڀ سنگتي ساڻي ڇڏي ويا آهن،
 هو ان ڏينهن کان بکيو آهي. نيٺ پيو
 رستو نه ڏسي سيلونتي وقت اچي ٿو
 مائي گهريس. سيلونتي موهن کي ڏسي
 خوش ٿئي ٿي ۽ مائي ڏٺيس ٿي.
 اوچتو موهن سيلونتي جي ڳريل شڪل
 کي ڏسي پاڻ ئي ڦٽڪار ٿو وڃهي.
 اندر جو اندر ۾ چوي ٿو ته مان ئي
 ڏوهي آهيان جنهن ههڙي سڃاڻ
 ديوي جي ههڙي نازڪ حالت ڪئي
 آهي. اهڙا خيال ڪندي موهن جي
 اکين مان رت روئي ڳوڙها ٿر ٿر ڪري
 وڃن ٿا. موهن جهلجي ٿو جهلجي.

غزل

وزن - مفعول فاعلات مفاعيل فاعلات .

- (۱) ساقی پیار سر کد تازو بدن ٿئی ،
هیٺن هڏن ۾ منهنجي رطوبت جو بن ٿئی .
 - (۲) منزل پري ۽ منهنجي هڏن ۾ نه سٺ رهيو ،
سامهون اجل جي سڏ جو ٿو مون سر سمن ٿئی .
 - (۳) مولا اوها لڄو آسرو اوري اجل ڪنان ،
دارالهن مان منهنجو گذر ٿو وڃي ٿئی .
 - (۴) جي فضل ٿي خدا جو ، نه بيمار ٿئی سگهو ،
اڃو ٻيو جو گهر سو پر سڄي چوڪو چمن ٿئی .
 - (۵) چمر ۽ مڙ جي وچ ۾ جو سوڪڻ سڪي جڏي ،
جنهن جو مڪان دنگ هي دارالهن ٿئی .
 - (۶) مخمور ليٽ تنهنجا ٿا چورين منهنجو چٽ ،
پا ٻوه. تنهنجي ٿي پرين مون من چڪن ٿئی .
 - (۷) جڙي مڙ جي وات جو واقف سڃاڻ ٿو
آندڙ ڌام سووسي ، آڃو دڪان ٿئی ،
 - (۸) مسلم ۽ هندو شاد جي هسو دلنشين ڪن ،
مندو مسيت ساڳيو ٿي جڙو فگن ٿئی .
 - (۹) ڏاڏا رتنهجي ڏاٽ جو ، ڪيڏو ڪيان بيان ،
ساري عمر سراهيان نه ڪونهن سخن ٿئی .
 - (۱۰) مخمور تنهنجي حسن ڪيو مس ٿي خطرو ،
عاشق پتنگ وانگي ڦرڻا سر فگن ٿئی .
 - (۱۱) محتاج بندو بندي جو ، مطلب جو آه ڪيل ،
مطلب ري ڪنهنجو ڪوڏ ٿو ڪنهن سان سخن ٿئی .
 - (۱۲) ڪلرات پڙتن ، پاڻ جي پرڪٽ سان چاق چست ،
پرڪٽ سان پر ٻي پر سڄي چوڪو چمن ٿئی .
- سو پراج لوملداس

بيروزگاري

- آھ بيڪاريءَ کان بڪ، جي باھ ۾ بيروزگار،
خون جا ڳوڙها ٿو ڳاري، هاءِ! شام جو شڪار.
 - ۱- ويو وچولي شخص جو، ورتو پڙهڻ جي ڀيٽ ۾،
هڙ وڌن واري لٽي، تعليم ٿي ٿيو عملدار.
 - ۲- عملداري ٺاه، بيڪاري، مرض جو اڇ علاج،
جڻن وڌن ڊگريون، لٽن ڊگريون وڌي بڪ جو بخار.
 - ۳- جن سڃاڻيءَ ۾ پڙهي، حاصل وڌيون سندون ڪيون،
تن آڀاڳن جو ڀڄي ٿو، ڪوٽ قرضن کان ڪپار.
 - ۴- هن طرح حاصل ڪيل، تعليم ڏي-والو ڏٺو،
مور موڙيءَ جو نه ڇڏ، پر وياڄ جو لاهي نه بار.
 - ۵- اڄ هنرن ڌاران ٿيو، بد حال آهي علم جو،
سوٽن منڊي آھ هيري، ٿڪ سوا بي زبدار.
 - ۶- ٿي وڃي طاقت ۽ دولت، مفيد ڪاليجن ۾ جا،
سا هنر ۾ جي وڃي، آسودگي آڻي آڀار.
 - ۷- سنڌ ۾ پوکڻ جي لائق، آھ جا زرعي زمين،
سا جي سالم پوکجي، ڏئي ان جا بيهڪ پندار.
 - ۸- هيٺ اُڀتاليهه لک آدم، نه ايڪڙ هڪ ڪروڙ،
ٿيڻ آدم سنڌ پالسي، جي ڪجي ڪيتي سڌار.
 - ۹- آھ شد ڪاڏي نهڻ، جو سنڌ ۾ ڪيڏو ضرور،
جنهن ٿي پڻ آهي هزارن، جي ڪمائي جو مدار.
 - ۱۰- جي اُٿي جاڳي جوانو! ڪرم ٿي قبضو ڪريو،
هولڊ بيوٽس ڪين ٿئي، بيروزگاريءَ جي هڪار.
- مسٽر ڪشچند نير ٿڌاس ڪٽري [بيوس].

اچر جھڙيون رسون ۽ رواج

ليکڪ:- مسٽر لعلچند امر ڏنول جگتياڻي، بي. اي..

جي ڪوپرين جو نه پوريو ويندو. اندر پٽين جي سينگار لاءِ به مورت يا تصوير هي ٿيڻي ٿي ڪانه. انهي لاءِ به هننڪي ڪوپرين جون ڪوپرين وٺن!

آسٽريليا جي آئر اولهندي طرف، ٻائون نالي پٽن ۾، جيڪي آدم خور رهنقا، اتي وري ڪهيءَ لاءِ رکيائون ۽ ٿوري انسان جي ٻانهن واريون نرين مان ٺاهين! اهي لوڪ پنهنجن ٽينگريون ڪي وري، ٻوٽي کان اڳ ٻاهر نڪوڙ ڪين ڏين. ٽينگريون پنهنجن ڪي، ڪهيءَ ۽ ٿوري جي پٺن مان ٻجرا ٺاهي، انهن ۾ بند رکن، ٿاڻو وري وهاڻو واري ڏينهن اٺان سندن موڪ ٿئي. انهي وچ ۾ ٿولي جون جيڪي ٻيڙيون هونديون، اهي هننهي مٿان پيون پهر و ڏينديون. وائڪائيءَ لاءِ اهي ٻيڙيون آهنڪي، ڏينهن ۾ هڪڙو پيو و پيون مان ٻاهر ڪڍن ۽ نه به وسپ وقت اٻلائون اندر ٿي پيون رهن.

هوڏانهن آيو وڏي سمنڊ ۾، جتي ٻارهن ٿي مهينا برف پئي وئي، جو اتي جا ايسڪيمو لوڪ پنهنجا گهر ٿي برف مان

دو زمين تي اهڙي قورم ڪا ٺهندي ڪانه، جنهنجي هڪڙي نه ٻي ريس به اچري جھڙي نه هوندي. پر اهي قومون، جي آڳاٽيون آهن، تنجي ڪا ڪا رسم رسمن اهڙي عجيب ٿي ٿئي، جو ڪڏهن به اسانڪي انهي جو چاڙهي ٿو نه حال نه اسين دل ۾ پيا هڻون نه اها ڳالهه ويسه ۾ آڻجي ٿا.

مثلاً سومائو جي پٽن ۾، هڪڙا شڪاري رهن ٿا، جي سمجهندا آهن ته شراب نوشيءَ لاءِ انسان جي ڪوپريءَ جھڙو معتبر ۽ خانداني پيالو بهو آهي ڪونه!

انسان جي ڪوپري هننهي لاءِ ڪاڳري وقت آهي.

وڏو ڪنڀاڻن کي پنهنجن سڱ چڪيندڙن جي ٻارن تي ريجھ، رهاڻ ڪپيئي ڪانه. سڱ چڪيندڙ جنهن پنهنجيءَ پياريءَ کي ڪوپرين جو چڱو موچارو عدد سوکڙي ۽ طور ڏنو، لاٿون هوءَ انهي سان ٺهندي. اهي لوڪ ٻراڻا پکا چڙي، نون پيرا به ٽيستانين کي ٺهندا، جيستائين انهن نون جي پيڙهه جي هيٺان ڪو مقرر انداز انسان

ٺاهين، اُلي وري ماءُ پنهنجي ابهم جو همت منهن پاڻيءَ سان ڪاٺ ڌوئي ۽ چپ سان چٽي ٻار کي اچو اچو ڪري ۽ چوڻهه انهي ڪم لاءِ پاڻي اُٿي مڪروه سمجهيو وڃي ٿو. اُٿو آميرڪا جي بنهه اولهه ڏس ۾، هڪڙا ڪارا پيرا الڳ ٿا رهن، انهن ٺاهه ڪرڻ لاءِ ايترو ٺاهي هڪڙو ناميارو سيلاني، چوي ٿو ته جيڪو منجهان چاهيندو آهي ته آءٌ وڏو سوڍو ٿيان، انهي کان سندس ذات پائي امتحان به ڪيو وٺندا آهن. پهرين ٻنهن ٺاهي اميدوار کي پٽ ۾ ڪٽل هڪڙي اُٺي ٺٺپ سان چوڪنڀو ڪٽي ٻڌندا ۽ ۽ چاڻي جي رڳن ۾ سندس سل ڪوي، انهن مان چوڙي جا ڌاڳا لنگهائي، انهن جون پڇڙيون هن ٺٺپ سان جڪڙي ڇڏيندا ۽ پوءِ کيس چوندا ته صرف چاڻيءَ جي زور سان اهي ڌاڳا ٽوڙي، پنهنجا بند اُٺين آ جا ڪر، ته اسين بيشڪ توکي مڃرايون ڏيون!

انهي ويل اميدوار جيڪا پيڙا پوڳيندو هو، انهي جو رڳو ٿورڙو تصور ٿو ڪجي، ته پاڻ ماڻهوءَ جا لڱا ٺا ڪا ٺاڍا جن. اهو سيلاني لکي ٿو ته ڪنهن ڪنهن اميدوار کي چڪين ڏيندي پوءِ به، ٽي ٽي ڏينهن به لڳيو وڃن ۽ پاڳن ڀريو ڪو هوندو آهي، ته اڻ اهو پهرن اندر اتان پنهنجي جند ڇڏائي سگهندو آهي.

پوءِ جو وقت اميدوار ٺٺپ سان ٻڌو پيو هوندو، سو وقت زالين مردن سندس ذات پائي وٺائينس پيا لنگهندا. پوءِ جي پاڻ انهن کان پاڻيءَ گهري پيتائين، يا

چپائين ته مون تو به ڀري، مون کان هٿان ڇڏايو، ته ٻنهي حالتن ۾ عمر پوءِ لاءِ سندس ستيا اس، خانو خراب. چوڻهه انهي پڇاڻا جان هي جيئندو، تان مردانو لباس وري هنکي ڏي ڪٽ ڏيندائي ڪونه، اٺ ٽي پهر ڏٺو ويس کيس اوڀر پيو هوندو، ۽ ڪنهن به لڙائيءَ يا شرط ۾ کيس وارو ڪونه ملندو. زال ذات ڏانهن ڪاٺ ٺاهيندي ۽ ۽ ڪهڙي به ڪو جهي، ڪاري، ڪوڙهي هوندي، ته هن گيديءَ جو ڏس هنکي ڪونه وٺندو ۽ عمر لاءِ حق بخشي وهندي، هن سان پلڙ ٺاڻڪائيندي!

ڏکڻ آميرڪا منجهه، برازيل ۽ بوليويا وادن پوڳن ۾، هڪڙا آڳاٽا لوڪ آهن، انهن ۾ وري ٻار جهي ته ٻار جو پيءُ منوع ٻارهن مهينا ساندو ويچارو پيو کاتو چڪيئي ڪين ۽ انهي ڏينهن کان وٺي گذر سندس پاڙن ۽ بادامن تي ٿئي. هو ڏانهن آلوپائي به پنهنجي لاءِ کاتو پاڻ ڪانه رڙي. اهو ڪم سندس سس ۽ سهرو ڪن. انهي ڌاران کي مهينا پيءُ ويچارو مٿو ڪنهي، چوچي ٻار مٿان قبضو يا پتلو اندو يا منڊو، ٻوڙو يا گونگو نه ٿئي!

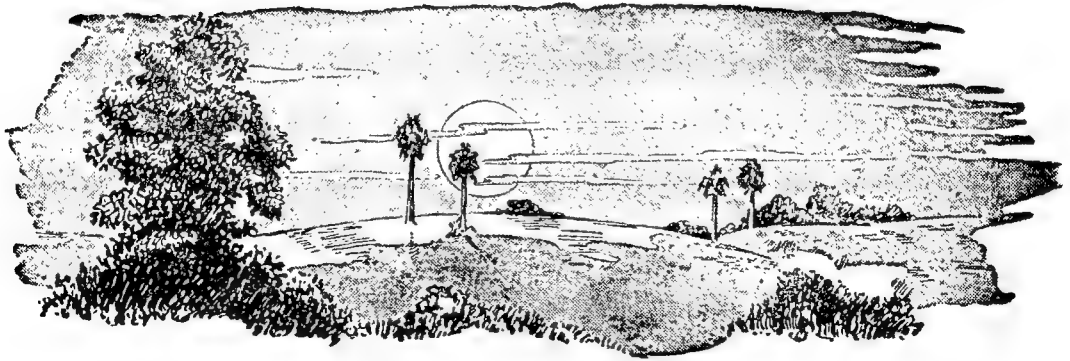
انهن لوڪن جي ويڃن کي، طبابت سکيندي، نه لو، ڏهه ڏهه ورهيه لڳيو وڃن، سيڪڙا پوءِ به ٻارهن مهينا اڪيلي سر وڃي جهنگ بن وسائيندو ۽ جتي لنگهڙ ڪڍي، ڏينهن ڏينهن، ذات جا چارئي پهر ٽچ وڃي، پاڻ کي بنهه ملنگ بنائي ڇڏيندو ۽ شراب پيئڻ سان به گهٽائيندو ڪين ۽ ٺهن هوندي به اڪه پنهنجي سالم

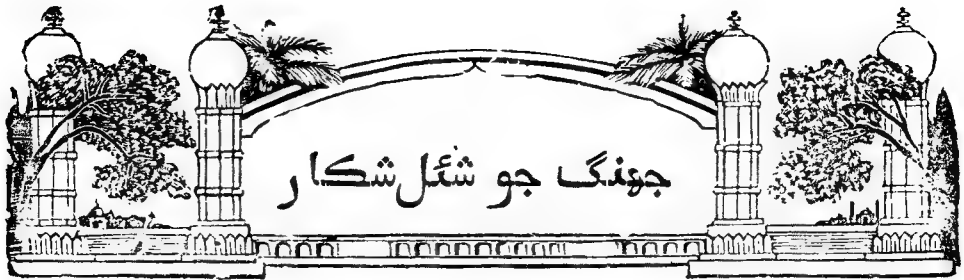
قدم بڌو نه رکيائين، نه چڱيو ٿا ڏاڍو ٿيو.
 بهون جا ٻهر ڳرا ڳرا مدگر پيو ڦيرائيندو ۽
 تماڪ جا سوٽا پيو پويندو ۽ انهي سان شامل
 وري اها لياقت نه پرايائين ته پريان مريض
 ئي زور سان ٽڪ ڪڍن اڇلائي، چون ٿا
 وڃي هنڱي منهن ۾ پوي، نه به سمجهيو
 نه ڪا مياڻ نه ٿيو!

وچ ايشيا ۾ جيڪي ڪالڪ لوڪ رهن
ٿا، انهن ۾ پوڙا وري هئڻ ٿين: ڪنوار ڇا
ڪندي، جو گهوڙو پلاڻي، وٺي گهوڙي
کي ٽپال ڪٽائيندي: پوءِ جيڪي به سندس
سڱ چڪيندڙ هوندا، اُهي پٺيانس ڪاهي
پوندا. ڪنوار کي هٿ ۾ وري هڪڙو

چاهيوڪ هوندو، ڇهين سان جن سڱ،
ڇڪيندڙن کي پاڻ نه گهرندي هوندي،
انهن جون حال اڪيون سڃاڻي ڇڏيندي،
تان جو هڪڙو ڀاڳن ڀريو وڙيوئي پاڻ کي
هنجي سٽڪن کان بچائي، نيٺ اُٺس وڃي
غالب ٻوندو. هيءُ پوءِ ڪنوار انهي جي!

هي لوڪ گهوڙي ۽ جي کير کي کاڌي
کاڌي، منجهانس اهڙو هڪڙو پيچ
ٺاهيندا آهن، جنهن جي شراب جي نشي
سان جاءِ کانهي ۽ اهڙي ڇم جي بوتلن
۾ وجهي، پوءِ هي پيٽن ۽ چئن چوٽن آڳاٽن
يهودين جا بزرگ ۽ پريا مڙس ڪندا هئا!

ليکڪ:- مسٽر پروما نند ميوارام، ايڊيٽر ”جوت“.

پيتي ۽ ٽي هر ڪيو وڃي ۽ جهنگ جا سڪ به
وساري ڇڏين.

اسان ڪي هو پريان ڳوٺ گهٽو ۽ روڏي
جو سما چار لهڻو. ايتري سڌ هئي سين نه
بني هر قابل ٿي ۽ ٻا جهوي ۽ ٻا بارا ٻيا،
نه روڏو پنهنجي ٻچا ساڻ ڪري، اُٿي
ٿيندو راهي، ۽ وڃي ٻيون ولايت وسائيندو.
هيل روڏي ڪنهن اوناري هر اصل ترپ
جي مٿان ڪنڊي جي وٺ هر جهنگ ٺاهيا
هئا. وڃي ڏسون نه وٺ ٻيو آهي،
ڇڻ جو ڳيٽن جون موليون ٽنگيون ٻيون
آهن. ڏين جا ٺهيل هئا. انصاف هن
جيتا مڙي پڪي ۽ جا! ڏپ جي گاهه ڪي
وچون چيري، اڌ ڪري، تنهن سان وڃي
آڪير و مڙهيندو ۽ ڇڻ ڪا چوڪري سوڻ
سان وڃي ٿي گلابند يا چوراب مڙهيندي.
اندر ڪوئي ٻنهي سان ٺاهي ٿو، تنهن هر
هٿ وڃي ڏسون نه ٻين پڪين جا ڪنڀ
ٻيا آهن، جي آڪيري ڪي نرم ۽ ڪنڙي
ڪرڻ لاءِ روڏو وجهندو آهي، نه هر منهنجا
ٻچا آسودا رهن. هڪڙو آڪير و ٻيو هو يعني
ٻه آڪيرا هڪجهڙي جي لڳو لڳ. مڙهيل هئا.
ٻن ٻين جا نه ڪين عطا؟ پڪين جو به ٻاهر

ٻوڙاري ۽ جي مهل هئي. اڪا هئي جهنگ
اڪو واڻ، اڪو سي ۽ اڪا اُٿ ۽ ٿڌي،
وڻندڙ سيتلتائي هئي. اهڙو مزيدار ۽ نرم
نظارو هو، جو ٻسي نيٺ ٿي نريا. ڀري
هيٺ ٿياسين نه آهي باقي عجيب نما ۽ نظر
آيو. ساون ٻيون جا جهنگ ڦٽارون لايو
بيٺا هئا ۽ اُنن ٻين سندن سبز ۽ ڪومل
ٿارين هر چڪ هنيا. ڳري جي ڪو ڪو
ٻي ٻيئي، هيڙهن پنهنجا ڊگها ٻچ ٻئي لوڏيا
۽ وٺ ۽ پٽ ٻئي ٿيا. ڪاٺ ڪٽو ٿيون
ماريندو ٻئي اڏاڻو. ڪار ڪڍي ۽ وٺن
جي چوٽين تي ويٺي پوسويا. چانهه وڇاري
ڊڇي، سا اسان ڪي ايندو ڏسي اُٿي پڳي،
تنهن مهل ڪو سندس ڪنڀ ڏسي ها ۽ اڳل
جي نه جاء نه هئي! پريان سرهه، جا لڳي ۽
ڪڍڪ جون پوکون هيون. پوکون ڪين
هيون، ڇڻ سبز گلر ۽ غاليجا وچا يا ٻيا هئا!
مٿون بلبل جي ٽڪو ٽڪو نه باقي موٽ
ڪري ڇڏيو. واه، بلبل، تنهنجي منڙي
لام! برف جا منڊ ڇڏي ٿو اچين اسان
ڪي پنهنجا مڏر راڳ ٻڌائڻ، ۽ اسين توکي
پيتيون ڏورا وجهيو ڪنهن بند ڪريون!
توئي ”پوري“ چڱو نالو رکيو اٿن. ٿوري ۽

ميٽر پکين کي وٺندو ڪونه ڏٺو سون. چٽن جي چا نگار پئي پيئي، ۽ هيڙها پت پئي ڦريا. ٿوري گهڻي ٻرل جي مٺي ٽڪلو ٽڪلو پي ٻڌڻ ۾ آئي. ٿڌ هجي ها ته ولون جا ولر ڏسڻ ۾ اچن ها ۽ ڪپڙن، ڪوڙن، ڪنڊين ٻيون ۾ ڏاڍو رنگ لائي ڏين ها. ڳئون جي گهوڙو پي پيئي، ڪٽياڻي اسان کي ڏسي پي ٿي. سندس ٻچ جي لوڏ پي پيئي، ۽ ڪنڌ اهڙي طرح ڌوڻي پي پيئي، جو ڄڻ سلام ٿي ڪيائين. ڪا ٺڪا ڪيترن قسمن جا ٿين ٿا. اسان جيڪو ڏٺو سو ڇڏ ڪرو. سربل ڪاٺ کي ڪٽي، جيئن کي جاڳائي، خوب ڳرڪا ٿيندو ويندو اٿن. ڪارڪڻجي به ڇڏي پاڻي هڻي ۽ پنهر کي جو وڻن ۾ بوليون ڪندي آهي. هاري چولدا آهن، نه خدا جو ذڪر ٿي ڪري! چانهه پکي پنهنجو رنگدار ڏيک ڪونه ڏيکارين ۽ باقي هڏهد، جو پنهنجي سنهي چهنس سان ماڪوڙيون ۽ ٻيا جيب ڪاٽيندو آهي، سو ڏٺو سين. اهو به مڙسدار آهي. سليمان بادشاهه واري ۽ آکاڻي ۾ مڪياڻي مهل ٺاهڻ مهل ٽوڪيو انهي پکي هوس، ڇي ”مرد زال جي چئي لڳي، سو به زال.“ ملهالي بابب وات ٿان لنگهندڙن کان سندس ٻچا به گهڻي ڪٽي سين، پر نه ڄاڻان ڪاڏي گرم ٿي ويو هو ۽ موٽندي به ڏسڻ ۾ ڪونه آيو. ننڍو ٿو ٿئي ۽ ننڍن پکين جهڙوڪ جهرڪي، بربل ۽ ڇيهي وغيره جو شڪار ڪندو آهي. انهن پکين جون بوليون ڪري، کين جهليندو آهي. جنهن ڪا سائي ڪميلي ۾ گوشت ٽنگيندو آهي،

جهڙو سلوڪ ۽ محبت! رڳو انسان آهي جو هڪجهڙي کي ڏٺو کين سهي. ٻيو آڪيرو وري ماڙي ۽ سان هو يعني هڪڙو پئي جي مٿان چڙيل.

کي ڇڏندا نه ڇڏهن پاڻي ڪونهي ٽڏهن ربيع جي ٻوڪ ڪڙن ٿي ٿئي؟ خريف جي لهڻ بعد هاري پني کي نئون ربيع ڏيئي، زمين ۾ کي ڇڏيندو آهي، نه وٽ ٿاڻي نه وڃي يعني منجهونس ربيع سڪي نه وڃي. پوءِ موسم ٿي هر ڏيئي ڇا ٿيو، سرهه يا ڪڙڪ ٻوڪيندو آهي. جي پوءِ مينهن جون ڇنڊون پئجي ويون ته هيڪاري ملوڪ، پني پاڻ پلي ٿيندي.

هيٺو آڪيرو ٻوڪ جهنگن ۽ ٻنين ڦوڙ جو وري ٻيو مڙو آهي. هوا موافق آهي، نظارو نرمل آهي، مينهن پيا، ٿن جهو جهنگ سرسبز ڪري ڇڏيو هو. گاهه اڃا به پٽن ۾ بيٺو آهي. پکي ۽ ٻولدي، ڀور ڀڳي، اُٺ ٻڪري ۽ کي ڀڄي آهي. ٻنيون به لڳي رهيون آهن. هڪ پني ٽڪر ۾ هارين ٻا جهري ڳاهي رکي هئي ۽ رڳي وائرڊ ۽ شاهوڪار کي ٿوري ڏيڻ جي ڀر هئي.

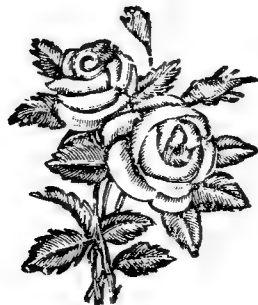
واه جو ڪپ ڏيئي لڪتا سين. ڏاڍي فرحت لڳي پيئي هئي! وات ٿي ڪٽي ڪٽي اڃا به هران جو رينگت پي ٻيو، جو زمين کي ريجي، هر ڏيئي، سائو سان ڀڄي ڇڏي هين، نه پل نه زمين وٽ جهليو پيني هجي، نه مٿس چيٽ ٻوڪجي. وات ٿي ٻيو گل جهليو پينا هئا، تنجي هڳاء سان هوا واسي پيئي هئي. ڪوڙگل ڪيو پينا هئا، پر سندن مٿي رس جو چشڪو

ٿي هئي ۽ نه وڃڻ ۾ ماريل شڪار ٿيڻي ڇڏي. تنهنڪري انگريزيءَ ۾ ”ڪاسائي پڪي“ ڪري چونس.

پني تي جڏهن آيا سين، تڏهن ٻيون هيٺان ڪٽولا پئجي ويا ۽ ويهي ٿڪ پڳا سين. پوڳ ڇو ڇا ٿيل لڳا، ۽ مزدار آکاڻيون ۽ ٽوڪا از خود منهن ڏيئي اچي بيٺا، جن سان پاڻ ولدرايو سين. ڇوڪرن مٿي پئي چٽا ۽ سانگي به ڇپو چورو ڪرايائون. پوءِ ٻاجهر جا پوياءُ جهڙا اچي ويئي، سي کائي خوب پيءُ ڪيا سين. سڄا البب ٽائڙي ڏيکارڻ لڳو، تنهن ئي پيلي جي ڀر ۾ ڪٽولا ڪٽائي وياسون. ٿورو گهڻو پڙهي، وياسون پيلي جو چڪر ڏيڻ.

مال پئي ڇريو. ٿڌي ڇانءُ لڳي پيئي هئي. ٻيڙ ۽ ڪنڊو گهڻو هو ۽ ٻيا هٿا ولانتي ٻيڙ، سي نه اُسرڻي ڪين ٿي. منجهن پٿر اهڙا، پر جهڙيون سگرڀون! هاريءَ ڇيو نه ٻيو مرون ڪونهي، باقي بگهڙن جو جوڙو آهي. بگهڙ ڏاڍي حرفت سان ٽڙ مان بڪري ڪٽندو آهي. هڪڙو ايندو ۽ ٽرار اُلڪي ٽارڻ جي ڪندو ۽ اُلڪي پٺيان ويندو، نه ٻيو جيڪو لڪو ٻيٽو هوندو، سو

اُمالڪ لوهه ڏيئي بڪري ڪٽي اُٿي پڇندو! سهو به جتي ٿئي ضرور هوندو. هو جنهن ٻيڙ ۾ رهي تنهنڪي ”ڪوٺ“ چون. سهو ٻوڙ جو ٽڪر آهي. ڪولي ماڻهو ڪمان جهڙي ڪاٺي، جنهنڪي ”ڪانڙ“ چون، سا وڏي اهڙيءَ تجويز سان اُڇلندا آهن، جو سهي جون جنگهون ڀڄيو پون، ۽ پوءِ وڃيو جهلينس. اُٿي ڳيون جي گهوڙ گهوڙي پيئي، ۽ ٺر، ماديءَ سان، ڳٽڪليون پئي ڪيون. نانگن ۽ بلائن جي ڳالهه اڪتي. جهنڊ واري ڪوراڙ بلا جو به ذڪر اڪيو، نه ڪن ماڻهوءَ جي پٺيان پوندي آهي، تنهنڪري ماڻهو جي هوا کي پٺ ڏيئي پڇندو، نه پڇندو، نه بلا ڪا ٿيندس. هوا جي سامهون ٻوڙڻ ڪري بلا جا وار پٺي ڪڇي ويندا آهن، ۽ ڏسي سگهندي آهي، جنهنڪري ماڻهوءَ کي اچي پڇندي آهي. روڏو پڪي، جو مريءَ مثل آڪيرا ٺاهيندو آهي، تنهنجا عمدا گهر وڃي ڏٺا سون. هاري هوندو ٽي چڙهي لاهي اچي ها، پر اُٿي ڪرين جو شاهي مانارو هو، تنهنجو خوف ٿيس. پوءِ نه موٽي آيا سون تنهنجي ماڳ تي.

ليکڪ :- ٺهراڻي آسودو مل وکيل .

هندن ۾ گائڻ وديا جو پستڪ گذرو وڃي رهيو آهي . ان گذرو وڃڻ جو ذڪر ڪيترن اوائلي سنسڪرت پستڪن ۾ اچي ٿو . گذرو وڃڻ وقت هڪ ٺوڻو اچي سگهي . تنهنڪري گائڻ وديا کي گذرو وديا ڪري سڏيو آهي . اوائلي هندو گائڻ وديا ۾ ماهو هئا . هنن جي رڳ رڳ ۾ رڳ ڀريل هو . هر هڪ مند لاءِ هڪ ٽينهن رات جي هر هڪ ڪلاڪ لاءِ خاص قسم جو موافق رڳ ۾ مقرر ڪيل آهي . هنن وقت رڳ ۾ رڳ ڀريون بي انداز آهن . انهن جو هڪ ٻئي کان پيدا سمجهڻ ئي مشڪل آهي . يورپ جي هوشيار گوئين کي اهو پيدا سمجهڻ ۾ نه ايندو آهي . يورپ جي گوئين لاءِ هنن جا سمورا رڳ ۾ رڳ ڀريون ڳاڻو نه ممڪن آهي . يورپي گوئين پنهنجن رڳن ۾ ساڙي ، گهرجي ستن سون سان گڏ فقط پنج اڌ سو ڪم آندا آهن ، يعني ڪل ٻارهن سون جي سڌ آهي . هندو گوئين نه فقط سو اڌ سو ، پر چوٿائي سو ، بلڪ سون جا اٺيڪ حصا پنهنجن رڳن ۾ استعمال ڪيا آهن . يورپي گوئين وقت رڳن سکڻ جو هي نه ٿو آهي ، جو هڪ هڪ

گائڻ وديا هڪ عجيب قسم جي وديا آهي . ساري سرشتي گائڻ وديا جي اڌين آهي .

هندو قوم کي شاعريءَ ۽ ڪوٽا جو هڪ قدرتي ورثو مليل آهي . هنن جا سڀ پراڻا پستڪ مها پاروت ، رامائڻ آڌڪ ڪوٽا ۾ لکيل آهن . سندن ٻيا به اٺيڪ شاستر شاعريءَ سان ڀريل آهن .

سڄيءَ دنيا ۾ وڏي ۾ وڏو نظم ۾ لکيل ڪتاب پرست اٺاس مها پاروت آهي . جن کي ڪوٽا لاءِ اهڙو شوق سي پلا گائڻ وديا ۾ پوئتي ڪيئن پوندا ؟ شيام وڃڻ ۾ گائڻ وديا جو ذڪر چڱي طرح سان ڪيل آهي . گائڻ وديا ، وديا ٺڻ جي وديا آهي . هر هڪ قوم گائڻ وديا جي وسيلي پنهنجي روح جون لائون ۽ سر ٿي ظاهر ڪري . هر هڪ قوم جي رچيل ڪوٽا سندس ماڻهن جي دليلن جو دروازو ۽ من جي مؤجن جو نظارو آهي .

هندو بيشڪ اها هار هڻي سگهن ٿا ته ڪاٺين اڳ ڪنهن به ٻيءَ قوم گائڻ وديا ئي پستڪ نه لکيا آهن . سڀ قومون گائڻ وديا جا اصول هنن کان سکيون آهن .

هندو گائڻ وديا ۾ ڇهه مکيه راڳه مڃيا ويا آهن. هر هڪ راڳه جون ۳۶ راڳڻيون آهن. وري هڪ هڪ راڳڻي مان ٽي ٽي ننڍيون راڳڻيون نڪتيون آهن. انهن ننڍين راڳڻين کي وري پنهنجو پنهنجو ايترو اولاد آهي. هر هڪ راڳه جو گويا پنهنجو ڪٽنب آهي. پر هڪ راڳه جي ڇٽيهن راڳڻين ۽ راڳڻين جي ننڍين راڳڻين ۾ ساڳي اُن راڳه جي خاصيت موجود آهي. اهي راڳڻيون اصلي راڳه جي خصلت، جنهنجو هو اولاد آهن ظاهر ڪن ٿيون. پر ان سان گڏ هڪ هڪ راڳڻي يا ننڍي ۽ راڳڻي ۽ کي پنهنجون پنهنجون خاصيتون ۽ لائون آهن. هوشيار گونيا هڪ هڪ راڳڻي کي جدا جدا سڃاڻي سگهن ٿا. سچ چيو اٿن ته هندن جا راڳه ۽ راڳڻيون ايترا آهن، جيتريون مسلمان لهر يون. هر هڪ وقت ۽ هر هڪ جاءِ لاءِ خاص راڳڻي مقرر ٿيل آهي. هوشيار گرو کي انهي ڳالهه تي ڌيان رکي هر هڪ سر، موقعي تي ڳائڻو ٻوي ٿو. مکيه ڇهن راڳن جا نالا هيٺ ڏجن ٿا.

(۱) هندول راڳه - هي راڳه دل تي بهار جي تازگي ۽ ميناج پيدا ڪرڻ لاءِ ڳايو وڃي ٿو. هي راڳه ماکي ۽ جهڙو منو ۽ هزارين گلن جي خوشبوءِ ۽ هٻڪار ڏيندڙ آهي. روح کي آندڙ لاءِ هندول راڳه ڳايو وڃي ٿو. چوندا آهن ته هن راڳه جي ڳائڻ سان بينل هندو وري کي هلائي سگهجي ٿو.

(۲) سري راڳه - نماشام جي وقت جهڙي ڇپ ڇاپ ۽ شائتي پيدا ڪرڻ لاءِ سري راڳه ڳائبو آهي. جڏهن سانجهي ۽ جو

سور لاءِ نشان ٺهيل اٿن. راڳه لکڻ ۾ ان راڳه جي لفظن لکڻ بدران ان ۾ هڪجهڙي پٺيان جي سور ٿا اچن، تنهنجون فقط نشانين لکندا آهن. پوربين وقت سر گم ۾ ۱۲ سر آهن. پر هندن سر گم ۾ ۲۲ سر ڪتب آندا آهن. تنهنڪري هندن جون راڳڻيون پوربين لاءِ يورپي نموني لکڻ مشڪل ٿي پيون آهن. يورپي ماڻهن ۾ اسانجي راڳڻين سمجهڻ جي لياقت نه آهي.

جن جن وديا هنڌو گائڻ وديا جو اڀياس ڪيو آهي، تن اڃي چڱي مهما ڪئي آهي. اڳي يورپي گائڻ وديا جا وديا، هندو گائڻ وديا جو پيش ڳائي رهيا آهن. سچ ڪري چئون، يورپي لوڪن کي سڌي ڪانه آهي، ته هندو گوئين جو راڳه ڪهڙو نه مڏرو ۽ منو ٿيندو آهي.

مسلمان گوئين کي به اوائلي هندو گائڻ وديا جو پورو تجربو ڏسڻ ۾ آيو هو. پر سندن راڳن ۾ هندو گائڻ وديا جي بدران ايراني راڳن جي بوجا ڇي ٿي. ماني اٺي بيسٽ ۱۹۱۱ع ۾ مدراس شهر ۾ هندوستان ٿي گذرو وديا ليه کوليندي، هڪ سٺي تقرير ڪئي هئي. ماني صاحب هندو گائڻ وديا جا مکيه گڻ ٻڌايا هئا. هندو گائڻ وديا ۾ آدمي اندر فرشتن جي جذبن پيدا ڪرڻ جي خاصيت آهي. جڏهن ڪو سندو هندو راڳه ٻڌو آهي، تڏهن سر پوڙيلجي ويندو آهي ۽ من اُن راڳه ٻڌڻ ۾ اهڙو نه محو ٿي ويندو آهي، جو انسان انساني درجي کان چڙهي روحاني طبق جو سير ڪرڻ لڳندو آهي.

(۶) هالڪوس راڳه - هن راڳه ٻڌڻ سان دل ۾ ٿورو گهڻو جوش پيدا ٿئي ٿو. هندوستان ۾ ڪاٺن وڌيا جي هن وقت درگتي ٿي رهي آهي. اڪبر بادشاهه جي وقت ۾ هندوستان اندر ڪاٺن وڌيا جو پرچار ٿيڻ لڳو. اڪبر بادشاهه جي ڪچهريءَ ۾ ٻڌا گوڻيا ٺاڪه گوڙال ۽ ٽانسين هوندا هئا. ٺاڪه گوڙال جي ڳالهه ٿا ڪن ته اڪبر بادشاهه هنڪي ديهڪ راڳه ڳائڻ جو حڪم ڏنو. ٺاڪه گوڙال اڪبر کي ٻڌايو ته ديهڪ راڳه ڳائڻ سان مونکي - ٽڙي پير ٿي وڃي جو خوف آهي. پر اڪبر بادشاهه هن کي ديهڪ راڳه ڳائڻ لاءِ زور ڏنو. ٺاڪه گوڙال ٻلا حڪم جو بندو، سو جمنا نديءَ ۾ ڳچيءَ جيتري هاڻيءَ ۾ بهي ديهڪ راڳه ڳائڻ شروع ڪيو، پر نديءَ جي هاڻيءَ به کيس نه بچايو. ديهڪ راڳه جي آڻن هنڪي ساڙي پير ڪري ڇڏيو. ٽانسين نالي وري چون ٿا ته اڪبر بادشاهه جي حڪم پٽاندر هن منجهند جي وقت سري راڳه ڳايو. اڻڄو اهڙو اثر ٿيو، جو نماشام جهڙي اونداهي وڃي. ٽانسين اڪبر بادشاهه جي درٻار جو هير و هو. هو پنهنجي وقت ۾ گذرو وڌيا جو لاڏاڻي پندست هو. سرڳواسي وشنو ڊگمير کي ڪاٺن وڌيا جو گهڻو شوق هو. ڪاٺن وڌيا جو پرچار وشنو ڊگمير پارس اندر چڱي قدر ڪيو.

دنيا جون سڀيتي قومون ڪاٺن وڌيا، هندن کان سڪيون آهن. سرگرم جو طريقو اصل هندوستان ۾ چالو هو. اهو طريقو برهمڻن کان ايراني سڪيا، ايرانيين کان

سج جي ٿورون سبب بادل ڪلاهي رنگ سان ٻيا مرڪندا آهن، ٽن سري راڳه جي ٻڌڻ سان انسان جي خيالن ۾ هڪ عجيب قسم جي شائنتي اچي ويندي آهي.

(۳) هيڻگهه ملهار يا سارنگهه راڳه - هن راڳه جو دل ٿي اهڙو اثر ٿيندو آهي، جهڙو آسمان ۾ بادلن جي گجگوڙ ڪري ٿيندو آهي. چوندا آهن ته جي ڪٽي برسات جو ڪوبه نالو نشان آسمان ۾ نه هجي، ته به هوشيار گوڻيا ملهار راڳه ڳائڻ سان بادلن کي چڪي گهرائي، جهٽ برسات وسائي سگهن ٿا. سارنگهه راڳه ڪوبه ريت ڳائي، ته جهٽ برسات وسڻ شروع ٿيندي.

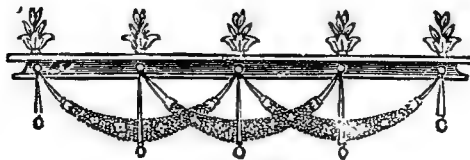
(۴) ديهڪ راڳه - هن راڳه جو ڳائيندڙ اڄ ڪلهه دنيا ۾ ڪونه ٿيندو. چون ٿا ته ديهڪ راڳه ڳائڻ سان ڏيڱا پنهنجو پاڻ پري پوندا آهن. ديهڪ راڳه ڳائڻ سان انسان جي سر ۾ مان اهڙا آلا اچي نڪرندا آهن، جو سر ۾ آڻي جو آڻي سڙي خاڪ ٿي ويندو آهي. جنهن اهو راڳه ڳايو، سو سڌو سرڳهه ۾ پهتو. هن راڳه ڳائڻ جو رواج هاڻي بند ٿي ويو آهي.

(۵) پيروي راڳه - هن راڳه جو دل ٿي اهڙو اثر آهي، جهڙو ٻه ڦٽيءَ جو. جڏهن سج اُڀرڻ کان اڳ پکين جون لائيون پيڙيون ٻڌيون آهن، جڏهن هوا خوشبوءِ ۽ هٻڪار سان ڀريل هوندي آهي ۽ جڏهن صبح جو ماڻه سبب سڀ رڻ ٿي ۽ ٻوڏا ٿاڙا ٿاڻا ٿاڻا ٿاڻا ٿاڻا ٿاڻا آهن، تهڙيءَ طرح پيروي راڳه جي ٻڌڻ سان ماڻهوءَ جي دل تازي ۽ ٿوري ٿي ٿي ٿي.

جون خوبون ڏسڻ ۽ سڪڻ گهرجن. اسان کي
آکاڻي واري ڪره جي ڏيڏرو انگراڻين
نه سمجهڻ گهرجي ته هن ڪوه کان وڌيڪ
وري سمنڊ ۾ ٻيو ڇا هوندو. گذرو وڳيان
راڳ وڳيان کان جدا ڳالهه آهي. هن وقت
گذرو وڳيان جو هندوستان اندر نالو نٿو
ٻڌجي. گذرو وڳيان نسبت ڪيترن قسمن
جا هيٺيان سوال اٿن ٿا.

ڪن ٻڌي ڪئن ٿو، ٺڙي ۽ واٽ مان
آواز ڪئن ٿو نڪري؟ جيڪڏهن سرڌرو
بگڙيل هوندو آهي ته راڳ ڪونه وڻندو
آهي. مرداني ۽ زنانِي آواز جو ڇو فرق
آهي؟ انهن سوالن جا جواب گذرو
وڳيان ڏيئي سگهندو. اُنکي گذرو وڳيان
ڪري ڪولجي ٿو. گذرو وڳيان اسانجي
اوائلي شاسترن ۾ ڏسڻ ۾ اچي ٿو. گذرو
ويد هن وقت غائب ٿي ويو آهي. يورپي
وڳيانين گذرو وڳيان ۾ چڱي ترقي ڪئي
آهي. يورپي ساز ٺاهيندڙ ڳاڻڻ جي سازن
ٺاهڻ ۾ نه فقط راڳ وديا ۽ گوڻين جي تجربن
جي مدد وٺندا آهن، پر گذرو وڳيان
جي به مدد وٺندا آهن. فونو گراف،
ٽيليفون ۽ ڳالهائيندڙ سينيما فلم گذرو وڳيان
جا ڦل آهن.

عرب ۽ عربن کان يورپ جون جدا جدا
قومون سڳيون. سڪندر بادشاه جي زماني
۾ يوناني، هندن کان گائون وديا سکيا هئا.
يوناني نواريچ نويس لکن ٿا ته گائون وديا
شروع ٿي هندن وٽان ٿي. ڪرنل ٿاڊلڪي
ٿو ته يوناني گوڻيو ٽمونيئس سڪندر بادشاه
سان گڏ هندوستان ۾ آيو هو. هو پنجاب
مان گائون وديا سکي يونان ويو هو. اوائلي
هندن گائون وديا ۾ بيشڪ ڪمال ڪيو هو.
ايتري قدر جو اڃا تاء به اسان جي جهولي
گائون وديا يورپ جي نئين راڳ وديا سان
ٽڪر هڻي سگهي ٿي. ساڳي طرح ٻين وديائن،
وڳيان ۽ هنرن کي به اوائلي هندن پنهنجي
اوج جي زماني ۾ اهڙي اوچي پد تي
پهچايو هو، جو اُن وقت جون ٻيون قومون
اڪثري هندن جي سڀني وديائن کي عزت
ڏينديون هيون. پر اهو زمانو گذري ويو.
گذريل ٻن هزارن ورهين کان اسين سمهي
پيا آهيون. تنهن وچ ۾ يورپي قومون سڀني
وديائن ۾ اسان کان گهڻو اڳتي وڌي
ويون آهن. يورپي قومن اسان جا شاستر
پڙهي ايتريون ته نيون ڳالهيون ڳولي
ڪڍيون آهن، جو هاڻ اسان کي انهن کان
گهڻو سڪڻو آهي. هاڻي اهو زمانو اچي
ويو آهي، جو اسان کي يورپي راڳ وديا

ويچار ۾ سک

- ۱- نه ٿورو ٿي ۽ هر سک آهي ٺڪي پرورد ۾ پاڻي ۽ ملي ويچار مان ٿو سک گرو ۽ اي ۽ ر هز سمجھائي .
- ۲- ملي ٿو وار آهي پاڻ دشمن کان بچائڻ لاءِ ۽ گلي پنهنجي ئي جي هٿي نه ٿيندي موٽ جي ڪائي .
- ۳- سوين سک ٿي ڏئي اگني سڄي اوڻ ڏيونا آهي ۽ ٽپي جي ڪو پوي اُن ۾ نه ٿيندي ساه ڏکڻائي .
- ۴- زهر قاتل ڏسو شنگرف ٿئي حڪمت سان ٿو امروست ۽ ڪري ٿي درد ڪي دم منجهه دارون ڪڍن نه ڏانهي .
- ۵- ٿين ڌر ٿي مان ٿا پيدا سگندي پشپ سونهن پريلا ۽ سمجھ سان سخت ڌر ٿي مان ٿئي ظاهر ٿي ٿو مائي .
- ۶- جڳت جي دور درنگي هر سهي ٿو جيرو سوين صدمي ۽ همت ويچار جي هلندي هلاڪي ۾ به هلاڪائي .
- ۷- پيٽ ۽ کاٻو ۽ سمهڻ ۽ ٻوڙ ۾ رک ويچار جي رهڻي ۽ جڳت ۾ جيواني پنهنجي ٿڌهن ٿئي موڪ ڦلڻائي .
- ۸- منجهان ٿا سدا من ڪي پڌارت شان ۽ شوڪت ۽ بنا ويچار جي اصلي نه ايندي من ۾ سرهائي .
- ۹- ڏٺو مون ٻوڙ هٿ ڪو جي لڌم ڌڪ سک سندو ڪارڻ ۽ ڏئي ڌڪ بي ويچاري ٿي آهي ويچار سڌائي .
- ۱۰- سوامي ٻوڙ راج صاحب جدا ڪاشي .

ٻورن برهمڇا ري ٿيڻ ممڪن آهي؟

ليکڪ:- مسٽر ڌرم داس ويلو مل ڪٿري، بي. اي. ۽ مسٽر پوجراج هوتچند ناگراڻي، بي. اي. ها. انهن ٽي رنپا شر منڊي ٿي ۽ سڪديو جي پوئلڳائي ڏسي سندس پيرن تي ڪري پيڙهي. شاه عبداللطيف جي ڳالهه ڪندا آهن ته کيس آزمائڻ لاءِ ڪن ماڻهن هڪ ڪچري موڪلي جنهن خوب ڪوشش ڪئي ته هن کي روڳ ۽ ناچ سان موهين. پر شاه سڀ نماشو ڏسي پڇاڙيءَ جو هڪ بيت چيائين:

ڪاڪ نه چڙهيا ڪا پڙي،
 موهيا ڪنهن نه مال،
 جي چورين ڏنا چال،
 نه به لاهوئي لنگهي ويا.

بينگال جي مشهور سني سري رامڪرشن پرايٽري پوئلڳائي هڻي جو پنهنجي استرعي کي به مائتا سمان ڪري سمجهندو هو. سندس سنگ پر سندس استري پڻ وڏي روحاني درجي تي وڃي پهتي.

اهڙا مثال گهڻائي ٿيندا آهن ماڻهن جا جن ڪام کي چٽلڻج ڪيو آهي ۽ سموري حياتي پوئلڳاري اٿئون. شڪر آچار، ويڪانند ۽ ديانند ڪانسواءِ پڻ ڪيترا مثال نواب ريخ مان ملي سگهندا جن قدرت جي قاعدي موجب زندگي گذاري،

اڄ ڪالهه اهو غلط خيال گهڻن جي دلين ۾ اثر ڪري ويو آهي ته برهمڇريه رکڻ ڪن سورن جو ڪم آهي ۽ هر ڪنهن لاءِ رکڻ مهال آهي. هيءُ تمام غلط خيال آهي. جيڪڏهن خراب سنگت ۽ خراب واپار منڊل جتي خراب سنسڪار پيدا ٿين ٿا انهن کان ڪوبه انسان پاسو ڪري نه ضرور برهمڇريه ۽ پوئلڳائي جو آدرش حاصل ڪري سگهندو. برهمڇريه پالن ڪوڙ آهي قدرت جو قاعدو مڃڻ. انسان جي هٿ ۾ آهي قدرت جو قاعدو مڃڻ يا ٽوڙڻ؟ هر هڪ ننهنڪري جيڪڏهن چاهي ته پوءِ انسان ٿي سگهي ٿو. سڪديو جي ڳالهه ڪندا آهن ته جڏهن رلياءُ تمام سندس استري، کيس پلائڻ آئي ته هيءُ ڏرو به ڪين پلجي ويو. رنپا جڏهن خوب عطر ۽ خوشبودار ڪپڙا پڪي پنهنجي سونهن جي ساڪه ڪوڙ لڳي، انهيءَ مراد سان ته سڪديو مٿس موهت ٿي وڃي، تڏهن کيس جواب ڏنا ته رنپا! جيڪڏهن تون اهڙي سوييا واري آهين ته مونکي اڳ ڇو نه پئي خبر پڌاري ته جيئن آءٌ پنهنجي گروپ مان اچي جنم وٺان

پوئو ٿاڻي جو آدرش اختيار ڪيائون ۽ سڄو سکر پراپت ڪيائون. جيڪا موجب پوهڻ ۽ قدرت جي قاعدن جي پيروي ڪرڻ ۾ آهي سا خراب زندگي رهڻ سان ئي ٿي سگهي. گهڻو کائڻ وڌيڪ تندرستي بگاڙڻ انهيءَ ۾ اهڙو مـزور آهي جهڙو قدرت جي قاعدي جي پيروي ڪرڻ يعني پورو کائڻ ۽ تندرستيءَ جي نعمت حاصل ڪرڻ ۾. ساڳيءَ طرح پوهڻ جي آئند جي هُڃ آلهن کي ئي اچي ٿي جي اهو ٿيم پالڻ ڪن ٿا ۽ انهيءَ نموني جي حياتي گذارڻ ٿا.

پيارا نوجوانو! دل نه هاريو، اوهان مان هڪ هڪ پُورن پوهڻاري ٿي سگهي ٿو. انسان جي هٿ ۾ آهي پوئو زندگي گذارڻ. ڀلجي آهي ئي ويندا جنجا گيدي خيال هوندا. مضبوط خيال وارا ڪڏهن ڪين ڀليا. پڙ ڪو نه هڻڻ گهرجي. پوئو ٿاڻي انسان جو حق آهي. منڍ کان ئي انسان پوئو آهي. ٻالڪا وڌيڪ ۾ نه پوئو ٿاڻي جو سڙو پ آهي. اهڙي پوئو ٿاڻي هميشه لئين رکي سگهجي ٿي. بيمار ۽ ڪمزور ڪندڙ خيال ڪڍي ڇڏجن، ڇاڪاڻ جو پوئو ٿاڻي جو آدرش هر ڪنهن انسان جي هٿ ۾ آهي ۽ هر ڪنهن انسان لاءِ ممڪن آهي جئين ته اهڙا سوين مثال اسانجي اڳيان ٿي گذريا آهن جي پوئو ٿاڻي جي درجي تان ساري عمر ۾ هڪ دفعو به ڪونه ڪريا. اڄ ڪالھ ته جنهن تنهن جي واس ۾ اهاڻي ڳالهه آهي ته ڪام ڏاڍو پُر بل آهي جو وشوا مٿو جهڙا به پلي ويا. افسوس جهڙا

نه گيدي خيال! انهن خيالن ته اسانجي من کي ڪمزور ڪيو آهي. جيستائين اهي غلط خيال اسانجي اندر ۾ هوندا تيستائين پاڻ ۾ اعتقاد اچي ڪيئن سگهندو؟ هزارين ۽ لکين انسان پيدا ڪيو جنهن طرف پاڻ تي ظاهر آهي ۽ سڳي به آهي آهن. جي انسان من جي وڪارن اڳيان آڻ ۽ ڇي وهندا سي ضرور قدرتي ٿيم جي ڀڃڪڙي ڪري ڪا سزا پوڳيندا. پر جن جو چپ شانت آهي يا جي پنهنجي ڪوشش سان انهن وڪارن مٿان غالب پيا آهن سي سڳي ٿيا آهن. جهڙي ۽ طرح لوپ يا موه يا وڏائي ڪن انسانن ۾ گهٽ آهي ۽ ڪن ۾ وڌ آهي. جهڙي طرح ڪوشش ڪرڻ سان لوپ موه يا وڏائيءَ کي ناس ڪري سگهجي ٿو تهڙي طرح ڪام ڪري به ناس ڪري سگهجي ٿو، ۽ اهو انسان جي هٿ ۾ آهي ته ساري عمر پوئو حياتي گذاري سگهي ٿو. ڪي چوهندا آهن ته رشي ۽ ديوتاڻن به ڀلجي ويا. رشي ۽ ديوتا جو نالو انهن کي ڏيئي ئي ڪونه ٿو سگهجي جيڪڏهن هو ذري ماڻو به ڀلجي سگهن. ڪهڙا نه ڳوڙا ڪن ڪتابن ۾ لکيل هوندا آهن! انهيءَ مهل پنهنجي اڳيان سڪديو، گوام ٻڌ، وسشت، جنڪ، رامڪرشن ۽ ٻين ڪيترن اعليٰ انسانن جو مثال اڳيان رکي، جن مان ثابت آهي ته ڪام ٿي غالب پوڻ هر ڪنهن انسان جي هٿ ۾ آهي، جهڙوڪ ڪنهن به قدرت موجب هلي هر ڪنهن لاءِ ممڪن آهي. پاڪاڻين سمجهڻ گهرجي ته نه فقط ڪام ٿي غالب

شڪول ٿي گهڻن خرابين جو ڪارڻ آهن. شڪولن ۾ شاگرد هڪ يعني جي سنگ ۾ گهڻيون خرابيون پرائين ٿا. هڪ ٻي خراب شاگرد ڪنهن ڪلاس ۾ هڪ سائنس ٻين ڪيڙين ڏانهن ٿي اٿر ٿو ٿئي ۽ ٻيا پڻ خرابيون سڪن ٿا. گاريون ڏيڻ ۽ ڪو شڪولي شاگردن کان سڪي! شاگرد تمام بد فضيلت ٿي لها ٿو، خراب مطلب ڪيڊ، گارين ڏيڻ ۾ ڪين گهٽائيندا آهن. اهڙا شاگرد يا اهڙا شڪول ۽ ڪاليج اسانجي قوم لاءِ هڪ داغ آهن. اها تعليم ڪهڙي ڪم جي جنهن اسان جو سڌاچار نه سڌاريو؟ هن ۾ ڏوهه نڪي مائٽن کي نڪي شڪولن يا ڪاليجن کي ۽ نڪي شاگردن کي ڏيئي سگهيو. ڏوهه سمورو اڄ ڪالهن جي تعليمي سرشتي جو آهي. اهو سرشتو ئي خراب آهي جنهن موجب اڌ جوابداري ٻالڪن جي مائٽن تي ۽ اڌ ماسترن تي آهي. شڪولي ماستر سمجهندا ته اسان چوڪر کي پڙهايو سي نه پنهنجو فرض ٻاليوسي ۽ مائٽ سمجهندا ته في ڏئي سي ته سڀ ڪجهه ڪيوسي. مائٽن کي وقت ڪونه هوندو آهي جو ٻالڪن جي خبرداري لهي سگهن. مائرن کي خبر ڪانه ٻولندي آهي ته سندن لينگرو ڪنهن جي ڪسنگ ۾ خراب نه ڪين ٿي پيو آهي. هو پنهنجي ٻار کي هميشه سڏو ڪري سمجهنديون آهن. نتيجو اهو ٿو نڪري جو ٻار جي خبرداري يا جوابداري ڪنهن هڪ جي مٿان نه آهي. جيڪڏهن مائٽ سياڻا هجن ۽ ٻار کي ڪيڏا آهن وڃڻ نه ڏين ۽ پنهنجي نظر هيٺ رکڻ ۽ شڪول

بوط ممڪن آهي پر ڪام جو من مان ٻڃ ناس ڪرڻ به هر هڪ انسان جي هٿ ۾ آهي. سنڌ چيوني اُن انسان کي آهي جنهن من جا نٿو ڪام سميت ناس ڪيا هجن. اهو سنڌ جو درد جو انسان هر ٻيل ڪوشش سان حاصل ڪري سگهي ٿو ۽ جنهن ڪري سڄو سڪ پراپت ڪري سگهي ٿو. اڄ ڪالهن جا لباسي ساڌو ڏٺو ويو آهي ته عام ماڻهن کان به وڌيڪ ڪامي هوندا آهن، تنهنڪري سنڌ ٿيڻ هڪ من جي اوستا آهي ۽ نه ٻا هريون لباس يا بيڪ. سنڌ ۽ ٻالڪن ۾ ڪو پيد ڪونهي. سنڌ ۾ ساڳيئي پوئلڳائي آهي جهڙي ٻالڪن ۾. ٻالڪن پوئلڳو اڳيائي ٿئي ٿو. مگر انسان جڏهن سنڌ جو درد جو حاصل ڪري ٿو ته من ۾ گيان ۽ پوئلڳائي ٿين ٿا.

برهمچاري يا پوئلڳائي لاءِ شڪول ڪهڙا هٿ ڳهرجن؟

اڄ ڪالهن شڪولن ۾ جيتريون خرابيون آهن اولريون ٻين هنڌ ڪين آهن. شڪولي ۽ ڪاليجي شاگردن ۾ جيترو برهمچاريءَ لاءِ نشت ٿيل آهي ۽ جيتري اُنهن جي چال خراب آهي اولري چمار جي پٺن ۽ ڪمين ڪاسمين ڪڙمين جي لينگرن جي به خراب نه هوندي. ٽئين يا چوٿين درجي انگريزيءَ کان مٿي يعني ۱۳ ورهيه کانپوءِ سؤ مان ۹۰ شاگرد خراب ٿيندا. ۱۶-۱۷ ورهيه ٿا ٽين ته سؤ مان ۹۹ شاگرد سچن دوش يا سچي ۾ وڃي نڪال ٿيڻ جي مرض کان مبتلا هوندا. ڇا اهڙن شاگردن مان ڪهڙي قوم ٺهي سگهندي! هاڻوڪا ۴ يا ۵ ڪلاڪن جا

ماسترون لاءِ هدايتون

ماستر جيٽرو هن باري ۾ شيوا ڪري ٿا سگهن اوڻو ٻيو ڪو ورلي ڪري سگهندو. شاگرد ڪلاس ماسترون جي ويجهو ٿا اچن جن جو اثر مٿن تمام گهڻو ٿي سگهي ٿو. جيڪڏهن ڪلاس ماستر شاگردن ۾ بوهه ڇوڙ ۽ چڱي چال بابت سٺا خيال ڦوڪيندا رهن ته ڪيترو نه انهن جي خيالن ۽ حياتي ۾ ڦيرو اچي. هر ڪنهن ڪلاس ماستر جو فرض آهي ته ڏسي ته جيئن سندس ڪلاس مان هڪ ڇوڪرو به خراب نه ٿئي. ڪي شاگرد ڇاڇ لاءِ رکي جي کيس سڄي ڪلاس جي شاگردن جي هلڻ، چال ۽ چلڪڻ بابت خبر ڏيندا رهن ۽ پوءِ انهن کي سڻين رستي تي آڻڻ جي ڪوشش ڪري. اهڙن ڇاڇ لهندڙ شاگردن سان هر هفتي ميٽنگ ڪري ۽ سموري خبر ڇاڇار لهي. ٻيا ڪرڻ کانسواءِ جهڙا مائٽ اولده ۾ رهندا اهڙا ماستر. اهڙي طرح ٻيا ڪري اڻڄاڻ ۽ گمراهه ٿيندڙن کي سمجهائي، مثال ٻڌائي يا سٺا ڪتاب هٿ ۾ ڏيئي، ڪيتري نه پنهنجن ٻچن جي اسين رکيا ڪري ٿا سگهون. افسوس جي ماستر هيءُ خسيس شيوا به نٿا ڪري سگهن ته اهي ماستريءَ جي اوچي پدويءَ جي ڪوٺا ٺڻ لائق نه آهن ۽ انهن کي بهتر نه ٻيو ڪو ڌنڌو ڪرڻ گهرجي!

هيڊ ماستر به تمام گهڻو شاگردن جي چال چلڪڻ سڌارڻ ۾ ڪري ٿا سگهن. اول شڪول جا ماستر بلڪل لائق ۽ گهڻا آهن سٺي چال ۽ آدرش جا رڪڻ گهرجن.

مان اچڻ شرط سندن خبرداري لهن ته بارورلي ڪي خراب ٿين، پر ڏٺو ويو آهي ته نه هوندو ائين وقت ۽ نه هو ڪا خبرداري وٺندا آهن. انهيءَ سبب بار جي حياتي هڪ ئي جوابدار حياتي ٿي گذري. ڪوبه ڪو نه آهي جو مٿان سموري نظر رکي. مائٽن ۽ ماسترن جي بي خبرداريءَ سبب ٻاڪ ڪنهن نه ڪنهن اثر هيٺ اچي يا سنگ ۾ ڦاسي پنهنجي حياتي برباد ٿو ڪري.

فقط هڪڙو ئي رستو آهي جنهنجي وسيلي گهڻا ۽ پورن ۾ همچاري شاگرد پيدا ٿي ٿا سگهن. اهو آهي آشرمن ڪولڻ جو. آشرمن ۾ سمورو وقت ٻاڪ رهن جتي سندن حياتي قدرتي قاعدن ۽ ليمن پٽالڊر گذارڻ گهرجي. پروگرام اهڙي طرح ٺهيل هجي جيئن منٽ به اڃا پوءِ وڃي، ڇاڪاڻ جو سستي ۽ اڪمائي ۾ ئي خرابين جو واسو ٿئي ٿو. پوءِ اُٺڻ، ڪسرت ڪرڻ، پراڻا، سب سنگ هٿ جو پورهيو ڪرڻ، ڪول جا ڪم ڪرڻ انهن سڀني لاءِ وقت وقت اهڙو نيم موافق ٺهيل هجي جيئن ڪول ۾ جدا ڪم ٿيڻ جو وقت ٺهيل هوندو آهي. انهيءَ قسم جا ڪم ڪل ۽ آشرمن جتي جا وڌيا ڪم پوئو آڻڻا آهن هجن ۽ پنهنجن شاگردن کي سڌا چاري نموني ۾ نيم پٽالڊر زندگي رهڻ سيکارڻ اُتي ئي پورن ۾ همچوڙهه پالڻ لڻ ممڪن آهي. اهڙي قسم جا شڪول ۽ آشرمن پوئو انسان جي هٿ هيٺ رکي پر پاڪرڻ جي ڪوشش ڪجي. اهي هر هنڌ اڪرڻ گهرجن.

نه هو خراب ڇوڪرن جو ٻچ ناس ڪن، ڪسنگ ۾ ڦاٿلن کي باز آڻڻ، بالڪن ۾ سٺا سنسڪار وجهڻ ۽ ڪار ڪندڙ ڪول مان ٽڙي ڪڍڻ. ڪارڊن ڏيڻ سان ئي ڇوڪرا سڀ خرابيون سگهن ٿا. شڪول جو شاگرد ٿي ڪري ڪار ڏئي؟ ڪهڙي نه اولڏي هلت! افسوس جو اڄ ڪالھ شڪولن ۾ ڪارڊون ڏيڻ نه شاگردن جو هڪ ڌنڌو آهي. هاءِ اهڙن شڪولن ۾ ئي، اهڙن شڪولن جي ماسترن ۽ هيڊ ماسترن ٿي! شڪول هڪ مندر آهي جنهن ۾ ڪار ڪندڙ خراب ڳالهين ۽ بد معاشيءَ جي ٻونءِ به نه هئڻ گهرجي. بالڪن کي اها سکيا ملڻ گهرجي نه شڪول کي هڪ ٻولر مندر ڪري سمجهڻ.

ٻيو آزار آهي شهر جي بد معاشن جو. هيڊ ماستر جي همٿ ڪن نه ڇوڪرن کي شهر جا بد معاش هٿ به نه لائي سگهن. اهڙن بد معاشن کي پوليس جي هٿ ۾ ڏيڻ گهرجي. ٻيو، شڪول جي وڏن شاگردن جو مڃو عو يا ٻڌي هئڻ گهرجي جئين شهر جي ڪنهن به ٻچ لڦنگي کي همٿ نه ٿئي جو شڪول جي شاگرد کي هٿ لائي سگهي.

ماڻهن لاءِ هدايتون

ماڻهن کي گهرجي ته پنهنجن بالڪن کي برهمچاريءَ وٽان ڇڏي هوندي کان سنسڪار وجهڻ. هميشه هنن کي دامائڻ مهيا ڏيڻ ۽ ويون ۽ بهادرين جون آکاڻيون ٻڌائڻ ته جئين هنن جي اندر ۾ برهمچاريءَ ٻولر نه لاءِ سڪ جاڳي. ننڍي هوندي جي شادي نه ڪڏهن به پلي پلائي نه ڪرڻ

ڇا ڪاڇ جو آهن جي معرفت ئي ڇوڪرا سڌاري سگهبا. ماستر اهڙا رکڻ گهرجن جي شاگردن جي چال سڌارڻ ۾ خوب بهرو وٺن.

بد معاش شاگرد جي ٻين کي ڪارائيندا آهن يا پڙ ڏيندا آهن اهڙن لاءِ هيڊ ماستر نه ڪال هئڻ گهرجن. ڪنهن بد معاش ڇوڪري کي همٿ نه ٿئي جو شڪول ۾ يا شڪول کان ٻاهر ڪنهن اشراف ڇوڪري کي ڪجهه چڻي سگهي يا هٿ ڪٽي سگهي. ڪي ٻچا ماستر يا هيڊ ماستر وڏن ماڻهن جي پٽن کي ڪجهه نه ڇوڏا آهن. افسوس اهڙن ڪائونسلن جي حال ٿي! بد معاش ڇوڪرن جي پاڙ ٻلڪل پٽڻ گهرجي. خراب ڇوڪرن جو ٻچ اصل ناس ڪرڻ گهرجي ڇا ڪاڇ جو آهي ئي شڪولن جي تباهي ۽ شڪولن ۾ خرابين جو ڪارڻ آهن. ڇا جي ڪري شڪولن ۾ اچڻ سان ڪيترا ڇوڪرا ڪوڏا آهن؟ ڇا ڪاڇ جو آهن ۾ خراب ڇوڪرا اڳيئي هوندا آهن. جيڪڏهن هڪ خراب ڇوڪرو شڪول ۾ هوندو ته ساري شڪول کي ناس ڪندو ۽ هنجي خرابي ويندي ڦهلبي. تنهنڪري مان زور سان چوان ٿو ته اهڙي کي ڪدم بنا ڪنهن ڊپر جي سڌو ڪرڻ گهرجي يا جي نه سڌري سگهي ته ڪڍي ڇڏڻ گهرجي ڇا ڪاڇ جو متان ٻين کي نقصان نه پهچائي! پليگر يا ڪالرا يا سلج جو هڪ مريض هوندو ته ٻين پاڙيسرين کي به ساڳيو مرض لڳائي ڇڏيندو. ساڳئي طرح هڪ خراب ڇوڪرو. ماسترن ۽ هيڊ ماسترن جو اهو بهرويون فرض آهي

گهر جي. آهي مائنت مهان پايي ۽ دشت آهن جي بالڪن کي ننڍي ۽ وهيءَ ۾ شادي ڪرائين ٿا. ڪيون مارڻ به اهڙو وڏو پاپ نه آهي جهڙو ننڍي هوندي شادي ڪرائڻ. اهڙا انسان پرماتما وٽ ضرور نرڳ ۾ واسو ڪندا ڇاڪاڻ جو هن کان وڌيڪ ٻيو پاپ ٿي نٿو سگهي، جو هٿ وٺي ٻار جي حياتي ناس ڪن ٿا. مائنتن کي ڪچي نه ننڍي هوندي کان ئي ٻارن کي لانگوتو پهرائين ۽ ڪسرت ڪرائين. ڪيترن کي اها به خبر هوندي آهي ته کين بالڪن جي منهن تي خراب لفظ نه ڪڍڻ ڳڻ. بالڪن جڏهن خراب ڳالهه يا لفظ ٻڌندا آهن ته جهٽ هنن تي اٿر پيدا ٿيندو آهي. ڪيترا بيوقوف مائنت آهن جي منهن تي تمام فاحش ڳالهيون ڪيندا آهن يا بالڪن سان شاديءَ جون ۽ زال جون ڳالهيون ڪڍي وهندا آهن. انهن خسيس ڳالهين جو بالڪن جي دلين تي تمام اولهون اٿر وهي ٿو. مائنتن کي ٺهڪري پاڻ تي ظابطو رکڻ گهرجي ۽ تمام خبرداريءَ سان هلست ڪرڻ گهرجي ته مٿان ڪو خراب اٿر بالڪن جي ڪپڙي ۽ دل تي ويهجي نه وڃي. اسان جا بالڪن يا نينگر ٻچڻا ڇو ٿيا آهن؟ ڇاڪاڻ جو سندن مائنتن ننڍي ۽ وهيءَ ۾ کين ”سپاهي“ يا ”پناڻ“ يا ”هاڻو“ يا ”جن“ جا پڙ ڏيئي کين ڪانٽر يا ٻڙ دل ڪري ڇڏيو آهي. اهوئي سبب آهي جو هو وڏي هوندي گاندو ۽ لغور ٿي ٿا نڪرن. انهيءَ جو ڪارڻ اسان جون بي عقل مائنتون ۽ مائنت آهن جي اهڙا پڙ ڏيئي اسان جي

ننڍي ئي هوندي دل ڪمزور ڪري ڇڏي آهي. بالڪن کي اونداهيءَ ۾ خوفائين جاين ڏانهن جهڙوڪ مساڻن، قبرستان، جهنگلن ۽ ڦاسيءَ جي جاءِ وغيره هڏن تي موڪلڻ گهرجي جئين سندن پڙ لهي وڃي ۽ دل جا بهادر ٿين. پڙ جي کين خبر نه هئڻ گهرجي ته پڙ ڇا ٿيندو آهي. ڇپان ۾ به ساڳي ئي سکيا ڏني ويندي آهي. شاگردن ۽ بالڪن کي ننڍي ئي هوندي ڪشتي، لت ڦيرائڻ، ڇپائي جو جٽسو، گتڪو، تلوار، باڪسنگ ۽ ٻيون پاڻ کي بچائڻ جون ۽ بهادريءَ جون رانديون سکيا رکڻ گهرجن ته جئين وڏي هوندي سڄا ويڙهه ڇاري ٿي نڪرن. مائنتن کي ڪچي نه پوري ڇاچ رکن ته سندن نينگر ڪهڙن جي سنگهه آهن. انهن سنگتبن جي ٻين ڇوڪرن کان خبر لهڻ گهرجي ته ڪهڙي قسم جا آهن. ٻين ڇوڪرن جي سنگت ۾ کين گهڻو وقت ڇڏڻ تي ڇوڪ آهي. يورپ ۽ آمريڪا جي وڏن گهرن ۾ بالڪن کي مائنت سڄي ڏينهن جو پروگرام ٺاهي ڏيندا آهن، جي پروگرام موجب نه هلن ته کين سخت سزا ملندي آهي. جي شاگرد هميشه وڌل رهندا ته نه فقط هو چڱي چال جا ٿي نڪرندا پر پنهنجو بدني، مائنت ۽ آئوڪ وائارو ٿورڙي عرصي ۾ تمام گهڻو ڪري سگهندا. شڪول يا شڪول جي راندين تان موٽي اچڻ ۽ وڃڻ جو وقت پڇي ڇڏڻ گهرجي. جي سويرو وڃي يا مٿر ڪيل وقت کان دير سان اچي ته پنهنجي ٻار کي سزا ڏيڻ گهرجي. جتي مائنت

انهيءَ باري ۾ سخت هوندا آهن اُتي ئي شاگرد سڌرندا آهن، پر جتي خوب آزادي مليل هوندي آهي يعني جنهن وقت وڃي يا جنهن وقت موٽي اُتي هڪ سمجهو ته اهو نينگر ضرور ڪرندو ۽ خراب ٿيندو. جيڪڏهن مائٽ ايتري ٻارن جي خبرداري نٿا ڪري سگهن ته اهڙا ٻار چئن چوٿا؟ جيڪڏهن پنهنجن ٻارن جي کاڌي پيئي ۽ نندوستي جو اوهين مائٽ خيال ٿا رکو ته انهن جي چال چلڪت جو به نه ڪو خيال رکو جو سڀ کان ضروري آهي. جتي به مائٽ ٻارن جي وقت تي - ريل پٽ ۽ سنگس يا وقت تي گهر اچڻ يا پوري جاچ نه ٻاهر ڇاڻا ڪن - انهن ڳالهين تي خبردار يا سخت نه آهن اُتي ورلو ڪو هزارن مان هڪ چڱو نڪرندو نه سڀ بگڙيل نڪرندا. جهڙي طرح پنهنجين چوڪراسن جي ٻاهر اچڻ ۽ وڃڻ تي سخت روڪ ۽ نظرداري رکبي آهي ساڳي طرح چوڪون تي رکڻ گهرجي، تڏهن ئي ڪو سڌارو ٿيندو. چوڪرين جي ستيا يا پوئو ٿاڻي رکي سگهيا آهيون ڇاڪاڻ جو انهن ئي روڪ آهي. جيڪڏهن چوڪرين کي شادي ۽ ڪان اڳ آزاد ڇڏي ڏيون ته ڀل ٻيون گهمڻ ڦرن ۽ مريض موافق جنهن ننهن جي گهر وڃن ته اهڙيون چوڪريون بگڙڻ ۾ وقت ئي نه

ڪا ٿينديون. تنهنڪري اها گهر جي مائٽن جي، چوڪرين خواه چوڪون جي اچ وڃ تي سخت نظرداري، تمام ضروري آهي. اهي چوڪرا وڏي هوندي مائٽن کي دعائون ڪندا جن تي مائٽ اچڻ وڃڻ تي سخت هوندا ۽ پاڻ سان ئي پاڻ پيا ڪين گهمائيندا. باقي جنهن کي ننڍي ۽ وڏي ۾ پورو دنيا جو آزمودو نه هوندو آهي ۽ کيس ڇڙواڳ ملندي آهي ۽ جو ڪسنگ ۾ اچي چال چلڪت وڃائي ٿو ڇڏي سو نه وڏي هوندي مائٽن کي پيو پٽيندو. ننڍي وهي اهڙي آهي جهڙو ننڍو ٻوٽو، جنهن جي چوڌاري نظرداري ۽ جي ڪنڊ يا لوڙهو ضرور ڏيڻ گهرجي. جي نه ڏبو ته ڀور ۽ جانور ٻوٽي کي کائي ڇڏيندا. شاگرد چڻ انجڻ موافق آهن ۽ مائٽ ۽ ماستر چڻ انجڻ ڊرائيورن وانگر. هڪ انجڻ ڊرائيور ويندو آهي ته ٻيو اچي سنڀال وٺندو آهي، ساڳي طرح شڪول مان ماسترن جي نظر مان نڪتا ته مائٽن کي ڪدم سنڀال شروع ڪرڻ گهرجي. جڏهن وري ٻئي هنڌ موڪلين يا راند تي ٻارن کي موڪلين ته هڪ هجين ته ڪو سنڀال وارو هوندو. اهڙي طرح پورن خبرداري وٺڻ سان ئي ٻارن کي خراب رستي کان باز رکي سگهندا. (ٻوٽو زندگيءَ کان ورتل)

سڄي سک

- ۱- سک نہ آهي سٿري مشڪل گهٽي سک،
عاشق اُسري آيا ڪري لوڪن لڪ،
مڃيا مڙها نہ مڃي کون در جي جهلي نہ سک،
نڌيئي سر سڀ ۾ تا پيئڻن ۾ ۽ ڀڙين ۽ ڀڪ،
پر پيتا وون هٿون جهپن جي ٿان پي هيئن هڪ،
عاشق لڪي تڪ دلپت ٿونس ٿن ۾،
- ۲- سک نہ آهي سٿري جي لڳي هروي نہ لاءِ،
گهڙي عشق آڙاه ۾ جيرو جي ۽ جلاءِ،
سر سڀ ۾ ڏي سڄي سک سنڀاه،
لاڻو لپڻه لڀا دلپت ويهي در دوستن جي،
- ۳- لوڪن ليکي سک سٿري پر سڪڻ آهي لڪو لير،
لڳي جنهن جي جي ۽ ۾ سوئي چاڻي پير،
دل کي اچي نہ ڏير دلپت ڏارون دوست جي،
- ۴- لوڪن ليکي سک سٿري سڪڻ وڏو ٿوڪ،
سڄن ملانسي سٿري مڃي هڪٻه هڪ،
سڌڙيا در ساقِي ڪون وريا وڃن ٿوڪ،
طالب ۽ وڏو ٿن ۾ ڀرين ۽ طلب طوق،
ٿن وشيع وڻي نہ ڪا پي جي ويڏا جانب ذوق،
جي چير يا چشمن چوڪ سي ڀرين ۽ چيني چڱا ڪيا،
- ۵- سک نہ آهي سٿري سڪڻ وڏي وٽ،
عاشقن جي اندر جو ڀڙي رڳو رست،
طالبن کي ٿن ۾ ٿي ڏيڪاري ٿس،
الڌن ۽ ڪاڻن جو ٿي پڇي مذهب مٿس،
سڄا ڪري سڀ دلپت مليا دوست کي،
ديوان دلپت راءِ صوفي

ليکڪ: - مها نما گا ندي .

ٻوڙا چين سمي ۾، ماڻهو رڳو پنڀڻي
لاڳاپن ڪري پاڻ ۾ ٻوڙل هئا يعني نه
آهي گڏيل زندگيءَ يا سماج جي گهرجن
۽ احتياجن تي هلندا هئا. ڪجهه وقت
ڪا ٻيو ڏٺا ٿون ته ذرم جي پاڻ تي
سڌاءَ جي ٿي ٿئي، ۽ ڪڪرمي هميشه
انس ۾ پنهنجو ناس پاڻ تي ٿي آندو.
نتيجو اهو ٿيو، جو سؤرڪيا جي سرت
ماڻهن ۾ اخلاقي سرت وڌائي. ذرم
جا خيال رڳو اسان جي دل جي
مٿا چري تي ٿي پيا. رڳو ٽڏهن ٿا
انهن جو گنجير ٿا سان ويچار ڪريون
جڏهن ڪا اسان تي ڳري مصيبت ۽
آپدا ڪڙڪي ٿي. پر جنهن دينداري
جو بنياد ٻڌ تي ٻڌل آهي سا دينداري
نه چٽي. اهو وقت ماڻهو جي حياتي
۾ ايندو جڏهن هنڪي سچ ۽ ڪوڙ جي
وچ ۾ چوند جو وجهه ملندو، ٻوڙه
پاڻي ڪنهن به نتيجي جي پرواهه نه
ڪري، مديءَ کي ترڪ ڪري، نيڪيءَ
کي اختيار ڪري. ٽڏهن ئي چٽو نه
هن اخلاق جي معنيٰ ٻوڙا ۾ سمجهي
آهي. اها نيتي جڏهن ذرم کان الڳ ڪئي

عام خيال نه اهو آهي ته ذرم نيتيءَ
کان بهم ٻيو آهي، پر آءٌ اعڙي تفاوت
سان شامل راءِ ڪونهيان. انهيءَ
لاءِ مونکي شايد اهي ڏوهي ٺهرائين
جي سمجهن ٿا ته ذرم نيتيءَ جو انگ.
نه آهي يا جي سمجهن ٿا ته ذرم کي
اخلاق سان ٽلا نچائي ڏيئي سگهجي
ٿي. آءٌ فقط پنهنجن جي وچ ۾ ڪم
سنڀلندڙ آهي ان تي زور ڏيندس. عام
خيال موجب انهن ڏس ۾ ايندو ته
ذرم نيتيءَ کان ٺهڻو آهي. اسان کي
ڪيترا بد اخلاق ماڻهو ملندا، جي پنهنجي
دين داريءَ جو ڏاڍو دم هڻندا آهن
پر پنهنجن وٽن بد فعل ڪندا. يعني طرف
اسان کي ۾ حور مستر ٻوڙ ٿا جهڙن
ماڻهن جا مثال آهن جي نهايت گھڻا
۽ ليڪ اخلاق آهن پر پاڻ کي ناسٽڪ
چوان ٿا ۾ فخر وٺن ٿا. مٿيان يعني غلط
فهميءَ جا خيال آهن، پهرئين قسم جا
ماڻهو نه سماج لاءِ نقصان ڪار آهن،
ڇاڪاڻ ته اهي پنهنجا پاڻ ۽ ڪڪرم
ذرم جي پوش هيٺان ڪنڊو ڏيکين. ذرم
۽ نيتيءَ کي هميشه همدست هئڻ کپي.

و جيئي سا ضرور تڏهن باطل ۽
يهودي آهي .

بين کي نقصان رسائڻ سان جيڪڏهن
کڻي اسان جو فائدو به ٿئي ته اسان
کي ائين نه ڪرڻ گهرجي، ڇاڪاڻ ته
اُهو فائدو جو اسان کي بين کي نقصان
رسائڻ سان ٿئي ٿو سو ڇڙو ڏسڻ ۾
ائين اچي ٿو ۽ پر درحقيقت اُهو سچو
فائدو ڪونهي. اُهو ڪو فائدو چئبو
جو هڪ طرف کڻي سچو جهان ملي ۽
ٻئي طرف روح وڃائي ويهجي؟
بسمارڪ، جرمني کي شاهوڪار ڪرڻ
لاءِ ڪيترائي ڀاڻ جهڙا ڪم ڪيا.
پوءِ تڏهن اُهي عمدا پنڊنا مان وساري
وينو جي هو چوڪرن کي رواجي موقعن
تي ٻڌائيندو هو؟ چون ٿي جيڪي وعظ
ڪيائين سي عمل ۾ آندائين؟ هن جو
صفا جواب اهو آهي ته هن جي نيتي
سچي ڪانه هئي، ڇاڪاڻ ته اها ڌرم
کان جدا هئي. ڌرم، نيتي لاءِ اهڙو
آهي جهڙو زمين ۾ چٽيل بچ لاءِ پاڻي.
جهڙي طرح پاڻيءَ کان سواءِ بچ زمين
۾ سڙي ويندو آهي، تهڙي طرح، نيتي
جا ڌرم جي آبدار ٿاڻن کان مهوروم
آهي سا سڪيو سڙيو آخر ناس ٿيو وڃي.
انهيءَ مان صفا ظاهر آهي ته سچو ڌرم
۽ سچي نيتي پاڻ ۾ ٿاڻن جي ۽ پيٽي وانگر
ڳتيا پيا آهن، يعني ته نيتي ڌرم کان
ڌار ٿيل ناهن نڪر آهي.

اسين ڏسون ٿا ته دنيا جي وڏن
ڌرمن جا نيتي ۽ سڌا چار جا نيمر گهڻو

ڪري ساڳيا آهن. ٻڌ دنيا جي وڏن
ڌارمڪ پوڄارڪن به ائين فرمايو
آهي ته ڌرم نيتي ئي ٻڌل آهي. جن
ڪا عمارت، پيڙهه جي لڏ ڪري،
ڪري پوندي آهي، تنهن سڀ ڌرم
نيتي جي پايي لڏڻ سان ڪري پوندا.
جيڪي مٿي چيو ويو آهي تنهن مان
تڏهن ثابت ٿئي ٿو ته سچو ڌرم درحقيقت
نيتي سان هم ساز آهي. سچ ۽ ستيا
کان سواءِ مٿي ٻيو ڌرم ڪونهي.
جيڪڏهن اسين وات سان ايشور جو
نالو وٺي ڀاڻ ڪنداسين ته ڏٺي جي
ٻاجه جو آسرو اسين ڪئن رکي
سگهنداسين؟ سمجهو ته ڪو ماڻهو ايشور جي
هستي ۾ اعتبار آڻي ٿو، پر سندس
جيوت ڪوڙ ۽ ڀاڻ سان ڀري پيئي
آهي. ٻيو آهي جنهن کي ايشور جي
نانءِ جي سڌ به ڪانهي پر سچ ۽ سڌا چار
جي جيوت گذاري ٿو ۽ پوءِ الهه ڳالهه
۾ ڪو شڪ آهي ته انهن مان سچو
دبندار ۽ نيڪ اخلاق ڪير آهي؟
اُهو جو ڏٺيءَ جي عبادت سڪڙي زبان
سان ڪري ٿو سو نا ستڪ کان به پري
چئبو. باقي ٻيو نهايت ئي نيڪ اخلاق
۽ ديندار ماڻهو ليکبو ڇاڪاڻ ته هو
ڏٺيءَ جي انادي ۽ اٽل حڪمن
پٺيان هلي ٿو. ڌرم تڏهي نيتيءَ جي
ڀاڻدي جو ٿاڻي آهي.

”ڌارون ۽ نيتي“

سچي نيڪ اخلاقي خود به خود نيڪيءَ
ڪرڻ ۾ آهي. انهيءَ کي مرد چئبو،

طرح ماڻهن جي پاڻ ۾ جنگ جي حالت ۾ به گهڻي تعداد وارا هروڀرو کون ٿا کڻن. جنهن ڌر کي دماغ جي جهجهي مؤجودات ميسر آهي سا پيءُ ڌر جي گهڻن ماڻهن سان سا مهون پئي کين سولائيءَ سان شڪست ڏيئي سگهي ٿي. تنهنڪري دماغي طاقت جسماني طاقت کان مٿي چڱي.

پر جڏهن **ڊارون** پاڻ ٿو قبول ڪري ته اخلاقي طاقت، دماغي طاقت کان به مٿي آهي ۽ نه جيڪو اخلاقي طور لائق آهي سوئي انهن ۾ رهي سگهي ٿو ۽ نه ٻيو. ڪي ماڻهو انهي غلط فهمي ۾ هيٺ آهن ته **ڊارون** ڊگهو ڪوئيءَ جي نيمن جي پوڏا نٿا سڀڪاري آهي ۽ تنهنڪري لڻڪ ڪرم کي سرشتي جي ڪاروبار ۾ ڪا جاءِ ئي ڪانهي. پر اهو سچو غلط خيال آهي. دنيا جي تواريخ اسان کي اهو هڪ وڏو سبق ٿي سڀڪاري ته ”اخلاقي قانون، هميشگيءَ جي ڦرهيءَ تي لکيل آهي“ ته حق ۽ انصاف ئي جاليندا ۽ باقي رهندا ۽ نا حق ۽ بي انصافي ڪري ڪجهه وقت ٽڳندا، پر انهن جوناس، فرينچ انقلاب يا ڪنهن ٻئي اهڙي پيانڪ نموني ۾ اوس ٿيڻو آهي.

روزمره جي حياتيءَ مان ئي ڪيترا مثال، اخلاقي قانون سر فرازي ڏيکارڻ لاءِ ڏيئي سگهجن ٿا. حليمائي يا نمر ٿا دراصل هڪڙو اخلاقي گڻ آهي. جو ماڻهو مغرور ۽ سرڪش آهي سو

جو حرص ۽ حوس جي جهوپڻ ۽ جهوٽن سان گهٽجي نٿو وڃي، ۽ جيڪي سچ سمجهي ٿو، تنهن تي هلڻ جي رڳو چاڻ ڪئي ۽ سمور ٿي ڌاري ٿو. اسان کي خبر آهي ته اسين ڪو هر ڪنهن ڳالهه ۾ پنهنجا خاوند ڪونه آهيون. اسان کي بعضي بعضي حالتن پٺيان هلڻو پوي ٿو. هاڻي سوال آهي ته اسان کي، حالتن پٺيان هلڻ ۾ اخلاق جي قانون جي پيروي ڪرڻي آهي يا اسان کي حالتن جو غلام ٿيڻو آهي؟

هن سوال جي نسبت ۾ اسان کي **ڊارون** مت جو ويچار ڪرڻو آهي. ڊارون مت موجب ”نھايت لائق جي بقا ٿئي“ (survival of the fittest) قدرت جو قانون آهي ۽ يعني ته ماڻهو ۽ ٻيا جانور سڙڪيا جي جهد ۾ لڳا پيا آهن، نتيجو اهو ٿو نڪري ۽ وڃن ڊگهو آهي ٿا جيڪي نهايت لائق آهن، باقي ٻيا صفحہ، هستي ٿان مٽجي وڃن. جيڪڏهن اها لائق جا جيڻ جو هٿ آهي، رڳو جسماني يا دماغي هجي ته پوءِ ماڻهو جي ڪم ڪار ۽ ڳڻ ڳوٺ ۾ اخلاق جو واسطو ئي ڪونهي. پر سچ پچ انهن آهي ڇا؟ **ڊارون** پاڻ ٿو اشارو ڪري ته هن باهرين دنيا ۽ اخلاقي دنيا جي وچ ۾ گهاٽو سڻهند آهي. ماڻهو شاربڪ بل ۾ رچ يا مينهن يا ٻين جانورن کان گهڻو گهٽ آهي، تڏهن به عقل ۽ دماغ جي زور تي انهن کي وس ۾ رکيو وينو آهي. ساڳيءَ

ساه وارا جانور، انهيءَ اخلاقي قانون سان ٻڌل نه هجن ته هڪڙو ساه وارو جيڪر کون بچي ۽ هوند دنيا بيبان ٿي پوي. ماڻهو جو ٻين جانورن کان مٿي آهي سو به هن ڪري جو هن به اخلاقي سرت ٻين جانورن کان تيز ۽ گهڻي وڌيل آهي ۽ پنهنجي عيال يا ڪڙم يا ملڪ لاءِ پنهنجي جان جو صدقو ڪري سگهي ٿو. تنهنڪري اسين ڏسون ته **ڊارون جي اصول** ”نھايت لائق جي بٿائي“ (survival of the fittest) موجب به ماڻهو ۽ ڪي هر ڪنهن ڪم اخلاق جي ڳڻ ڳوٺ سان هلڻو پوي ٿو. هن جي وڏائي لڪا گڏ ڪيل ڌن تي آهي لڪا فوجي اسباب تي آهي پر ڊگهو ڌرم ۽ ستير تي آهي.

”نيڪ اخلاقي ۽ عالمگير فيض“

جيڪي اڳي چيو ويو آهي تنهن مان ثابت آهي ته مخلوقات جي پلي جو دار مدار اخلاق جي پيروي تي آهي. جيڪي به وڏا اخلاقي ڳڻ آهن جهڙوڪ پريم، پچ، احسانمندي، حب الوطني، ٽن سڀني جو مقصد مخلوقات جي خير خواهي آهي. در حقيقت اهڙو هڪڙو به ڳڻ ڪونهي جنهنجي مراد جي حد وڳو اڪيلي سر جي خير خواهي ۽ تي هجي. ساڳيءَ طرح اهڙو هڪڙو به اخلاقي گناه ڪونهي جو سڌي يا اڻ سڌي طرح گنهگار ڪي نه ڇڏيو پر ٻين ڪيترن کي نقصان ٿيو پهچائي. تنهن

ڪٿي ٿوري وقت لاءِ ڪنندو پر آخر به هنڪي ڊڪي ٿيڻو پوي ٿو. حرام ۽ حوص کان پرهيز ڪرڻ هڪڙو ٻيو اخلاقي ڳڻ آهي. انگن اکرن مان معلوم ٿئي ٿو ته انگلستان ۾ جيڪو ماڻهو ٽيهن پنجن ٽيهن جي ڄمار کان وٺي شراب پئي ٿو سو سراسري تيرهن يا چوڏهن سال، ان کان پوءِ مس جي سگهي ٿو. پر آهي جيءَ اُنهيءَ کان پري آهن سي سترو رهن ٿا ۽ جيءَ رهي سگهن ٿا. تنهن کان پوءِ ويچار ٿو ته هڪڙو وڏو اخلاقي گناهه آهي ۽ ڏسون ٿا ته جيڪي انهيءَ جا ڏوهي آهن سو سگهو ئي مريون ۽ جيڪڏهن ڪي کين بار به آهن ته آهي نوٽل ۽ ٺپو سنڪ آهن ۽ هو پاڻ به وڃن ڏينهن ڏينهن، ٽن ٽوڙي من ۾ ڪمزور ٿيندا.

اسين ٻين قومن جي به مثالن مان ڏسي سگهون ٿا ته اخلاق جو قانون هڪڙو نه اڻ گس آهي. مثلاً انڊمان ۾، ماڻهو ٻار جي ڄمڻ بعد، پنهنجن زالن کي ڇڏيو ڦٽو ڪن ۽ يعني نه اهي ڊگهو سوارت جا پيلي آهن ۽ تنهنڪري نيٽڪ نيم جي ورڏ وڃن ٿا. نتيجو اهو ٿيو آهي جو اها جاني وڃي جلد صفحہ هستيءَ تان مٽي. جن ڊارون ٿو چوي ته اخلاقي سرت بنهه جانورن ۾ به آهي، جو ڏسبو آهي ته ٿورڙو ڄڻا جانور پنهنجي ٻچن جي جان بچائڻ لاءِ پنهنجي جان ڏيڻ کان به ڪين گسندا آهن. سچ آهي ته جيڪڏهن سڀ

اناري قومون ٿا چئون ٺنڪي ته پنهنجي
ڪٽنب جو پاڻي ٿو سمجهي. غرض ته
جيتري قدر هو پنهنجن پاڻن جي پلي
لاءِ پورهيو ڪري ٿو اوتري قدر هو
وڏو ۽ بلند ٿئي ٿو.

جيستائ اسان کي پنهنجن پاڻن لاءِ
همدردي ۽ محبت نه هوندي تيستائ ائين
ڪڏهن ڪونه چئبو ته اسان نيتي ذرم
سمجهيو آهي. سريشت نيتي عالم ڪيو
آهي. ائين سمجهي ته هو هڪ برادر
جو مولتي حق آهي، اسان کي هر طرح
سان دنيا جي خدمت ڪرڻ ڪپي.
جيڪي ائين سمجهن ٿا ته اسين رڳو
پاڻ ڏي جوابدار آهيون سي کي
وڏي اخلاق وارا ماڻهو ڪونه هوندا.
اهو ته هڪڙو بيوقوف ۽ خطري جهڙو
خيال آهي ته جيڪو پنهنجا حق پاڻ
ٿو سنڀالي سگهي سو جي ڪونه
سگهندو. ايشور ڪڏهن ڪونه انهن
کي وساريندو، جي پنهنجي جيوت ٻوٽو
۽ هڪ ئي پاڻ سان ٻين جي شيو ۾
ارپڻ ڪري ڇڏين ٿا.

آدم ذات هڪ آهي، ڇاڪاڻ ته سڀ
هڪڙيئي اخلاق جي قانون جا برابر
پا بند آهن. ڏٺي جي نظر ۾ سڀ ماڻهو
هڪ جهڙا آهن. برابر قوميت ۽ مڙهي
جا سنڌا سڙها آهن. پر جڏهن ماڻهو
جو مڙهو مڙهي آهي تڏهن سندس
جوابداري به وڌيڪ آهي. جيڪڏهن
اسين ڪري ڪا وڏي اوچي پدي
حاصل ڪريون ته اسان کي پنهنجي

ڪري ماڻهو چڱو آهي يا خراب آهي
نهن ۾ رڳو هن هڪڙي جو واسطو نه آهي
پر درحقيقت سڄي ڪڙم يا نيات بلڪ
سڄي دنيا جو واسطو آهي.

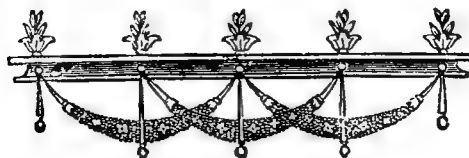
رڳو ماڻهو کڻي پنهنجي ابي ڏاڏي
جي پر ڪين مڃيندا آهن ته ان جو
اثر سندن نيات پاڻ تي ٿئي ٿو.
ڇا ڪا به خيال جي دنيا کي ڪي
حدون نه آهن ئي ڪونه. جڏهن ماڻهو
کي پوري پڪ جهي وڃي ٿي ته ڪا
دم خراب آهي تڏهن هو ضرور اها
پڇندو پوءِ کڻي هن جي اها ڳالهه ٻين
کي پسند اچي يا نه. هن جو پهريون
فرض آهي ته جيڪي بداخلاق آهي
نهن سان پنهنجو تعلق توڙي ۽ پوءِ ٻين
کي پنهنجي مت جي پاسي آڻي. سڀ
سورما، رشي ۽ اوتار انهيءَ قسم جا
ماڻهو ٿيا آهن، جنهنڪري ئي هو رڳو
پنهنجي خاص خاص سان حق جي پختي
پيروئي سان ماڻهن جي خيالن جي
واٽن ۾ هيٺيون تبديليون آڻي سگهيا.
تيستائ ماڻهو مڙهو ڪان پري چئبو
جيستائ هو خود غرض آهي ۽ ٻين جي
سڪ جو خيال نٿو رکي. هو حيوانن
جي درجي کان تڏهن چڙهي مٿي ٿئي
ٿو جڏهن هو پنهنجي ڪٽنب جي هٿ
چاهي ٿو. هو انهيءَ کان به مٿي تڏهن
ٿو چڙهي جڏهن پنهنجيءَ سڄيءَ نيات
يا جائيءَ کي پنهنجي ڪٽنب ڪري
ٿو سمجهي. اڃا به انهيءَ کان اوچو
تڏهن ٿو وڃي جڏهن هو جنڪي اسين

پنهنجي اختيارِي هلائين. جا لوڪ
شاھي اخلاق جي بنياد تي ٻڌل
ڪا نه ۽ جا اسوار تي ۽ نشڪام استرپن
ٽوڙي پرشن جي جڙيل ڪا نه ۽ سا راج
شاھيءَ کان به خراب آهي.

اخلاقي قانون جي ڀڃ اها ثقافا
آهي ته ڪڙم يا قوم جي زوردار
ماڻهن کي گهرجي ته جيڪي مظلوم ۽
ضعيف آهن تن جي حفاظت ڪن.
جيڪڏهن سڀ ماڻهو لوڪ شيوا پنهنجو
پوم ڌرم ڪري سمجهن ته ڌن ميٽڙ
هوند پاپ ڪري سمجهن ۽ پوءِ جيڪو
ڌن جي بي برابر ٿئي ڪانه، جنهن
ڪري وري نڪو ڏکار نڪا بک ٿئي.
دنيا ۾ گڻ آلپ آهي ۽ اسين پاڻ
ڪا سي ۾ ڪٿا آهيون، انهيءَ خيال
کان نيتي جي مارڱ تي هلندڙ کي
دل لاهڻ نه ڪپي. انهن جو وڏو فرض
آهي سچ تي هلڻ ۽ ٻيو سڀ ڌڻيءَ تي
چڏڻ. انهن کي ڪڏهن پنهنجي ڪرمن
جي ڦل جو ويچار نه ڪرڻ ڪپي،
ڇا ڪاڻ ته چڱي ڪم جو انعام آهي
ان جو ڪوڙ.

سرفرازيءَ جي لٻاڙ نه هڻڻ ڪپي ۽ لڪي
بيا جي اسان کان هيٺ آهن تن کي
نفرت جي نگاهه سان ڏسڻ ڪپي. جيئن
اسين ٿا پنهنجو ڪم ڪريون تنهن هو
به ٿا پنهنجو ڪم ڪن ۽ سڀ هڪ ئي
عام مدعا يعني انسانيت جي ڀلي لاءِ
ٿا ڪم ڪن. جيستائين اسان اهو سڌائت
نه ڪرڻ ڪيو آهي تيستائين اسين نيڪ
اخلاق نه چٽبا سين.

انهيءَ مان اهو پرڳڻو ٿو نڪري،
ته هڪڙي قوم ۽ ٻيءَ قوم تي پنهنجي
خود غرض مطلبن لاءِ حڪمراني ڪري
سو اخلاق جي نقطه نگاهه وٽان نا حق
آهي. جيڪڏهن ڪنهن ترقيءَ ڪيل
قوم جي تعبيرداري هيٺ ڪا ٻي قوم
آهي جنهن انهيءَ جهڙي ترقي نه ڪئي
آهي ته انهيءَ قوم جو پوم ڌرم آهي
ته پنهنجي تعبيردار قوم کي پنهنجي
برابر ڪوڙ ۾ هڻڻ ڪوشش ڪري.
اخلاقي قانون موجب وڃا کي ڪپي
ته پاڻ کي پرڳڻو کان مٿي نه سمجهي،
ڇاڪاڻ ته دراصل هو پرڳڻو جو شيوڪ
آهي. اختيارِي وارن ماڻهن کي
ڪپي ته اهي پنهنجن ڀائرن جي ڀلي لاءِ

ناؤ ميد

ليڪڪ ۽ سي - ايل - منگھاڻي .

لعل دست سان پيريل لين ٿي هڪ
لنڊڙي ڏي وٺندي مون ڳولي ڪڍي .
صرف سارنگيءَ جو مڌر آلاپ هو .
تازن کي حرڪت هر رڪٽ لاءِ سندس نازڪ
آڱريون هيون . هوا ۽ لهرين جي خطر
کان جل آجو هو . سندس اکين ۾ لشيرو
چمڪات هو جنهن پٺيان اڻ مڃيل
اولهائين هئي . هن تر بائتا نيٺ ڪٿي
مون ڏانهن نگاهه اچائي . مون مشڪي
ڏانهن وس وڌڻ جي ڪوشش ڪئي
ليڪن وچ ۾ بي اله لير هو .
پري پري اُفق ۾ مون پنهنجي دل
جو گهر سمجهيو . ان ڏانهن جذبن پري
نظر ڪنيم . اتي صفيدي واري ۽ پيريل
ڪنارو هو . ساگر جو دل بهلائيندڙ
آواز هو . ٿڌو ڌار ٻرچ هئا . لعل دست
تي چمڪندڙ اک جي چاڀا هئي .
خوبصورت ڏيويءَ ”اڪيلائيءَ“
سڳندي پيريل پساهه ٿي ڪنيا . سندس
آڪار ۾ سچو مڌان وڃايل هو . مون
دل کي قابو ۾ آندو . قدم لڪڙو ڪيم
ليڪن ڪيترن ئي ويڇو هو .

لنمائين کي مون ثبوت ڏيئي سچ
جي صورت ۾ آندو . خيالن جي مرڪز
کي مون خوبصورت خواهشن جو ديرو ڪيو .
انهن سڳندي پيريل ٻوٽا جو ڙيم . چمڪندڙ
گلن تي چمڪندڙ ڪنڀ ڏريم . اڏامندڙن
جيتا مڙن خوشيءَ جي واچت وڃايل
جي ڪوشش ڪئي . ليڪن سندن
زبان تي خاموشيءَ جي چادر وڃايل
رهي .

دست جي صفيدي چادر تي شمس
جي ٽرڪي تي جهلڪندڙ پرف وانگر .
بهڪندڙ بنگلو ڏسڻ . منجهس جا بجا
هڪ ڪار ۽ خوشيءَ جو واس هو . راحت
ڏيندڙ گانا هئا . اکين لاءِ وڻندڙ ديد
هئي . دل لاءِ وڻندڙ خوراڪ هئي .
سچن سپنن لاءِ مٺو پلنگ هو . منهنجي
دل جي تمام خيالن جي شڪل هر هندي
قائم هئي . ڪنڀ ڪنڀ ۾ منهنجو نالو
هو . منهنجا عضوا نرم چادر تي زور
سان ڇهڻيا دل جي اڏامندڙ
خواهش منهنجي هٿ تي ويئي . مون
اڻڻ جي ڪوشش ڪئي ليڪن
منهنجا پير جڪڙيل رهيا .

هت ڌيرج سان لاهي ڇاڙهي اڪرڻ لڳو. سندس اڳيان ڪشادو ميدان ۽ ماڻهي وڃايل هو. مٿان پارِي نيلو گنبد هو. اڪه جي ڇيڙي وٽ برف - ڍڪيل شاندار ٻهاڙ هو. مون سازتي زبان ملائڻ جي ڪوشش ڪئي ليڪن ... منهنجي آواز کي هوا رستو نه ڏنو. اوچتو للڪار بندڙ آواز مٿي هر گونجڻ لڳو. ديد پٺيان ورايم. آخري ڀساه واري روشنيءَ وقت سر تڇلوڻي ڪيو. سندس وٽ ڪاري هٿي، نيل ختم ٿي چڪو هو. حياتيءَ جي بي نئي منزل شروع ٿيڻ جو نقش سندس تراڙ تي صاف هو. نيل جو وڻو دورو نه هو. مون هت ٻه گهيڙيو. دل ٽرڪڻ لڳي ليڪن نا اُميدِيءَ توڙ تائين سڄو سات ڏنو. ڏڪندڙ هٿن مان باقي اُميد زمين جي سوراخن ۾ غائب ٿي ويئي.

ان طوفان ڀري ڪارنهن ۾ هڪ ڀڳل جهوپڙي تي نظر ٿي ٻوڙيم. منجهس ٻوڙيم. منجهس اجهامندڙ ڏٺي تي جهڪيل شڪل جو عڪس ٿي پيو. ڌيري ڌيري صفيد ريش زاهد جي شاندار شڪل اڪه جي ٿاري تي چلڪي. پاسي کان ڪوئو ڊو شراب جو رکيل هو ۽ هت ۾ نظم جو دلاڪش جلد هوس. ڇيرون جا ڇت مان مٺا خيال لاه ڀريل آواز ٿي آيا. ڀت ۾ ڪجوتر جو آڪيرو هو. صرف سائيت جو چوڏس قبضو هو. مون اولهو سا هڪڙي سندس دامن پڪڙڻ جي ڪوشش ڪئي ليڪن ... هن هت سان ناهن واري.

پره ڦٽي باڪه ۾ ستار جي سڀيل ٿارن جي مٺي جهڙ جهڙ هوا ۾ ويڇا لتاڙڻ لڳي. سا سائيت ڀريل سمي ۾ سندس آواز چوڙف گولجاڻڻ لڳو. ڪنهن نا اُميد جي ورلاپن جو ذڪر هو. سندس

ڪافي

رب رضا پر راضي هون - هيءَ رب راضي تو مين راضي،
پي پيالاست هون بڻئون - ڪيا ڪري ملا ڪيا قاضي،
ڪسي لقي تسبيح ڪس مالاڪو - آنڪين مندني ۾ راضي،
رب راضي اس پر هي - جو بي راضي ڪو ڪرنا راضي،
هر ڪي رضائي پر راضي هو - اب چوڙ مڪر دنيا سازي،
رام نام ۾ ليون هو بابا - ڪر نه دروغ دغا بازي،
هر گهت رام دميا ديڪي - ياد نهين ڪرنا ماضي،
هوني پر راضي هو ره - هو راضي جس مين هر راضي،
سي راضي تو مڻ راضي هون - مڻ راضي تو سپ راضي،
هي بهاري صورت سين راضي - تو صورت آگي هين راضي.
ديوان صورت (بهار)

شارڌا ائڪٽ

ليکڪ:- مولائي شيدائي

هين. سندن روزمره جي زندگي
 ٻين پٽاندر گذرندي هئي. پوءِ اڀياس
 ان زمانه جي تعليم سان لاڳو هو. وديارٿين
 کي سمورو ڪاروبار هٿن سان ڪرڻو
 پوندو هو. ايشور جي پڳتي ڪرڻ ۽
 استاد جي آڳيا ۾ رهڻ سندن مکيه فرض
 هئا. شهري آبادين کان پري رهڻ
 ڪري هو شور ۽ غل کان آزاد ۽ شانت
 ۾ رهندا هئا. کلي هئا ۾ رهڻ ۽ سادي
 غذا ورتائڻ ڪري سندن صحت قائم
 رهندي هئي. اهڙي ايڪائٽ ڪري هو
 ويڙهه جي رکشا ڪري سگهندا هئا.
 سندن انفرادي طبع لاءِ انيڪ قدرتي
 ڏيک وٺيڪ موجود هئا. جهنگلي وطن
 ٻوٽن جي سڳندي هئا، جبلن جون سبز
 ماڻهيون، چشمن جي رواني دل کي
 آندڙ ۽ سڪڙهڻ لاءِ هئا. مٿين ڪٽيائن
 جي وديارٿين مان ڪي مهاڀرٽا ٻي
 ٿي گذريا. جي راجڌانين جا مالڪ
 ٿيا سي ڀر جا ڀال ٿي گذريا. ڪي بلوان
 ٿي گذريا. کلي سڀا ۾ ڏنڻ موڙڻ ۽
 وڏن ڪشالن کي منهن ڏيڻ لاءِ سندن
 بازن ۾ شڪتي هئي. اهي منڻ تي
 قبضي رکڻ ۾ قادر هئا. ڊاڪٽرائي
 پيسنس ڪتاب ”انڊيا فري آر بانڊ“ ۾

شارڌا ائڪٽ انڪري عمل هيٺ
 آندو ويو ته هندوستان جا نوجوان
 شباب جي عالم کي ٻهڙ بعد شاديون
 ڪن ۽ انڊيا ۾ شادين ڪرائڻ جي
 رسم کي بند ڪري وڃي. هن ائڪٽ
 مان اها معنيٰ نڪري ٿي ته هندوستانی
 بالڪ ٻهڙهه ۾ وڪڻ سگهن، ويڙهه جي
 حفاظت ڪن ٿا ڪهه بلوان ٿين ۽
 سندن صحت ڇڳي رهي، سندن عمر
 ۾ اضافو ٿي ۽ ندرست سنتان پيدا
 ڪن وغيره. ائڪٽ واقعي ڪارائتو
 آهي پر سوال آهي ته موجوده زمانه
 ۾ ڪارگر ٿي سگهين ٿا يا نه؟ ان سان
 گڏ ٻيا ڪهڙا ڀاءُ وٺڻ گهرجن جنڪري
 نوجوانن جي ندرستي بحال رهي
 سگهي ۽ ۱۸ ورهين جي عمر تائين شائتي
 ۾ رهي سگهن ۽ ٻهڙهه جي ڀالنا
 ڪري سگهن. ٻهڙهه ڀالڻ ڪندڙ ۾
 نوجوانن جي زندگي سادي هئي.
 غريبن توڙي راجائن جا ٻار وديا پراپت
 ڪرڻ لاءِ سون ڪوهن جي مسافري
 جهاڳي شهرن کان دور جهنگن ۾ وڃي
 رهندا هئا، ڇاڪاڻ جو ان سهي ۾
 ڀالڻ وريش جون يونيورسٽيون سندن
 بن اندر ڪن جي ڪٽيائن ۾ هونديون

جي لالچ ۾ مٿين نقلي گيهه جو وڪرو ڪن ٿا. اُهي دراصل ديش سان ٺڳي ڪري رهيا آهن. ڪن ڪن ملڪن ۾ ميونسپالٽين نقلي گيهن جي بندش لاءِ جوڳا قدم کنيا آهن پر اڃا به في صدي ۹۰ ماڻهو نقلي گيهه تي گذران ڪن ٿا. ميون ۽ ٻين ڦلن جون قيمتون ايتري قدر ڳريون آهن جو دولت مند ڪانسواءِ غريب طبقي کي نصيب ٿي نه ٿا سگهن. انگريز بهمچر ۽ ٻر رهڻ نه درڪندار ٻر ٿندوستي به ميسر ٿي نه ٿي سگهي. روزمره بيمارين ۾ اضافو ٿيندو ٿو وڃي. شهرن ۾ چڙهي چڙهي ٿي ڊاڪٽرن جا دڪان کليل آهن. اهڙي ويساهه گهاٽي ۾ جڏهه هندوستانين کسي شت ڪاڌو ميسر ڪونهي ٿڌه وٺي، ڪهڙو پيدا ٿيندو. هندوستان ۾ هر سال گهڻا ماڻهو بيمارين وگهي مرن ٿا. ڇيڪڏهه هن دڪي ديش جي ان باري ۾ ٻين ملڪن سان پيٽا ڪري ٿي سبي نه انگ. اکر ظاهري ٿي پوندا.

موجوده تعليم گاهون وڏن شهرن ۾ آهن. چؤطرف ٻيو، ٽاڙي جا دڪان، شراب جا گتا ۽ رنڊي خانا کليل آهن. سڻيما جي ٽيٽيون ۾ جيڪي به اصولون ڏيکارجن ۾ اچن ٿيون ٽنر فساد عشق جي رازن ۽ نيازن کي ڏسي خود بخود نشاني جذبات پڙڪو کائي اُٿن ٿا. مٿين قسم جا دڪان سڄي لاءِ کليل آهن. هرڪو منجهن آزادي سان وڃي سگهي ٿو. هاڻي ديش جي اڳوڻي حالت

پراچين ڀارت جي تعليم تي هڪڙو خلاصو باب ڏنو آهي. اُن سمي ۾ غريبن توڙي دولت مندن کي شت ڪاڌو ميسر هو. ڀارت ديش ۾ ڪير ۽ ماڪيءَ جون نديون وهنديون هيون. غذا جو اثر روح تي پويٿو. انگري شت ڪاڌي کانئ ڪري ايشور ٻر رار ٿنا ڪرڻ ۾ دلين کي سڄو آندو نصيب ٿيندو هو. پورن بهمچر ۽ رڪڻ ڪري نوجوانن جي دلين ۾ ٻر ٻر جو ساگر موجون هڻندو هو. ڀارت جي ڪنيائن جي سندرن جي ايتري هاڪ پيل هئي جو سونيمورن ۾ نوجوان قسم آزمائي ڪندا هئا. اهڙي يگ ۾ هندو اسين جو ستان به سوڀيوان هوندو هو. ڇيڪڏهه سب يگ کان وٺي دواڀر يگ تاءِ ڀارت واسين جي اوستا جا انگ اکر ڏيکاربا نه مضمون وڌي ويندو. مسٽر هر بلاس راءِ شارڌا پنهنجي ڪتاب ”هندو سڄي آرٿي“ ۾ هر هڪ ڪڙي کولي بيان ڪئي آهي. مٿيون بيان پراچين ڀارت جي اتهاس جو هڪڙو سونهري باب آهي. موجوده زمانه ۾ ملڪ مٿان وڏي اها مصيبت اچي پئي آهي جو وڏن شهرن جي هوٽلن توڙي ٻين دڪانن تان سٺو ڪڌو ملي نه ٿو سگهي. جڏهن سون ملڪ مان ڪري ويو آهي تڏهن شت گيهه به ملي نه ٿو سگهي. هزارن نمونن جا ولايتي ٽيل بطور گيهه جي بازارين ۾ وڪامي رهيا آهن. دڪاندار ٿوري نفع

ڪين آهن ۾، جهايل نظر اچن ٿا. نقلي
سينگار ڪرڻ لاءِ هر هڪ نر توڻي ناري
وت سينگار دان ۾ مغربي پاڻو ڏري ۽
ڪري ۽ صابن موجود نظر اچن ٿا.
آرڊو واري سچ چيو آهي:-

ٻهول توڏو دن بهار

حسن جا انگرا ڏکھلا گھي

حسرت هي اُن غمڇون ٻه

جو ٻن کھلي ۾ جها گھي

پتور ٿا استر ٻن لاءِ سوامي جي سڪ
ٿي سينگار آهي. ڀارت ۾ استر ٻن لاءِ
جيڪا عزت آهي سو هنن لاءِ سوڙڪ
جي مثال آهي. اڄ گھرو ڪاروبار
ڪشت جي برابر آهي. ڪلبن، ٽيٽرن
۽ عام تماشگاهن ۾ زالن جي اچڻ
وڃڻ جي معنيٰ آهي جاڳو ٿا. حسن
جي نمائش ۽ گرم بازاری ڪرڻ جي
معنيٰ آهي تهذيب. اهڙي تهذيب ۽
تعليم جي زمانه ۾ شارڌا ائڪٽ ڪاغذ
جي ٻيڙي جي مثل آهي جو لپرائڻ
زمانه جي باريڪ لوڏي سان فنا ٿي
سگھي ٿو. موجوده تهذيب جا ڪوشما
۽ غذائون ايتري قدر شرانگيز آهن
جو خود بخود نفساني خواهشات ۾
اضافو پيدا ٿئي ٿو. ڀارت ڪنڊ جا
ٻالڪ هڪ اهڙي آب وهوا ۾ پرورش
وئي رهيا آهن جو سندن دلين کي
شائتي ميسر ٿي نه ٿي سگھي ۽ برهمچاري
رهي نه ٿا سگھن. وواه ڪرڻ کانپوءِ
سنتان به ڪمزور پيدا ڪن ٿا. انڪري
ڪلچر ۾ انساني اوستا به گھٽجڻ لڳي

۽ موجوده حالت جي پيٽا ڪري ڏسو.
ڇا موجوده زمانه ۾ ڀارت جا نوجوان
برهمچاري رهي سگھن ٿا؟ اڃا ڀارت
جا نولهاڻل شباب جي بهار جي منزل
کي ٻوڇن ٿي ڪين ٿا نه اڳيئي خزان
سندن ايندڙ گلشن کي ويران ڪري
ڇڏي ٿي. اُستادن جي آڳيا جو هي حال
آهي جو ڪاليجن جا وڌياري ائڪٽرائيڪن
ٿي سندن رويي ٻڌي بيٺا آهن. جهت
اسٽرائيڪ ٿيو ۽ ڪاليج بند. وري
جيڪا تعليم ملي ٿي سا پيٽ جي ڌنڌي
جي پورا ٿي ڪرڻ لاءِ. جي نوڪري
نه ملي نه نوجوان بيڪار. وري موجوده
تهذيب جيڪو غضب ٻه ٻا ڪيو آهي
نهن نه ڏکي ديش جي حالت قابل
رحم بنا ٿي ڇڏي آهي. نوجوانن ۾
سادگي بدران عيش پرستي ۽ آرام
طلبي وڌندي ٿي وڃي. نت شت ۽
لانت سينگار جو شوق وڌندو ٿو وڃي.
مٿين قسم جي فضول خرچي کانسواءِ
سندن آرام طلب طبيعتون مڪنس ڪرڻ
کان ڪيڏانهن ٿيون. اهڙي سبب آهي
جو ڪي نازڪ مزاج نوجوان بي روزگاري
جي ڪري هميشه هاري آپ گھاس
ڪرڻ ٿي مجبور ٿين ٿا. اڳ جو بصورتي
جو دار و مدار ويڙهه ٿي منحصر هو.
پورن برهمچاري رهڻ ڪري ڪنڀاڻن
توڻي ٻالڪن جي چهرن تي ويڙهه جي
جوهر ڪري روشني هئي. اُها حقيقي
سوپيا من کي وهيندڙ هئي. اڄ آهي
ڪنول جنجن مڪڙيون به اڃا ٽڙيل

آهي. نالي طور اوستا جو عرصو هڪ سؤ ورهيه ليڪڻ ۾ اچيتو پر سراسري گهٽجي وڃي ٿيو. سالن کي بهتي آهي. شارڌا انڪت جي معنيٰ آهي انساني خاڪي پتلي جي ابتدائي بنياد کي مضبوط ڪرڻ، پر هن نئين تهذيب ۾ بالڪ پنهنجي بنياد کي مضبوط رکڻ کان عاجز آهن. اهي خالي تقليد ۽ ثقلي آرائش کي ڪاميابي سمجهن ٿا. کين ياد رکڻ گهرجي ته جيڪڏهن سندن عمارت جي پهرين منزل جو بنياد ڪم طاق ۽ رهجي ويو ته پوءِ اها عمارت گهڻو وقت جڙ ڪري نه سگهندي. ضرورت آهي ته هن بيداري ۽ آزادي جي ڀڃ جي زمانه ۾ ڀارت جا نولهاڻا ٻڌيمان ۽ جفاڪش بڻجن جنهن سندن جگر فولاد جا ۽ اکيون عقاب وانگر تيز ٿين ٿا ۽ مغربي تهذيب جي طاسر خانن جي آئيند ۾ پنهنجي نفع ۽ نقصان کان واقف ٿين. اهڙي شعور ۽ هوش بيدار ڪرڻ لاءِ کين دماغ ۽ جسماني قوت جي ضرورت درپيش آهي. هٿين قوت هو وري جي سھائتا سان حاصل ڪري سگهن ٿا. ڀارت جي ورهين ۽ منهن وري جي حفاظت ڪرڻ لاءِ ٿاڍا جتن ڪيا. دنيوي عيشن ۽ آرامن کي ڇڏي جهنگلن ۾ انڪري وڃي بسيرا جوڙيئون ٿا ڪن شائتي ۽ ايڪانٽ ۾ رهن. توهان مان جيڪي به پريمي ٻوڏ اڀياسن مان ٿورو به واقف هوندا سي تسليم ڪندا

ٿو وري اڳيان سڀ لطافتون هيچ آهن. منهنجي لکڻ جو ائين مطلب ڪين آهي ته توهين دنيوي ڪاروبارن کي ڇڏي وڃي جهنگل وسايو. هرگز ڪين. ڀارت جون آميدون توهان سان ٻڌل آهن. ڀارت مانا کي پنهنجن بالڪن کان خدمت وٺي آهي انڪري توهان کي ديش جي شيوا ڪرڻي آهي اهڙي طرح ڪنڀاڻون اڳتي هلي قومن ۽ نسلن جون ماڻهون سڏيون. توهانجو جنم پورو ۽ قلندانه ٿڌه ٿي سگهندو جڏهن توهانجون دليون ۽ دماغ سالم رهندا. هٿين تعمير ۾ پروگرام ۽ اٽل سنتن پيدا ڪرڻ لاءِ وڌيا ڀارت ڪرڻ سان گڏ وري جي حفاظت ڪرڻ لازمي امر آهي. ڀارت جي غلامي جو وڏو سبب هي آهي جو ڀارت جا بالڪ اڃا ڪنهن مس ٻڌن ٿا ته موجوده تهذيب جي اچڻ ۾ ڦاسيو پون. موجوده تهذيب ۾ وڏي اها خامي آهي جو انسان پنهنجن قدرتي شڪتين کان محروم رهجي وڃي ٿو. اهڙي طلسم کي ڀڃڻ لاءِ وري هڪڙو ڪارڊو هٿيار آهي. ڇا ڪارڊ جو وري ۾ اها طاقت آهي جو انسان جي اندر ۾ هڪڙي قسم جي جوت پيدا ڪري ٿو جنهن جي پرڪاش جي وسيلي انسان پنهنجي روم روم مان گهڻي اندروني پيدن ۽ اسرارن مان واقف ٿئي ٿو. وري کيس سندس شڪتين جو اڀار ٻڌائي ٿو. پس جڏهن جوت جو اندر ۾ چشمن

ٿئي ٿو. هي اهو چوهر آهي جو خاڪي
مورنن ۾ سندر تائي پيدا ڪري ٿو. اهو
مينگهه آهي جنهنجي هي هر هڪ بوند
ويران دل کي آباد ۽ ڪروڙ کي ڪڍي
سيتل ڪريو ڇڏي. سندس سوز ۽ ساز
جي ڪري دل جي مندر ۾ پريم ڀڳتي
جو نظاره پسي ٿو. هن وسو جي
ڪري سڀ چننائون مڙجن ٿيون ۽
منش کي شائتي ملي ٿي. وري ان پريم ساگر
مان چيڪي موٽي اڪرن ٿا ٽنڀي پرڪ
آهي جو هري ڪري سگهندا جن وٽ
وڙه جو قدر آهي.

پيدا ٿئي ٿو تڏه ظاهري به روشني
پهچي ٿي. پوءِ ڪوبه طلسم اثر ڪري
نه ٿو سگهي. خودي جي پيد معلوم
ڪرڻ کانپوءِ جڏهن آتما سڃاڻ ٿئي
ٿي تڏهن پاڻ مراد و خبر پوي ٿي ته
پائدار زندگي ڪهڙي شيءِ جو نالو
آهي ۽ هن سرشتي تي اچڻ مان ڪهڙي
مراد آهي. مٿين بيان مان معلوم ٿيو
ته پنهنجي راز داني لاءِ وڙه ضروري
آهي. هي اها دولت آهي جا فاقه
مسڪ ڪنگالن کي حرص ۽ هوس کان
بي ليا ز ڪريو ڇڏي. اها شڪتي آهي
جو تپسيا ڪرڻ وقت سڄو آند نصيب

ڪافي

مٿان ٿين ٿون ماندي نال وٺي ٿوڪي ايندا

۱- عاشق رڪڇ آسرو وره کان ٿينديءَ واندي
اڃا اڱڻ تنهنجي ايندا

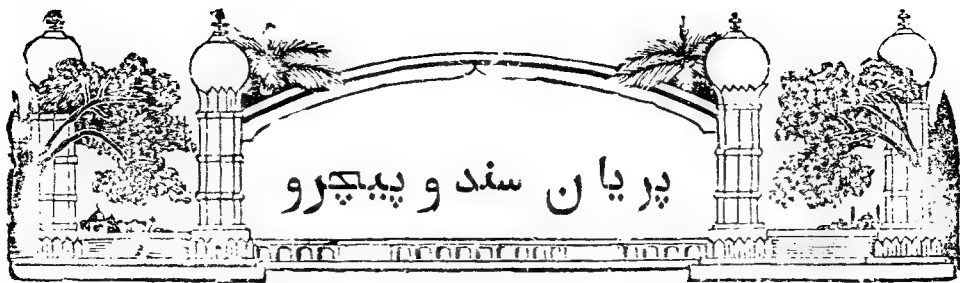
۲- اڃا ٿينديءَ و سگهڙي ميان هوئن سان هيڪاندي
ڳل ٻانهون تنهنجي ڏيندا

۳- خبر خوشحال جي ميان اڃا ايهانسان آندي
هڪاچي توهان ٿيندا

۴- وهندا ويڙهي تنهنجي ڪاڻ پنهنجن پاندي
ڪين وري پوءِ ويندا

۵- سڄو اجهو آئي-و ميان دوست ڏسي در ماندي
سڀ بد-يون بخشيندا.

(سچل سرمست)

ليکک :- مسټر ليلا رام پريمچند واڌواڻي بي. اي.

پو پکي چوڻ لڳا ته اسين ضعیف ۽ ناتوان آهيون، ڪمپ ڪٽل اٿئون ۽ پو بي ڪار ۽ لٽا ايتري سگه ساريون جو سيمرغ جهڙي بلند پرواز شاهه کي پهچي سگهون. هڏ هڏ تنهن ئي شرمائين ٿو، ۽ عجيب فسانا ٻڌائي، عشق جو آلو ٽئين سر سندن دلين ۾ اٿاري ٿو. همٿ جو سندرو ٻڌي، هڏ هڏ کي هادي بنائي، سفر جي تياري ڪئي اٿن. نري وڳي آهي، بگل لڳو آهي، ڪوچ شروع ٿيو آهي.

دستي ۾ سندن پيشوا کين همٿائيندو، آکاڻيون ٻڌائيندو هلي ٿو ۽ سندن مشڪلاتن جا جواب ڏيندو ٿو وڃي. ڪو پڇيس ٿو ته هن مشڪل راهه جي شروعات ۾ ئي اسين ماندا ٿي ويا آهيون، سو هن هيٺي حال ۾ ڪئن سڀ منزلون لتاڙي سگهندا سون. ان کي ٻين ڳالهين سان گڏ بيبي رابعه جي ڳالهه ٻڌائي ٿو ته ڪئن سٺ سال رٿه هيون ٻائي ڪعبه ڏانهن هلي هئي، ۽ چوڻ ٿو ته هن راهه ۾ رابعه واري عاشقي ڪهي ۽ سچي مردانگي هئي.

مشهور صوفي فريدون عطار منطق الطير (پکين جي گشتگو) نالي هڪڙو عجائب نظمي ڪتاب لکيو آهي، جنهن ۾ پوين جي پيچري جي حيرت انگيز تصوير چٽي اٿس. ڇا ڇا ٿا ان تصوير ۾ ڏسون؟ پکين جو ميڙ اچي وڙيو آهي، سندن شاهه ”سيمرغ“ جو ڪوهه قاف ۾ رهي ٿو، تنهن جي ديدار جي سڪ سڀني جي دلين ۾ جاڳي آهي، ۽ ”جان بي جانان ڪجا آيد بڪار“ يعني محبوب کانسواءِ حياتي ڪهڙي ڪم جي؟ اتي خبر پيئي اٿن ته ڪوهه قاف ڏي وڃڻ جي واٽ ڏاڍي اڻانگي آهي. رڻ مٿو، راڻو نٿو لڳو پيو آهي. ويچارا پکيڙا دهلجي ويا آهن. پر هڪ ڏاهو ۽ همٿ پويو پکي هڏ هڏ نالي منجهن آيو آهي.

”شاهه جو آگاهه سارو هو جنهنين،

ليکڪ بند جو آڙ مودو هو تنهنين.“

چوي ٿو:

مون سان جي همراهه هيڪر ٿيو پکي،
شاهه کي لوچي لهون لعلن لکي.

هن کي ٻه ڀڻا مليا هئا، جي هڪڙو هڪ هٿ ۾ ٻيو ٻي هٿ ۾ ڪري سمهي، مٿان ٻه گڏ جهلڻ ڪري آواز ٿئي ۽ ڪو اچي ڦريس. انهيءَ ڦرڻي وچان سڄي رات ڳڻتي پوڳيا آهن. تنهن ئي خيال آيس ته دولت جنهن ۾ هيٽرو خفوعه هيٽرو انتظار تنهن کي ترڪ ڪرڻ گهرجي.

حضرت عيسيٰ ڪنهن شخص کي غار ۾ سهيل ڏسي کيس چيو ته اي بي خبر، اتي ڪم ڪر نه توشو مليئي. هن شخص جواب ڏنو ته مان پنهنجن جهانن جو ڪم ڪري رهيو آهيان ڇو ته دنيا منهنجي نظر ۾ هڪ گاهه جو پن آهي ۽ دنيا جي نعمت، دنيا جي حرص ۽ هوس کان آجوهان آهيان. تنهن ئي حضرت جن چيو:

”چون ز دنيا فارشي آزاد خسب،
خواب خوش بادت بخسب و شاد خسب“
يعني جي دنيا کان فارغ آهيان ته پلي آزاد ۽ خوشي سان سمهي پئ. همدرد خبردار ٿو ڪرين ته دنيا جو هڪڙو هڪڙو تعلق اوهان جي لاءِ سو تيز باهين جي برابر ٿيندو!

”هرڪو تعلق جوئون دنيا ۾ رکين،
آهه باري باهه جنهن ۾ تون ٿپين.“
انهيءَ قسم سان هوش پويو همدرد انيڪ قسم جي سوالن جا جواب ڏيندو، هنن جا شڪه شڪه لاهيندو هلي ٿو. هن ننڍڙي مضمون ۾ انهن جو سارو وسٽار ڪري نٿو سگهجي. سو

گهرجي جا منزل مقصود کي خيال ۾ رکي، ٽڪليفن پو نه ٻڌجي.

ٻيو پڪي عذر آهي ٿو ته اسين گنهگار آهيون، سو بندا گندا ڪمن شاهه جي نرڊيڪي حاصل ڪري سگهنداسين؟ تنهن کي وري ٻڌائي ٿو ته ڪمن هڪ ماڻهو هڪ بست اڳيان زار زار آزي نيزاري ويندو ڪري ۽ تنهن کي ڏٺي تعاليٰ پاڻ جواب ڏئي ٿو. تنهن ئي فرشتو جبريل عجب ۾ پئي ڏٺي تعاليٰ کان پڇي ٿو ته بست کي خطاب ڪندڙ ماڻهو کي، اي بي نياز، تون پنهنجي لطف سان جواب ڏين ٿو! ڏٺي تعاليٰ فرمايو ته اڄ ڄاڻائي ڪان هنجي دل ئي ڀردو ڇڙهيل آهي، پر مونکي نه ڄاڻ آهي سو منهنجي لطف جو درڪيل آهي. وري بي ڳالهه ٻڌائي ٿو ته قارون جنهن حضرت موسيٰ تي خوفناڪ بددي رکي ۽ جو هن جي پٽ سبب زمين ۾ غرق ٿي ويو، تنهنجي حق ۾ پڻ ڏٺي تعاليٰ حضرت موسيٰ کي عتاب ٿو ڏئي ته اي موسيٰ! قارون توکي سٺ پيرا زار زار پڪاريو پر توهن کي معاف نه ڪيو. مونکي جيڪڏهن اهڙي زاري سان هڪ واد پڪاري ها ته، شرڪ جي شاخ هن جي جان مان ڪڍي دنين جي خلعت هنکي پهرايان ها.

ٽيون پڪي وري چوي ٿو ته مان دنيا جي عشق ۽ دنيا جي دولت جي عشق ۾ غلطان آهيان. تنهن کي بيبي رابعه جي ڳالهه ٻڌائي ٿو ته ڪمن هڪ وقت

(۲) منزل يا وادي عشق جي

عشق جي واديءَ ۾ اچڻ باهه ۾ ٽپو
 ڏيڻ آهي. عاشق اهو ٿئي جو خود
 باهه وانگر هجي، باهه ۾ ٻيو ڇڏي ۽
 ڳاڙهي ۾ ٻيو ڳري ۽ عاقبت جو انديشو
 نه ٿو ڪري، يعني جهان نسل مچ ۾
 وجهو ڇڏي. اهڙو نه هن جو جوش
 آهي، جو هروقت جانثار ٿي لاءِ تيار
 بيٺو آهي. عشق جي آتش ۾ عقل جو
 دونهون پيهي ٿو سگهي، سو عاشق
 کي نه پنهنجو سمايو رهي ٿو نه ٻئي ڪنهن
 جو. تفاوت ۽ فرق هو وساريو ڇڏي،
 بتر ملي ڇا، گوهر ملي ڇا. نه ايمان قبولي
 ٿو نه ڪفر ۽ نه سچاڻي شڪ، نه يقين،
 نيڪ ۽ بد هن کي هڪجهڙا آهن. بيا
 رحمت جي طلب ڪن نه هئا ابليس
 وانگر لعنت گهريوئي، جنهن شاهه لطيف
 چيو آهي ”عشق عزازيل بيا مڙيئي
 سڌريا، منجهان سڪ سبيل لعنتي لعل ٿيو.“
 جنهن مڃڻون ٻڪريءَ جي ڪل بهري،
 چوپاين وانگر سرنگون ٿي، ليلي جي
 گهٽي ۾ ويو، نه من ليلي جي پوءِ حاصل
 ڪريان ۽ پوءِ اها ڪل ٿي پهريندو
 رهيو، ڇي هن ڪل ۾ محبوب جي پوءِ
 ورتي اٿم، سو سواءِ هن ڪل جي ڪا
 پوشاڪ نه پهريندس ۽ تن عاشق ڪنهن
 نه حالت ۾ رهڻ کان عار نه ٿو رکي ۽ سر
 جو سانگو ڦٽو ڪري، ننگهه وڃائي نانگو
 ٿي رهي ٿو، ۽ سواءِ محبوب جي ٻيو
 ڪو آسرو نٿو رکي. اهڙي طرح جڏهن
 عاشق نفس کي عشق جي باهه ۾ ساڙي

ڊڳو بچاڙي جي سوال تي اچون ٿا،
 جتي ٻڪري ويچارا ٿڪ ۾ ماندا ٿي
 پڇن ٿا ته ”هن راهه ۾ نه اسان جون
 اکيون ئي ڪارا ٿجي ويئون آهن.
 اي اسانجا رهيو ۽ رفيق! مهر باني
 ڪري ٻڌاء ته باقي پنڌ ڪيترو آهي“
 همدرد چوي ٿو ته ٻرين جي پيڇري ۾
 سٺ واديون يا منزلون آهن، جي
 لنگهي پار پوندا تڏهن شاهه جي
 درگاهه تي ايندا. انهن منزلن جو ذڪر
 هيٺين ويست ڪري ٿو:

(۱) وادي طلب يا ڳولا جي

هن واديءَ ۾ لهي هيٺ ٿي وئي ڪين
 نه ٽپ ٽپ تي مشڪلاتون ڏسڻيون
 پونديون، قدم قدم تي بلائن کي منهن
 ڏيڻو پوندو، درندا ۽ پرندا ويڙهي
 ويندا، جيڪي نفسا ني خواهشون
 هونديون سي زور وٺنديون ۽ انهن کي
 ڪيڏ لاءِ ويهن ٿي نهن جو زور لڳائڻو
 پوندو. دنياوي مال متاع هٿ سڀ
 ڦٽا ڪرڻا آهن، بلڪه ٻنهي جهانن تان
 دل ڪڍي آهي. محبوب جي ڳولا ۾
 جهد ۽ جفا ڪجي، هڪ لفظ به مات
 ڪري وهڻو نه آهي، تڏيئي ٿئي ۽ ٻيو
 هلبو. انهيءَ وقت ۾ آتش ڏسي به منهن
 نه موڙبو، مگر پرواني وانگر مچ ۾ ٽپي
 پيو. جنهن مڃڻون مٿي ٻي چاڻي نه من
 ليلي اٿان لپير، تنهن ڪوبه هنڌ طلب
 کان خالي نه ڇڏيو آهي، ۽ نه دل
 شڪستو ٿيو آهي. اهڙي مڙسي سان
 طلب ڪبي نه بيمشڪ ڪا مياڻي حاصل
 ٿيندي.

ڇا جو جبل، ڇا جو درياءُ، ڇا جو فلڪ، هن منزل ۾ سٺ سمند هڪ لندڙو چشمو نظر اچي ٿو، سٺ بهشت هتي مئل ڏسجن ٿا، سٺ دوزخ ڄميا بڻ ٿيا پيا آهن. هڪ ماڪوڙي کي سؤ هاتين جي طاقت آهي. هن منزل تي هلندڙ ظاهري طرح زمين جي سطح تي آهي پر باطني طرح حقيقت جي عرش تي آهي.

(۵) منزل يا ماڻهي

توحيد يا وحدت يعني ايڪتا جي قضا سان هڪ معشوق درياھ ۾ ڪري ٻيو، ۽ عاشق پڻ هڪدم پٺيانس ٽپو ڏنو. جڏهن وڃي گڏيا ۽ ٻڌا ٿي تڏهن معشوق پڇيس ته اي بي خبر، مان ته اتفاق سان ڪري پيس، پر ٿو چو پاڻي هي پاڻ کي پاڻي ۾ اڇلايو. ڇي ڪيٽون ڏينهن کان مون کي شڪ آهي ته ”تون“ ”مان“ آهيان يا ”مان“ ”تون“.

”چون تومن باشي ومن ٿو بردوام هردونن باشير يڪن والسلام“ جڏهن ”تون“ ”مان“ ”تئين“ ۽ ”مان“ ”تون“ ”ئيس“ ته بئي ٿن هڪ ٿن ٿي پياسين ۽ سلام. ائين چئي سرن درياه ٿيا. ڏئي وڃاڻ ۽ محبوب ۾ گم ٿي وڃڻ آهي توحيد. وري شاعر چوي ٿو ته ”گم شدن گم کن“ بلڪه گم ڪرڻ کي به گم ڪرڻا جڏهن شاهه لطيف چوي ٿو ”گم ڪر ڪر ڪي، وڃڻ ڪمان وڃ“ هن منزل ۾ پانڊڙو پاڻ

پاڻ کي پاڪ ڪري ٿو، تڏهن ٽين وادي ۾ گهرڻ لاءِ تيار ٿئي ٿو.

(۳) منزل يا وادي معرفت جي

هيءَ وادي ايڏي آهي، جنهنجو منهن نه مٿو. هتي هر ڪو پنهنجي ڪماليت جي درجي آهر سير ڪري ٿو. هتي پانڊڙو ڪي پنهنجي ذات جي راز جي خبر پوي ٿي، ۽ ڪل اندر مغز ڏسي ٿو. پاڻ کي جسم نٿو سمجهي ۽ جسماني حرصن کان نڪري ٻاهر ٿئي ٿو. هنجي اندرين اڪه کلي ٿي ۽ ۽ سواءِ محبوب جي ٻيو ڪي نٿو ڏسي، هر جاءِ، هر هنڌ، اهوئي هڪ پيو پسي. سو هزار اسرار پردي هيٺان لڪي نروار ٿين ٿا. دنيا جا دڪ هوسڪ ڪري سمجهي ٿو، ڇو ته هن کي چڱي طرح ذهن نشين ٿئي ٿو ته هو حال ۾ حڪمت آهي.

(۴) وادي يا منزل بي پرواهي جي

هڪڙي ماڻهوءَ جي نظر اڳيان جو پردو هو سو دور ٿيو ۽ عالم اسرار جي خبر پيس. هڪ غيبي آواز آيس ته جيڪي گهرين سو گهر، يڪدم ملند. مرد چيو ڏسان ٿو ته خود نبي بلا ۾ مبتلا آهن، پوءِ مون غريب پيرسن کي راحت ڪئن رسندي. جڏهن هيڏن وڏن کي رنج حاصل آهي ته ننڍڙن کي وري گنج ڪئن نصيب ٿيندو؟

مٿين مرد وانگر هن منزل وارو بي پرواه آهي، ڇو ته دل جي شاهوڪاري اٿس. هن کي ڇا جي مٿي

مان، سواءِ ترار جي، خون ڳاريندو
رهي ٿو ۽ ڇڏهن درد هر پڇي راس
تقي ٿو، ٿڌهن گهلچواچو ستنين منزل پر پوي.

(۷) منزل يا وادي فنا جي

انهي منزل جو احوال سمجهاڻ لاءِ
شاعر هڪڙي آکاڻي ٿو ٻڌائي ته هڪ
راست پتنگن ٻه ڪيو ته پنهنجي محبوب
شمع کي هلي ملون ۽ نهراڻ ڪيائون
ته اول هڪڙو منجهانسن وڃي شمع
جو احوال وٺي اچي. اهو هڪڙي
محلالت هر ويو جتي پري کان شمع جو
نور ڏسي موٽيو ۽ سنگتئين ڪي معلوم
ٿيل حقيقت ڏٺائين. پر سندن وڏيري
چيو ته هنڪي شمع جو سما نه آهي،
سو ٻيو ڪو وڃي. اهو اندر وڃي شمع
سان لڳو لڳ، بيٺو، پر انجو ٿاڻ ۽ مٿس
غالب ٻيو، سو موٽي آيو، ۽ اچي شمع
جي وصال جو احوال ڏنائين ۽ ڪجهه
راز ٻڌايا ٿين. وڏيري چيس ته تو
البت نشان ڏنو آهي، پر اڃا راز
جو پورو واقف نه ٿيو آهين. تنهن ئي
ٿيون اٿيو ۽ مستي هر پيو پوڻي، ٽپندو
ٽپندو اچي مڇ جي مٿان ويندو ان کي
پاڪو پائي پاڻ کي منجهس گرم ڪري
ڇڏيائين. پريان ڏسنس ته باه وانگر
ڳاڙهو ٿيو پيو آهي. وڏيري ڇڏهن
ڏٺو ته هي يار شمع جي نور سان هڪ
ٿي ويو آهي، ٿڌهن چيائين هيءُ ئي
-چو جا ٿو آهي، ٻيو هڙيو ئي بس،
”غيمغون غيب غيوب هر ويڙا، جاڳ
انهن وڃي جا ٿو آه“ جيڪو بي خبر

وڃائي ٿو ۽ سڄو ئي عالم هنڪي هڪ
ئي هڪ محبوب نظر اچي ٿو. ڇڏهن
اهو هڪ خدا عدد کان ٻاهر آهي،
جڏهن شاهه لطيف فرمايو آهي ”لوچان
ٿي لاهند هر هاديءَ لهان نه حد“،
ٿڌهن ٻا ٺٽو ٻڌو ۽ ڪي نه اند نظر اچي
ٿي ۽ نه انت ۽ جي آءِ انت ڪم ٿي
نه پوءِ وري ”وچ“ ڇا چور رهيو. پوءِ
ٽپو ڏيئي گهري ٿو حيرت جي واديءَ ۾.
(۶) منزل يا وادي حيرت جي

پلا هتي جي ازل، ابد ۽ وچ گرم ٿي
ويا آهن سو ويچارو ٿي پانڌري جو
پيچر و گرم ٿيو وڃي، منجهيو پوي ۽
حيرت هر پيچر وڃي. جيڪي ٿو حيد
واري منزل هر سڪيو هو، سو وسريو
وڃيس. پڇنس ٿا ته هستيءَ ۾ آهين،
يا نيسيءَ ۾؟ ڪناري تي آهين يا وچ
درياهه ۾؟ لڪل آهين يا پٿرو آهين؟
فاني آهين يا باقي آهين، يا بغي آهين،
يا نه بغي نه آهين، يا خود تون ئي نه
آهين؟ چوي ٿو ته مان ڪي نٿو
جا ٿان، ڪي خبر ٿي پوئو ته ڪي
نٿو جا ٿان. عاشق آهيان، پر ڪنهن
ئي، سا خبر ڪانه اٿم؟ ڪي مسلمان
آهيان، نه ڪافر؟ پر پوءِ ڇا آهيان
سا خبر نه اٿم. خود عشق جي آگاهه
ڪا نهيم چو ته عشق سان دل پر به اٿم،
خالي به اٿم.

هتي ويچارو پانڌرو ڏک ۽ درد ۾
پيو پري. آهون اندر مان ڪرڻس
ٿيون. هڪڙي هڪڙي وار جي پاڙ

ڪو تما شو ۽ طرف ۽ ڪي عيش ۽ خوشيون هيون ته انهن ۾ ئي اٽڪي پيا. جڏهن سڀ واديون لتاڙي منزل مقصود تي وڃي پهتا، تڏهن ڏسن ته باقي ٽيھ ٻڪي وڃي بچيا آهن. اتي به گهڻي مٿاڪت ڪرڻي پيڻ تڏهن سيمرغ جو ديدار نصيب ٿين. پو ديدار ڪندي حيرت ۾ ٻڏي ويا، چوڻ ۽ چوڻ ۽ نگر ڪرڻ ۽ آڻ سيمرغ بود. بي شڪر آڻ سيمرغ آڻ سي مرغ بود دور تڪير حمل سر ڪردان شدند. مي ٿا انستنداين يا آڻ شدند خویش را ديدند سيمرغ تمام بود خود سيمرغ سي مرغ تمام

مطلب

جڏهن سيمرغ ڏانهن نگاه ڪيا تون ڏٺا تون ته مار اهو سيمرغ ٻيو نه آهي. پوءِ ۳۰ ٻڪي (سي معنيٰ ۳۰ ۽ مرغ معنيٰ ٻڪي) جي پاڻ آهن. حيرت ۾ حيران ٿي ويا، جو خبر نٿي پيڻ ته پاڻ هي آهن يا هو. وري پاڻ ڏي نظر ڪن ته ڏسن ته ساڳيا ۳۰ ٻڪي هڪ ئي سيمرغ آهن. ائين پاڻ ۾ سيمرغ ۽ سيمرغ ۾ پاڻ ڏٺا تون ”چي اسين سڪون جنڪي، سي ٿا اسين پاڻ.“

سورج ۾ چانو گم ٿئي ٿي، پاڻي موٽي سمندر سان ملي ٿو، ”اسان“ ۽ ”توهان“ جو راز معلوم ٿئي ٿو.

۽ بي اثر ٿيو تنهن کي سارو ماءُ پيو. جيسين جسم ۽ جان کان بي خبر نه ٿيا آهيون، تيسين محبوب جي خبر ڪئن لهندا“.

اهڙي طرح هن ماءُ ٻيڻ ڪندڙ کي پنهنجو پاڻ به وساريو وڃي. جانيءَ جي جمال جو جولو جو هو پسي ٿو، سو سندس پوڏا ۽ پوش يعني جسماني حرص ۽ هوس، جسماني خواهشون ۽ خيال وساريو ڇڏي ۽ رڳو محبوب ئي محبوب وڃي بچي. دنيا جي تعلقات کان فارغ ٿيڻ، بلڪ پنهنجو پاڻ وڃائڻ سو آهي فنا ٿيڻ، نا بود ٿيڻ. پر جئن شاه صاحب چيو آهي ”جيءُ ملان ٿيا نا بود، ٿيلا نهن گڏيا بود ڪي“، سو پاڻ وڃائڻ آهي صاحب پاڻ، بي خود ٿيڻ آهي يا خدا ٿيڻ، فنا ٿيڻ آهي بقا لهڻ.

مٿين وادين جو ذڪر ٻڌڻ بعد ڪيترا ٻڪي دلشڪتا ٿي پيا ۽ اڳتي هلڻ کان منهن موڙيا تون. پر جن جي سڪ سڄي هئي سي ٿيو ڏيئي مٽي مهران ۾ گهري پيا. سالها پي ڏونگر ڏور يا تون ۽ جهر جهنگ جهاڳيا تون ۽ منجهان هزارها وات جا ڪشالا ڪڍندي مري ويا، ڪي درياهه ۾ غرق ٿي ويا، ڪي ٿڪ ساڻا ڪيا ۽ ڪي بک ماندا ڪيا. گهڻا ته وري اهڙا به هئا جي عجيب ۽ غريب نظارو ڏسڻ ۾ غلطان ٿي، ائين ٻيهي ويا، ۽ ڪيترا هئا جي بعضي ڪٽي ڪٽي

عجيب ليلا

- هر چيز ۾ عيان ٿي لالسن پو ڇو لڪائين؟
- هڪ ٿي وري اٺيڪون واسيون پو ڇو رچائين؟
- ۱- جڳهه ڦولوار سهڻي تون ناز سان پيا ٿي،
غني وٽ ٿا وڌيڪ ٿين جا پو ڇو چٽائين؟
- ۲- عادل عدل جو صاحب سڀ آڌڪان چون ٿو
ڪي شاهه ڪي گدا جي گهر ۾ پو ڇو پيا ٿين؟
- ۳- شب روز هڪ گهي ٿو پورو نه پيٽ پالي،
بي وقت ذري ادم سان لڳي پو ڇو لپٽائين؟
- ۴- سم ڀاڙو - سم درشتي سا جن سندن سدائين
* موسو ٻلي وٺي ڪري شينهن کان پو ڇو ڪپائين؟
- ۵- آئند سروب ٺهنجو اعليٰ امن جو عاشق
فتنا فساد جهيڙا موھن پو ڇو مڃائين؟
- ۶- ڪرڻا نڌان ڪرڻا سا گور سڄا جهو ٿي چٽ
پوئڪنپ مرض جنگيون قهري پو ڇو ڪيرائين؟
- ۷- سڄياري ۽ سخي جي پرمانه ما پسند ٿو
لوفر لڳا و موذي احمق پو ڇو اپائين؟
- ۸- اعلان آھ ٺهنجو ”پڳتن سان پاڻ منهنجو“
سورن ۾ تن ستائي سورجي پو ڇو چڙهائين؟
- ۹- ناچو ۽ جيان لڳائي سارو چڱو هٿن سان
سڀ جو بڻي تون ڪراري سنگ پو ڇو سڏائين؟
- ۱۰- کن ۾ ملڻ جو واعدو وڌن اندر ڪيو ٿو
هستان ڪي مدت کان ساجن پو ڇو سڪائين؟
- منگهارام شيو ڪرام (مستان)

درسي ڪتابن جون چوڪون

سنڌي ڇهون ڪتاب

ليکڪ: عبداللہ عبدالواسع [عبد]

ٻار سڀاڻي وڌاڻي، ٻين ملڪن جي مقابلي ۾ سندس مان ۽ شان وڌائيندا ۽ سندس عزت قائم رکندا. يورپ ۾ سڳڻهن سال ٻارن لاءِ نوان ڪتاب ٺهن ۽ ڇپجن ٿا، جن ۾ کين ٻولي، ساهتي، هنون ۽ راجنيتي ڳالهين بابت سڳڻهن قسم جي نئين واقفيت ڏني وڃي ٿي ۽ اهڙي طرح انهن کي رڳو سندن ملڪ، پر ٻين ملڪن جي هلندڙ ڳالهين کان به باخبر رکيو وڃي ٿو. پر اسانجي سنڌ سونهاري جون ڳالهيون ئي اور آهن. اسان وٽ جيڪي درسي ڪتاب آهن سي پنجاه سالن جا پراڻا آهن اڇوڪا ماستر، جڏهن خود پاڻ شاگرد هئا، تڏهن انهن به اهي ساڳيا ڪتاب پڙهيا هئا. جنهنجي معنيٰ هيءُ ٿي ته پنجاه سالن ۾ سنڌ اندر حالتون پنهنجي جاءِ تي ڇپ هئي. ٻينون آهن ۽ انهيءَ عرصي اندر جڏهن زماني ۾ ڪيترن ئي قسمن جا انقلاب اچي چڪا آهن، تڏهن سنڌ ۾ ڪا به ڦيرو گهير ڪانه ٿي آهي. نه رڳو ايترو پر هاڻوڪا درسي ڪتاب قسمن قسمن جي چونڪن سان به ٻريل آهن. منجهن غلط واقفيت گرامر ۽ ٻوليءَ جون ڪيتروئي چوڪون نه آهن، پر صورخطي جون غلطيون به موجود آهن هن هيٺ اهي چوڪون

درسي ڪتاب، ڪنهن به ملڪ جي تعليمي حالت ٺاهڻ ۽ ٻاهڻ ۾ هڪ خاص اهميت رکي ٿو ۽ دنيا جي نقشي تي هن وقت ڪوبه اهڙو ملڪ ڪونهي، جنهن درسي ڪتابن کان بيخبر واهي اختيار ڪئي هجي ۽ ٻيءَ به انهي ملڪ جي ايندڙ نسلن ۾ زندگي ۽ جوانمردِي، ادب ۽ سياست جا ساڳيا جوهر موجود رهيا هجن. درسي ڪتابن جي اهميت رڳو هن مان ئي معلوم ٿي سگهي ٿي جو چين ۽ جپان جي هلندڙ جنگ شروع ٿيڻ کان اڳ، جپان جيڪي آخري شرط چين کي قبول ڪرڻ لاءِ ڏنا هئا، تن ۾ هڪڙو هي به هو، ته چين لاءِ درسي ڪتاب جپان وارا تيار ڪندا ۽ جپان جي تيار ڪيل ڪتابن کانسواءِ، ٻيا ڪتاب چين جي سکولن ۾ پڙهيا نه ويندا. سڌريل ملڪن ۾ درسي ڪتابن جي سٽا ۽ تياري لاءِ جيڪو بندوبست ڪيو وڃي ٿو ۽ جنهن خبرداري سان اهي ڪتاب ڇاپيا وڃن ٿا، سا ڪا لڪل ڳالهه ڪانهي. اڇوڪا ٻار، سڀاڻي جا اباڻيڻا آهن، تن جي تعليم ۽ تربيت کان بيخبر واهي ڪري، ڪوبه ملڪ اها اميد ڪئن رکي سگهي ٿو، ته اهي

(۱) جنهن کي نشست پر خواست جي خبر نه آهي. (سبق ٽائون). ”پر خاستن“ جي معنيٰ آهي اٺڻ، تنهنڪري ”واو“ سان پر خواستن لکڻ غلط آهي. خواستن جي معنيٰ آهي گهرڻ.

(۲) مدد جو هٿ ڊگهوڙو. [سبق نيرهون]. ۱۹۳۵ع واري چاڻي ٽائين، ڇهين ڪتاب جا جيڪي پر ايڊيشن نڪتا آهن، تن ۾ ”ر“ بدران ”ڙ“ جي چوڪ ساڳي طرح هلي اچي. هتي آءٌ هن لطيف بيان ڪرڻ کان رهي نٿو سگهان ته جڏهن گذريل سال مئٽرڪ جو نتيجو ڪجهه سخت نڪتو، جنهن ۾ شايد ۷۵ سيڪڙو شاگرد نا پاس ٿيا، تڏهن هڪ حيدرآبادي اخبار ڏاڍي جوش وچان لکيو:— صلاح پري ڳالهه هيءُ آهي ته مئٽرڪ جا ٻيڙو وري ساڙجن. آءٌ حيران، نه هي اڳتي سنسڪار ڪنهن جو ٿو ڪيو وڃي ۽ ٻيڙو ڇو ٿا ساڙيا وڃن. پر پوءِ سنڌ ٻيٽي ته ٻيڙون جي وري ٽپاسڻ جي صلاح ڏنل هئي.

(۳) هننهي اکرن جون ڪناريون، ٻني جي سطح کان مٿي اٿيل هونديون هيون، جنهن تي آڱر رکڻ سان هو حرف صحيح ڪري سگهندا هئا. [سبق پنجنهون]. ”سهي ڪرڻ“ معنيٰ ”معلوم ڪرڻ“ بدران ”صحیح“ لکڻ ڪيڏي نه وڏي چوڪ آهي.

(۴) جڏهن اسين پنهنجو راءِ کولي ”آ“ جو اچار ڪندا آهيون، تڏهن هوانهي ڇر ڀر کي صحيح ڪري ساڳيو آواز ڪندا آهن. [سبق پنجنهون]. ساڳي ”سهي“ بدران ”صحیح“ جي چوڪ هتي نه ڪئي ويئي آهي.

آءٌ ڌار ڌار سرن هيٺ ڏيائون، جنهن مان معلوم ٿيندو ته اهي ڪتاب جي اسان ڪيترن ئي سالن کان پاڙ هي، پنهنجن ايندڙ نسلن جي تعليمي حالت کي پاڻ خراب ڪري رهيا آهيون، سي ڪمن نه چوڪن سان داغ داغ ٿيا پيا آهن. مونکي اميد آهي ته ڪول بوڪ ڪاميٽي جا ميمبر ۽ ٻيا تعليمي آفيسر هن پاسي خاص ٿو ڄم ڪندا ۽ سنڌ جي درسي ڪتابن کي سنڌاري جلد سنڌ کي ٻين پرڳڻن سان ٻيهڙو جهڙو ڪندا.

صور تخطي جون چوڪون

درسي ڪتاب ۽ انهن ۾ صور تخطي جون چوڪون! درسي ڪتاب جنکي ڏسي ٻار لکڻ سکڻ ٿا تن ۾ ئي جيڪڏهن صور تخطي جون چوڪون هونديون، ته ڪمن انهن ڪتابن کي پڙهندڙ ٻار، صحيح ڳالهائڻ ۽ صحيح لکڻ سکندا؟ اهوئي سبب آهي جو اڄ ۹۵ سيڪڙو پڙهيل، صحيح سنڌي ۾ لکڻ ڇڏي ڇڏيا سگهن. ٻيو ته نهيو، پر خود ڪيترائي ماستر به جن ويچارن انهن ڪتابن کي ڏسي پڙهڻ ۽ لکڻ سکيو آهي، سي به صحيح صور تخطي ۾ خط ٻٽ لکي نه ٿا سگهن. تنهن ڏينهن هڪ دوست ڳالهه ٻڌائي ته ماسترن جي هڪ ميٽنگ ختم ٿيڻ کانپوءِ ڪن ماسترن کي جڏهن مون آڙ ماٿس طور کي لفظ لکايا، تڏهن ڪوبه اهڙو ماستر ڪونه هو، جنهن جون ٽن کان گهٽ چوڪون نه ٿيون هجن، ٿوري انهن ۾ ٿيند ۽ جهونا ماستر به هئا. ڇهين ڪتاب جي پهرين پاڻي مان ڪي مکيه چوڪون هيٺ ڏجن ٿيون:—

غلط واقفيت

اهڙا ڪتاب جن ۾ غلط واقفيت ۽ اڻ پوري معلوميات ڏيئي، ٻارن جي رهبري ڪرڻ بدران اڻڌو ڪين گمراهه ڪيو ويو آهي، سي هڪ منٽ لاءِ به شڪولن ۾ هلائڻ جا لائق آهن؟

(۱) ايترو ته اصلوڪي ٻولي ۾ ٿي ويئي آهي، جو هيٺي سنڌي گرامر جا ڳالهائڻ جا لفظ سڀ پارسي آهن [سبق چوٿون] ظاهر آهي ته ڳالهائڻ جا لفظ يعني اسم، فعل، صفت، ضمير وغيره سڀ عربي آهن ۽ نه پارسي.

(۲) ڪعبي شريف جي زيارت ڪرڻ کي حج چوندا آهن. [سبق پنڌهون] ڪعبي جي زيارت کي حج ڪوٺڻ چوندا آهن، پر هڪ خاص وقت ۽ مقرر ڪيل جاين تي وڃي، خاص رسمن ادا ڪرڻ کي حج چوندا آهن.

دمن جو غلط استعمال

(۱) مروجان گهڻن رنگن جا ٿيندا آهن، ڪي ڳاڙها، ڪي پيلا، ڪي صاف اڇا، ۽ ڪي وري امام ڪارا ٿيندا آهن. [سبق ڇهون] ”ٿيندا آهن“ کانپوءِ رنگن جو تفصيل ڄاڻايل آهي، تنهنڪري دم جو نشان (۰) ڏيڻ گهرجي نه ٿوري دم جو. ”صاف اڇا“ کانپوءِ ٿوري دم جو به ضرور ڪونهي.

(۲) دن، دولت، مال، متاع، ۽ گهر بار [سبق ستاويهن] دن ۽ دولت جي وچ ۾ متاع کانپوءِ ٿوري دم جو ضرور ڪونهي.

زائد لفظ

بنا ضرورت، وڌيڪ لفظ آڻڻ ڪري، مضمون جي سونهن سوييا مٽي ۽ ۾ مليو وڃي. درسي ڪتاب جي ٻارن اڳيان مضمون نويسي سڪڻ لاءِ هڪ نمونو آهن، تن ۾ به جيڪڏهن زائد لفظن جو استعمال ڪيو ويو ته شاگردن جي مضمون نويسيءَ جو جيڪو حال ٿيندو، سو سڳو سمجهي سگهين ٿو. زائد لفظن ڪم آڻڻ جا به ٿي مثال انهي ڪتاب مان ڪيڏي پيش ڪجن ٿا.

(۱) هڪڙي سکر واپاري کي ڪو منشي اڳيان ڪم ڪار لاءِ ڪپندو هو. [سبق ٽائون] ”اڳيان“ لفظ آڻڻ ڪري، جملو ڪيترو نه قبيح ٿي پيو. هتي اهو لفظ ٻنهي ضرورت ۽ بي معنيٰ آهي.

(۲) انهي زماني جي ڪتابن جي نه هڪڙو ڪري. [سبق چوٿون] ڪنهن لفظ کي هر هر ساڳئي جملي ۾ ڪم آڻڻ سان، جا ٻائي هن ڪتابن وسيلي پکيڙي ويئي آهي ۽ پکيڙي پيئي وڃي، تنهنجا مثال ڪنهن بي هنڌ ڏنا آهن. هتي رڳو ڏسو ته مٿين جملي ۾ ٻوڙون ”جي“ بنا ڪنهن ضرورت ڪم آڻي، جملي کي ڪئن نه برباد ڪيو ويو آهي.

(۳) ديوان گل جي ڪتاب ۾. [سبق چوٿون] ”ديوان“ کانپوءِ ”جي ڪتاب“ لکڻ نه رڳو غلط پر ڪل جهڙو آهي. ”ديوان“ ۾ ڪتاب جي معنيٰ پيل آهي. ”ديوان“ جي معنيٰ ئي آهي ’غزلن جو ڪتاب‘. (۴) مروجان گهڻن رنگن جا ٿيندا آهن، ڪي ڳاڙها، ڪي پيلا، ڪي صاف اڇا، ۽ ڪي وري امام ڪارا ٿيندا آهن. [سبق ڇهون]

[سبق ٽيون]

”ڪيتريون ئي“ لکڻ گهرجي.

(۲) جي ٻين ڪيتريون ٻه اکر ئي ٻولين

مان نڪري ويون آهن. [سبق ٽيون]

(۳) مڙجان گهڻن رنگن جا ٿيندا آهن.

[سبق ڇهون]

”گهڻن ئي رنگن جا“ ٿيڻ کپي.

حرفن جو غلط ڪم آڻڻ

حرف جي ٻوري جاءِ تي ڪم آڻڻ

هر سڀڪڙات پلجي ٻون نه ڪٽي چشم ٻوشي

ڪڇي، پر درسي ڪتاب جي ايندڙ لکڻ

لاءِ سٺي ۽ آدرشي تحرير جا هڪ نمونا آهن،

تن ۾ به جي اهڙيون ڇوڪون هجن نه

ڪيڏانهن وڃي؟

(۱) ٻوڙ انهي ئي آڱر ڦيرائڻ کان جيڪي

هونديو، سو سهنجائي سان ٻڙهي سگهيو.

[سبق ٻارهون]

ٻار به چوندا ته ”کان“ بدران ”سمان“

اچڻ کپي.

(۲) گلا خورن کي هن جاءِ ۾ گهڙڻ کان

منع آهي. [سبق سترهون]

”گهڙڻ جي منع آهي“ وڌيڪ نه هيتو.

بي معنيٰ تڪرار (ساڳئي لفظ جو هڪ

ئي جملي ۾ ورائي ورائي ڪم آڻڻ)

ساري دنيا جي سڌريل ٻولين ۾ ساڳئي

هنڌ، بنا ڪنهن خاص مطلب جي، هڪئي

لفظ کي ورائي ڪم آڻڻ ٻاڻائي سمجهيو

ويندو آهي، پر سنڌ سونهاري جو ٻوڙ آدم

ئي جدا. هن ڪتاب جي سبق لکندڙن

شايد ٻاڻائي کي ڪا وڏي خوبي سمجهيو

آهي، جو ويا آهن انهيءَ جو اڃا به سڃاڻو

استعمال ڪندا. مثال ڏسو:-

ٻيون ’ٿيندا آهن بنهه زائد ۽ غلط آهي.

جيڪڏهن اهڙا نمونا شاگردن اڳيان پيش

ڪبا ته شاگردن جو خدا حافظ.

(۵) شايد ماڻهو ڀائيندا نه نشانين جي

ٻولي سمجهائڻ ۽ سمجهڻ ۾ گهڻي دير لڳندي

هوندي. [سبق ٻارهون]

ڇهريون ”ر“ وڌيڪ آهي.

(۶) قيمتي شين ۾ موئين جهڙيون مهانگيون

ڪي ٿوريون شيون هونديون، [سبق سترهون]

”شيون“ زائد آهي.

(۷) هو جيڪي ڪريٽو سو خاص نيڪ

ارادي سان. [سبق سترهون]

”خاص لکڻ جو ضرور ڪولهي. خاص

ليڪ ارادو يا عام ليڪ ارادو ڪونهيندو.

(۸) نه ته ٿيهر يا چاليهر ورهيه اڳ ڇپان

ڪي پڇندو به ڪونهو. [سبق سترهون]

”يا“ جو ضرور ڪولهي.

حرف ٽاڪيد جو استعمال نه ڪرڻ

ڪيتريون ئي جاين تي ٽاڪيد ۽ زور ڀرڻ

لاءِ ’ئي‘ جو استعمال ڪيو آهي. انهن

جاين تي جيڪڏهن ”ئي“ نه وجهيو، ته

جملو ڦري سوال جي صورت وٺي بيهندو.

مثلاً:- ”ڪالهه رانجهي ميدان ۾ ڪيترائي

ماڻهو هئا.“ ڇوڻ بدران، ”ڪالهه رانجهي

ميدان ۾ ڪيترا ماڻهو هئا“ چئبو، ته جملو

بياني مان ڦري سوال جي صورت اختيار

ڪندو، جنهن جو مطلب ٿيندو ته ڳالهائيندڙ

پڇڻ ٿو گهري ته ماڻهن جو انداز ڪيترو

هو. انهي قسم جون غلطيون هنن ڪتاب

۾ به انداز آهن.

(۱) هو ڪيتريون ٻوليون ڳالهائيندا هئا.

(۱) انهي زماني جي ڪتابن جي نه هئڻ ڪري .
[سبق چوٿون]
هڪ ئي جملي ۾ ٻه ڀيرا ”جي“ ڪم آندو ويو آهي .

(۲) بنارس جي مهاراجا جي مهلا جي پوسان
[سبق اٺون]
تي ڀيرا ”جي“ جو استعمال .

(۳) سمجهاڻي ۾ ۽ سمجهڻ ۾ - [سبق ٻارهون]
”۾“ ٻه ڀيرا .

ٻيون چوڪون

(۱) هڪڙي دفعي مان هاڻوڪيون ڏيهي
ٻوليون لکتيون آهن، جيئن ته سنڌي، مرهٽي
۽ بنگالي ۽ ٻي مان . [سبق ٽيون]
”ٻي“ بدران ”ٻئي“ اچڻ کپي، ڇو ته
بنيان دفعي لکڻ اٿس .

(۲) هن پنهنجي ڪاٺي واري ڪوٺي جي
دروازن تي وڏن اکرن ۾ هيئن پئي ٿي
لکائي ڇڏيو هو . [سبق ستروهن]
دروازا گهڻا هئا ته ضرور پٽيون به گهڻيون
هولديون، تنهنڪري يا ٻئي جمع ڪن يا
ٻئي واحد .

(۳) زهر گڏيلن ڳالهين .

موصوف سان هروڀرو صفت جي به جمع
۾ اچڻ جو ضرور ڪونهي . زهر گڏيل
ڳالهين هئڻ گهرجي .

(۴) اوکيءَ ويل هو سا به ٿري ٿي رکيو -
[سبق ستاويهن]

سري ٿريءَ تي رڪي سگهيو، سا به ڪئن
ٿريءَ تي رکيو؟ البت سا به ۾ اچي
سگهيو.

(۵) ملڪ جي خدمت لاءِ هو ڪجهه به
پنهنجي سرتي وسائيندا آهن [سبق ستاويهن]
”ڪجهه به“ جي بدران ”سڀ ڪجهه“
هئڻ گهرجي .

(۶) سمجهه جي ڪيتري نه زيادتي ٿئي
ٿئي ٿي . [سبق ٻيڻيون]
’زيادتي‘ جي معنيٰ آهي ظلم، وڌاري
جي معنيٰ ۾ ڪم آڻڻ غلط آهي .

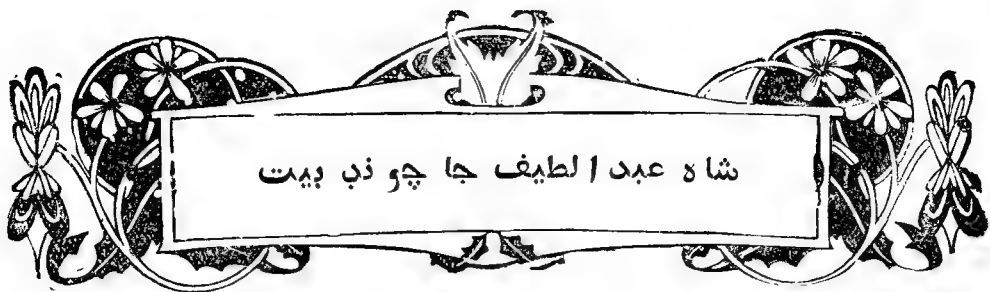
(۷) هنن جي اکرن جون ڪناريون پٽي جي
سطح کان مٿي اٿيل هونديون، جنهن تي
آڱر رکڻ سان - [سبق پنڃڻيون]
’جنهن‘ بدران ’جن‘ گهرجي .

(۸) ٻوڙن گنگن لاءِ به نشانين جي هڪ
ٻولي ڇڙيل آهي - [سبق ٻارهون]
’ٻوڙن ۽ گنگن‘ هجڻ کپي .

(۹) قديم زماني جي راج سڀاڻن جي
بيان جي - [سبق ٻارهون]
’بيان‘ بدران ’بيان‘ اچڻ کپي .

(۱۰) جڏهن آڳاٽي زماني جي شاعرن،
مصنفن جا ڪتاب ٿا پڙهجن - [سبق ٻارهون]
’شاعرن ۽ مصنفن‘ لکڻ کپي .

مون ڪوشش ڪئي آهي ته پنهنجي
مضمون کي جيترو ٿي سگهي اوترو مختصر
ڪريان، ته ڇهون ڪتاب ته اهڙن رنگين
داغن سان گل و گلزار لڳو پيو آهي . ڇوڪرن
به ڪوشش ڪري اهي بيان ڪيون اٿن،
جي موٽيون موٽيون ۽ اهم آهن . هن کان
پوءِ جلدي ستين ڪتاب جون چوڪون
عرض رکنديس . مونکي اميد آهي ته تعليمي
خير خواه هن پاسي جو ڳوٺ ڏيان ڏيندا .

شاہ عبد اللطيف جا چوڙ بيت

۱- ۽ رهج بهري - جاڳ، سو ڪو نه ڪال روي
وڃ اچانڪ ساڙي نه ڇڏي.

۲- پاڻي مٿي جهوپڙا هورڪ اڃ مرن
ساهان اوڏو سپرين، لوچي ٿان نه لهن
دم نه سڃاڻن، دانهون ڪن مٿن جڻن.

(فصل بهريون آهري)

۳- ڏسو نه حال مورڪن جا، آهين به پاڻي
مٿي جيئن ڇيرون، پوءِ اڃ پيا مرن. پاڻي
پاڻي اٿن لڳو لڳو ته به نه پيا پين. پرين پيارو
ساه ڪان به ويجهو اٿن نه به کيس ڳولي نٿا
لهن. ڪن ۾ پنهنجي ڏٺي کي نٿا سڃاڻن پوءِ
اڙيلن ۽ ڦاٿلن وانگي ويٺا دانهون ڪن.
۴- مرڻان اڳي جي مٿا سي مري ٿين نه مات،
هوندا سي حيات، جيئڻان اڳي جي جيئڻا.

(فصل چوڻون معذوري)

۵- موط ڪان اڳي جي مٿا يعني جن پنهنجي
من کي مات ڪيو ۽ وس ڪيو سي نه ڇڏيا
نه ڪي مري مات ٿيا سي ڇڻ سڌيو جڙو
سمجهي ۽ چو نه جڻ ڪان اڳي پاڻ کي جڙو
ڪري ڇڏيا نون.

۶- ستا اٿي جاڳ، نٺ نه ڪجي ايتري،
سلطاني سهاڳ نٺون ڪندي نه ٿئي.

(فصل ٽيون ڏهر)

۷- سمهي سمهي ڪيترو سمهندي؟ اٿي ٿي
کڙو ۽ ٻار ڪو ٻوڙو، نٺون ڪندي ڪن

۱- ڪڇ ڪمايم ڪوڙ ڀڳم عهد الله جا،
ٻڃرو جو پاڻ جو سو چو ٿيڻ ٿاءِ چور،
معلوم اٿئي مور ڳوڙها انهي ڳالهه جا.

(فصل بهريون سر سراج)

۲- سچ ڪين ڪمايم، ڪوڙ ۽ ڪڇ ڪمايم
يعني ڪيم ڪوٽ ۽ ڪو سڪوت ڪو نه ڪيم
۽ پنهنجي خاوند سان جيڪي قول ڪيم
سي نه پاڙيم. پنهنجي هي ڏهر روپي
گهڙو پاڻ سان پوڄي ڇت ٿي پيو آهي.
اي پر ڀتم پيارا، انهيءَ جي حقيقت ڪا
ٺوڪان ڳجهي نه آهي. ٺوڪي سڀ معلوم آهي.

۳- ساري رات سبڪان جاڳي جن ياد ڪيو
انجي عبداللطيف چئي مٿيءَ لڌو مان،
ڪوڙين ڪن سلام آڳهه اچيو ان جي.

(فصل ٻيو سر سراج)

۴- شاه صاحب چوي ٿو ته جن ساري رات
جاڳي ٻوڙو ايشور ڪي ڏيا ٻوڙن جي مٿيءَ
وڏو مان پاڻو ۽ مراد نه اهڙا پرش جيئري
خواه مٿي وڏي پد کي رسيا ۽ انهن جا
سوين سلامي اچيو ٿين.

۵- ڏوري له، ڏاتار ڄم وهين ويسرو،
هڪيو هج هشار ڪوڙ ڪو ٺڌو اوچتو.

(فصل ڇهون سر سراج)

۶- ادا اٿي ڳولي له، پنهنجي ڏاتار کي مٿان
ري غافل ٿي وهين. ڪڇان ڪا هشاري

پنهنجي شاھ وقت سهاڳي ٿيندي يعني
ڪنن توکي ايشور جي سنگت پراپت ٿيندي.
۷- ڦريا پسي ڦڙ ڪري ڪيو نه چڪيو
دنيا ڪارڻ دين وڃائي ويا آهن.
(فصل ٽيون ڏهر)
ڦڙ ڏسي اوچو وڃي پيا. سار جيڪو
ڪيو هو تنهنجي ورڪن ڪين چڪيو ۽ دنيا
ڪارڻ دين وڃا يا ٿون، ڇا ۽ سڳا ٿي پيا.
(ڪير دين ڪنواڻي ڏني سين ڏسي نه
چالي ساخت.)

۱- ڪوڙ ڪماء ڪچ اٿي اورا الله سان،
ڪڍ ٿو دغا دل مان صاحب وٺي سچ،
مهجست سندو من ۾ ماڻڪ ٻارج سچ،
ان پراڻي اڇ نه سودو ٿيئي سڦرو.
(فصل ٻيون سر سراج)
هي ادا دنيا جا ڪم اٿئي ڪوڙا ۽ ڪوڙا
سو مٿان ڪچ ڪمائين. ٿون ڪمائج سچ ۽
سجاڳ ٿي پنهنجي ڏٺي ڪي ياد ڪو.
پنهنجي دل کي رک صفا ۽ جيڪو منجهس
ڪوٽ خريب هجي سو ڪڍي ڇڏ ڇو نه خاوند
وقت سچ پسند آهي. شاه ٿو چوي ته جي
پاڻين ته سودو سڦرو ٿئي يعني دنيا مان
ڪٿي اٿي هلاڻ ته هيئن ڪر جو هروڏي ۾
پوڄي جي امل ماڻڪ جي دهين ڏڪاء.
جيڪي منجهه جهان سوناري ٿي پنهنجي،
لطف جي لطيف چئي ٿو وٽ ڪمي ڪائي،
عدل چٽان آهي نه ڪو ڦيرو ڪچ فضل جو.
(فصل ٻيو سر سراج)

هي خاوند هن پوڻويءَ تي جيڪي ورتي
ٿو سو تنهنجي آسري تي لڳي ٿو يعني تنهن
جي آزار ڪنسا ڪجهه ٿي ٿو سگهي.
لطيف ٿو چوي ته ڏٺي تنهنجي مهر ۽ ميا
جي ڪهڙي ڳالهه ڪريان. اها ته ڪنڀر جي
نه آهي سا سدبو مينهن وانگي مون تي
پيئي وئي. عدل سان نه منهنجي پوري
نه پوندي ۽ ليکي سان ڪنن چئي سگهندس
پوڻهنجو فضل گهر جي جنهن ڌار ان منهنجي
اڪا پوڻا پيئي.

ڇڻ سان چڱيون اٿن سڄو هوءَ،
ٿو چين ڪري نه ڪوءَ، ٻچن سان پلاين.
(فصل چوٿون سر سراج)
جيڪو چڱا ٿي ڪري تنهن سان چڱا ٿي
ڪجي ادا ڳالهه ڪا مشڪل نه آهي. ائين
سڄو ڪري سگهي ته پوڻو جو ٿو ٻهڙي
ڪو ڪري جو پري سان پلائي ڪري.
قرب ڪير يا ڪي ماءُ علاقي نه اٿئي،
پورو اي پري صوفي جي صالح ۾.
(فصل پنجون سر يمن ڪنڀار)

هيڏانهن هٿ ۽ هوڏانهن پنهنجي خاق
کي ويجهو ٿيڻ انهن پنهجي ڳالهه جو پاڻ
ملاپ ڪن ٿي سگهندو؟ مطلب ته هٿيلو
ماڻهو پنهجي خدا سان علاقي ڪين ٿي
سگهندو. مٿيون خيال صرفي جي مٿي موجب
پورو ۽ صديق آهي.

هو ڏٺاڻ هوت پري اوڏو آهي هوند ڪي،
سا جن ٿن سري، لاسين لڏين جي.
(فصل ٻيو معذوري)

هوند سان هوت لٽو ملي يعني جي دنيا داريءَ
۾ ڦاٿل آهن سي خاوند کي اوڏو ٿي ٿا
سگهن ۽ جتي اڻ هوند آهي يعني جي
پرش دنيا داريءَ کان آزاد ۽ مالا جي
هوه کان چٽل آهن ٿن وٽ هوت هروڏي
حاضر آهي ۽ جي فنا سان لڏين ٿا يعني
جي دنيا کي فاني سمجهي کيس ٿر ڪ ڪرڻ
لاءِ تيار وينا آهن سي پنهجن سڄو ڪي
آسانيءَ سان هٿ ڪري سگهن ٿا.

ڪر جا ڪڏ ڪنهي، پوڻ ڪارڻ پرين ۽ جي.
تنهن ۾ پاڻ پئي، غيبت غار ٿيو.
(فصل ٽيون آسا)

شاھ چوي ٿو ته فلاڻي ماڻهو دل ۾ ٿيو
هو نه هي جا ڪڏ ڪڏن ٿو تنهن ۾ پنهجي
سنگتيءَ کي اچائي وڃهندس سو سنگتيءَ
کي نه ڪي ڪين ٿيو پوڻا لڏندو يعني پاڻ
پئي غرق ٿي ويو. ”ٻهڙي ڪر ٿي ٻهڙي
پوڻي. ڪوڏي خريش آمدني پيش.“

روح جي راحت

روح جي راحت

دطلب ته پهرئين ست ماڻهو چئي نٿو سگهي
 ته اندر جو آئند آهي ڪهڙي به وسندڙ به؟
 غور ڪري ڏسبو ته معلوم ٿيندو ته اندر
 جي خوشيءَ لاءِ ڪنهن به ٻاهرئين ڳالهه
 تي مدار رکڻ سراسر هودڪتا آهي. مون
 هڪ ڀيري پنهنجي ڪنهن ڪلاس کان اهڙو
 سوال ڪيو ته اهڙي ڪهڙي ڳالهه آهي
 جنهن جي وسيلي ماڻهو جو من سدائين
 خوش رهي. جواب ۾ ٻن ٽن چيو ته جنهن
 حالت ۾ ماڻهو هجي تنهن ۾ راضي رهڻ ۾.
 هڪڙي چيو سڄي خوشي آهي دشمنن سان
 پيار ڪرڻ ۾، ٻن چيو 'ڇڏڻ ڪم ڪرڻ
 ۾' ڏهن ٻارهن چيو 'صحت ۾'. خير مان
 ڪنهن سان شامل واءِ نه ٿيس جنهنجا سبب
 هيٺ ٿو ڏيان. جنهن حالت ۾ ماڻهو هجي
 تنهن ۾ راضي رهڻ ڪري ترقي ڪٿان
 ٿيندي؟ مثلاً ڪو ماڻهو غلاميءَ جي حالت
 ۾ آهي، تنهنڪري جي ڇڏجي ته پاڻي انهي
 حالت ۾ ئي پلر آهين، دل جي خوشيءَ
 خاطر غلاميءَ ۾ ئي صبر سان ڏينهن ڪاٽڻ
 ڇڏي ائين ٿي ڀلا ڪيس ڪهڙو ڏي ڏٺو سين؟
 سندس دل ۾ ڪهڙي خوشي پيدا ڪيسين؟
 غلام جي خوشي آهي ڪنهن به ٻار غلاميءَ

ساري جهان جي وات روح جي راحت
 جي ثابت آهي، پر خوشيءَ جي اصولن کان
 غير واقفن کي خوشي اچي ڪٿان؟ غريب
 شاهوڪار ڏانهن اڳڙ سڄي ڀيو چونڊو،
 ڏس ڪنهن نه موٽڻ ۾ هوج ڀيو ماڻي، هٿ
 پٽ ڪري ڪري منهنجا ته ڀيو پتون ٿي
 پيا آهن، پر غريب ڪي خبر ڪانهي ته
 سين صاحب کي سڄي تي پر آرام خير
 ڪو آهي. تازو واپار ۾ ڪوڏ ڪهڙو اٿس
 يا سندس پائيوار ڪو ڦڙو وجهي ڪورٽ
 ۾ ڪاهيو اٿس يا سندس سين ڪنهن ڏهن
 هزارن جي لالچ تي مسين مسين سندس
 ڏي وٺڻ قبول ڪئي سي اڃا به وڏي
 گهر ڪرڻ لڳا آهن وغيره. زال لاءِ
 واجهائيندڙ ٻوٽيل ٻوٽيل کي خوش ڀيو
 سمجهندو ته ٻوٽيل جي پٺاري وري اهڙي
 ڪا پيئي هوندي جو ڀيو چونڊو ته انهيءَ
 کان عمر ڪنوارو رهان ها ته بهتر هو. اولاد
 کان اڃا اولاد بن کي خوش نصيب
 ڀيو سمجهندو پر اولادي پنهنجي اولاد
 مان ڪڪڙي ائين ڀيو چونڊو ته انهي کان
 اولاد نه ٿي ها ته ڇڏو.

شخص، پنهنجن ٻچن کي بکر ۾ پاھ ٿيندو
ڏسي چوري وڃيو ڪري، هاڻ اهو چوري
ڪرڻ جو ڪم ڇڏي، ڪن ڪو شاھوڪار
ڪنهنجي مري وڃڻ تي سندس ملڪيت
ڏياري ڏي، انهيءَ زور تي ته ملڪيت بابت
ڪو ڪا غلطي لکيل ڪونهي، اهو ڪم ڇڏي.
تڏهن به هاڻ ماڻهو چوري ڪندڙ ڪي
نٿا ڏسجن ۽ شاھوڪار ڪي نٿا ڏسجن سلام
ڪندا سجن.

اهڙا ڪيئي زبردست مثال ڏيئي ٿا بابت
ڪري ٿو سگهجي ته عام ماڻهو انهيءَ مشڪل
مسئلي کي حل ڪري نٿا سگهن. هاڻي
جڏهن چڱي ڪم ۽ ٻڙي ڪم جي وچ ۾ پيد
سمجهڻ تي مشڪل آهي ته پوءِ اهڙيءَ ڳالهه
تي اندر جي خوشيءَ کي بهارڻ ڪيترو نه
ڏکيو ڪم آهي؟

ٻڙيءَ وارو جواب آهي ’صحت‘.
گهڻيئي صحت وارا پيا آهن ۽ لنڊ چڱي
ڪن، کائڻ مزي سان کائين، ڪو ڪم
مٿن رکڻ نه ٿو ٿاڻن، پر ڪا به مشڪل ڳالهه
پيش آين ته ڏيڍ ڏينهي لائيو پوين ۽ مائري
۾ مبتلا ٿيو وڃن.

هاڻي تڏهن خوشي رهي ڇا ۾؟ منهنجي
الپ ٻڙيءَ ۾ ٿو اچي ته خوشي ڪنهن به
ٻاهرئين ڳالهه تي مدار نٿي رکي. خوشي
آهي ’دل جي همٿ ۾‘ جهڙي به حالت
۾ ماڻهو هجي تنهنڪري همٿ سان منهن ڏيڻ
۾ ئي خوشي آهي ۽ نه بي ڪنهن ڳالهه ۾.
همٿ واري جا آدرش اوچا، دل وڏي
۽ اعليٰ خيال ٿا ٿين. تنگدل واري سان
سندس پويئي ڪانه نه تنهن هوندي به انهن

مان ڇڻڻ ۽ اهڙي ڪوشش ڪندي سر
ٿريءَ تي رکڻ ۾ نه سگهجي. صبر سان
سهڻ ۾، مظلوم جي خوشي آهي ظالم سان
دو بدو ٿيڻ ۾ نه سندس دٻاءُ هيٺ ڏيڻ
دهڻ ۾.

’دشمنن سان پيار ڪرڻ‘ ڪهڙا نه رنگين
لفظ! ان شاگرد ضرور ڪنهن ٻڙيءَ پستڪ
۾ پڙهيا هوندا. اهڙن لفظن ڪم آڻيندڙن
کي ياد رکڻ گهرجي ته اندر جي آئند
چاهيندڙن، جي ڪنهن سان به ٿئي نٿو
سگهي پوءِ پيار ڪنهن لاءِ ۽ ڌڪار ڪنهن
لاءِ؟ مان ته جيڪر هيئن چوان ته خوشيءَ
جي ڪا ٺڪين ڪي سندن به خلاف ويندڙن
جي ڪا به پرواهه هئڻ نه گهرجي، ٺڪي
ڪين ڏکيو ٿي ٺڪي چٽ چٽ ڪري.

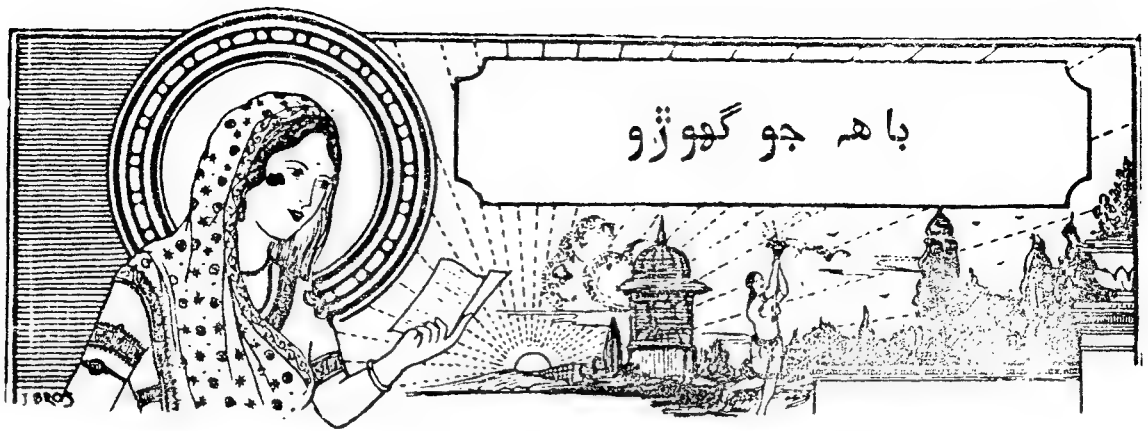
ڇڏا ڪم ڪرڻ نه ڏاڍو ڇڏو پر ڇڏو ڇا،
ٻڙو ڇا، تنهنجي به نه پوري پوري بهجه
هئڻ گهرجي؟ جنهنڪري هاڻ ڇڏو سمجهي
وٺا هجڻ سو سچ ٻچ ٻڙو هجي ۽ جنهنڪري
هاڻ نفرت جي نگاهه سان ڏسي رهيا هجڻ
سو پنهنجي روح جي راحت جو باعث
ٻڙي پوي. دنيا ۾ اهڙا گهڻيئي مثال
ملندا جن مان مٿين ڳالهه ثابت ٿيندي،
مثلاً ڪو ماڻهو جو ٻئي جو حق ٻڙي پنهنجي
مٿ مائت کي اضا فو وٺيو ڏئي سو پنهنجي
نظر ۾ نه بيشڪ ڇڏو پر ٻڙو ٻڙو حق جي
نظر ۾ بيشڪ ٻڙو ڇڏو. ڇڏو ڪم ڪهڙو
ٻڙو ڪهڙو تنهنجي هڪڙي مالڪ کي خبر
بي انهيءَ کي جنهن مالڪ جي منجهه پروڙڻ جو
پورن اڀاس ڪيو هجي. هاڻو ڇا ٿو ماڻهوءَ
کي انهيءَ جو پتو پئجي نٿو سگهي. مثلاً ڪو

ٿيڻ يا نه راس ٿيڻ سندس چٽ کي چلائمان
 نٿو ڪوي، هو همت جي نشي ۾ الوت ٿو
 رهي. همت ئي هنڀي لياقت، هنڀي طاقت
 ۽ هنڀي روح جي راحت آهي. اهڙي
 آدميءَ جو اندر هميشه اوچل ٿو رهي،
 هو هر وقت مالڪ جا شڪر انا ٿو هجي ۽
 هر ڪنهن ڳالهه ۾ مالڪ جو ئي هٿ ڄاڻ
 پاڻ فقط حڪم جي بندي جيان ٿو ورنهي.

لاءِ اندر ۾ ويو نٿو ساندِي، ڇو نه اهڙو شخص
 ڪنهن کي به پنهنجو دشمن نٿو سمجهي.
 اهڙي آدميءَ مان ساري جهان کي فيض
 ٿو رسي. جنهن به ڪم ۾ هو هٿ وجهي تنهن کي
 نئين رونق ٿو بخشي. سڀ ماڻهو منجهانس
 خوش ۽ چوڻ ٿو ٿي. هو هر ڪنهن حالت ۾
 ڪنهن به ڪم ۾ آيو يا آپسوارت جو انگ
 نٿو رکي. ڪا نٿس ڀڳا ڪم قدرت قدرتي
 طرح بيٺي ڪرائي. ڪنهن ڪم جو راس

ڪا في

- ۱- جي پاڻن پسان پرينءَ کي تان لڪي وجهه، ليو
 اڻ هو اندو حجاب آب نبي عالم ائين ٿيو
 ٻي فرق ٿو ٿي ٻي ڪم ڪون ڇو
 جنهن ڳولهيو ئي پرينءَ کي سو وڃو نٿي ويو
 جتي بولي نه آهي ان جي نتي ڏکي ڪين ٿيون
 جي پيو ۾ پيو ميسور تان ڪو ٻيو ۾ ٻيو
 جي اسلام ٿيو الهه ڪون تان ڪفر ڪنهن ڪيو
 جي ڪعبو خانو خدا جو تان ڪو ڏول ڏوھ ڪيو
 مڙهيءَ ۽ مسجد ۾ روشن هڪ ڏيو
 ڪيئن جو ڪيئن پيو دلپت خلل اچي خالق ۾.
- ۲- ڇا ڪي وڏو ٻاڙ ۾ لڙڪن واڻين ويو
 جي پيو ۾ ٻاڙ ڏٺي تان ڪوڙ ۾ ڪيو
 ڪڪ پڻ ۾ ٻڌرو آهي پريان سندو پيو
 انڌا کاڌا ڪين ڪي هن پوئي جو پيو
 ڪو سڄو پسي سڀر دلپت چوي دوست جو.
 [دلپت صوفي]

ليڪڪ ۽ لکميچند - ٽي - روپچندا ٿي .

ڏاڍو پڙ هو. ٿراري ٻالي هلائڻ ۾ به نهايت قابل هو.

هڪ ڏينهن هن ويچار ڪيو ته ”هنجي پتا ڪي راجا وٽ ڪم ڪندي گهڻائي ڏينهن ٿيا آهن. هو وڏو ويڙو ۽ ٿڙا ڪو به آهي، ته به هو راج ڪنيا جو ڪو پتو لهي نه سگهيو آهي. مون به هيترا ڏينهن راجا جو ان کاڌو آهي پر انجي عيوض راجا جي ڪنهن به ڪم ڪين آيو آهيان.“

اهو ويچاري هن راج ڪنيا کي ڳولڻ جو ٻڪو بهه پڇا يو. هنجي پتا ڪي جڏهن اها سد پيئي ٿڌهن هو ڏاڍو پوسن ٿيو. هن پنهنجي پٽ کي آسپهه مهل آسيس ڪئي ۽ چئي ڇڏيائينس ته جيڪڏهن ڪو پتو نه پوي ته هڪ ورهيه اندر گهر موٽي اچج. ويڙو ٻالڪ ڇنڊر ڪمار گهر کان اتر ڏس ۾ اوچن پو پتن ۽ گهاٽن جهنگن ۾ ڪاهي پيو. سڄي لهر ٽي آيو ته هنکي سامهون ڪجهه سجهندو ڏسڻ ۾ آيو، ويجهو وڃي ڏٺائين ته هڪ ديو ۽ جو مندر آهي. مندر جي اڳيان ڪن ٿوسوين ويٺي هون ڪيو.

گهڻن ڏينهن جي ڳالهه آهي. ڀارت ورش جي اترا ڪنڊ ۾ هڪ وڏو سندس نگر هو. انجي نواسين کي ڪنهن ڳالهه جي ڪمي ڪانه هئي. انهن جو راجا ڏاڍو ديارو هو. هن کان پوڄا جو ڊڪ سنو نه ويندو هو. پوڄا به هن ٽان ساڻه ڪندي هئي. انهيءَ هوندي به راجا سدائين اداس رهندو هو. پوڄا کي به اهو ڏک هوندو هو پر ڪنهن جو وس ڪونه ٿي هليو. راجا ۽ پوڄا جي ڊڪ جو ڪارڻ اهو هو جو هڪ ڏينهن اوچتو رات جي وڳڙي ۾ ڪو شاهينگ راجڪماريءَ کي کڻي هليو ويو هو. ڏاڍي ڳڙلها ڦرلها ڪئي ويئي پر ڪو پتو ڪونه پيو. راجا کي اهائي هڪ سڪيلدي ڏيئي هئي. هنجي گم ٿيل ڪري سڀ ڏکي هئا.

راجا جو سڃاڻ پتي آندو سنگهه ڏاڍو ٻانڪو بهادر هو. هن جو پٽ ڇنڊر ڪمار به جوڌو جوان هو. هنجي ڄمار ڊڳو سوڙهن سال هئي. پرايتر ٻائي عمر ۾ هو شستر ۽ شاستر وڌيا جو چڱو ڇوڪرو اڀياس ڪري چڪو هو. گهوڙي جي سواري ۽ ليرانداڙي ۾

ڏٺائين ته ڪي ماڻهو روئندا رڙندا واکا
ڪندا ۽ وڙندا پيا اچن.

ڏاڍي مشڪلات سان هڪڙي ماڻهوءَ
کي بيهاري پڇائين ته ڳالهه ڪيئن آهي،
پاڻي؟ هن ماڻهو گهٻرائجي چيو: ”ڙي پڇ
ڙي پڇ! ڏسجن ڪيئن ٿو ڇڏي ڌاري به
لڳي ويئي آهي. ڪاٺر ڏيڍ پنهجي غلام
مان ٻاهر نڪتو آهي ۽ ڪروڙ وچون سڄو
جهنگل ۽ ديش جلائيندو ٿو رهي.“

ايتري ۾ هن ڏٺو ته سچ پچ ٻاڏ جون
لاٿيون ڏاڍي زور سان وڌنديون
پيئون اچن ۽ انهنجي وچ ۾ هڪڙو ديو
سونهري گهوڙي تي چڙهيو ٿو اچي. اهو
ڏسي هنڪي ڪجهه ڊپ ٿيو ته سهين ٻار دل
ڏاڍي ڪري هو بيهي رهيو. جڏهن ديو
ويجهو آيو ته هن ڪر جنا ڪري چيو ”اڙي
مورڪ چوڪرا: تون هنن سڀني ماڻهن سان
گڏجي چوند ٿو پڇي وڃين؟ ڇا توکي
منهنجو ڊپ به ڪونه ٿو ٿئي. خبر ڪانه ٿي
پوئتي ته مان توکي ساڙي جهٽ پٽ رک
ڪري ڇڏيندس.“

اهو ٻڌي هن دلير ٻالڪ وراڻيو: ”ڇو؟
مان ڇو ڊچان؟ مون تنهنجو ڪهڙو نقصان
ڪيو آهي جو تون مونکي جلائي ڇڏيندين؟
غير نه آهي ته هنڪي به تون چو پوءِ ملائين.“
ديو ڏاڍي پاڻ ٿلهه ڏيئي چيو ”ڪالهه
رات مونکي ديو ۽ چيو ته هڪڙو مانڪر
جو پڇڙو توکان راجڪماري کسي توکي
ماري ڇڏيندو. هاڻي مان ”ڪيئن سهي
ڪريان ته منهنجو وير ڪير آهي؟
تنهنڪري مان سڀني کي پسم ڪري ڇڏيندس.

هو پنهجو گهوڙو وٺي سان ٻڌي ديو ۽
کي پرڻام ڪري هڪ پاسي ويهي رهيو.
سڄي ڏينهن جي اڪ ڪري ويٺي ويٺي اڪ
لڳي ويس، ننڊ ۾ هي سڀو ڏٺائين: ”ڇڳو
— ورو ڪري رهي هئو آيا انهن
مان هڪ ڪنڪان اتي اچڻ جو ڪارڻ پڇيو.
جڏهن هننڪي سنڌ پهتي ته هو راجڪماري
کي ڳولهي نڪتو آهي ته هننڪي ڏاڍو
ڏکيو هنڪي گهر موٽي وڃڻ لاءِ چيائون. ايترو
به ٻڌائي ڇڏيائون ته راجڪنيا کي هڪڙو
ديو کڻي ويو آهي ۽ هاڻ هنجي چئبي مان
ڇوڪري کي ڇڏائي ڏيڻو آهي. گهڻي
جهل پل کانپوءِ به جڏهن هو هٿ تان هيٺ نه
لٽو ته هن هو هنڪي ديو ۽ جي پوئتا وٺ
وئي ويا. ديو ۽ کي پرڻام ڪري هو هڪ
پاسي ٿي بيٺو. هڪڙي رشپ ديو ۽ جي
چوڻ وٽان هڪڙو ڪنول جو گل کنيو ۽
ڪجهه منتر پڙهي هنڪي ڏٺو: ايتري ۾ سنڪ.
گهٽيا. گهوڙي پال ۽ نغا راخوب زور سان وڃڻ
لڳي ته هنجي اڪ کلي ويئي.“

ڇا ٿو ڏسي ته ڇا اتي اهو مندر آهي ته
اهي رشپ لوڪ. هو ڏاڍي لڙس ۽
ڇڪر ۾ پئجي ويو. هنجي گهوڙي جو به
ڪو پتو ڪونه هو. وري پنهجي پوڙ ۾ هڪ
ڪنول جو گل ڏسي ته هيڪاري وانڙو ٿي
ويو. اهو کڻي ڏٺائين ته ان ۾ هڪ سوني
ڪنجي پيل هئي.

ڪنجي ۽ ڪنول کڻي هو اتي پٺت پيو.
هلندي هلندي ڪجهه گرمي معلوم ڪيائين.
اڳڀرو وڌيو ته درنهي جا ڪارا ڪارا بادل ڏٺا
۽ آيس. گهوڙا هاڻا ڪار به ڪن تي پيس.

پر تون ڪير آهين؟ تون ڏاڍو دلير ٿو
ڏسجن. تنهنڪري منهنجي مرضي نه آهي
تو تون هنن ٻن چٽن ماڻهن سان رهين. ٻڌا!
مون وٽ هلي رهندڙين؟

هن ديوت وڃي رهڻ وڌي خوشي سان قبول
ڪيو. پر ايترو چيائينس ”مان تو سان
هلندس ته سڀين پر هڪڙو شرط آهي. تون
اڃا به ڇڏي ڏيڻ کي ساڙي نه ڇڏي جي
تنهنجي ٻپ کان پڳا ٿا وڃن تنهنجي گهوڙي
شڪتي آهي جو توکي ماري سگهن. تنهنجي
اڳيان ته هو ڪٿي به نه آهن.“ اهو
ٻڌي ديو ڏاڍو خوش ٿيو. بساه جون
لاٿون واپس ورتائين. ڏيڻ سڙڻ کان بچي
ويو. هاڻي چندر ڪمار ديو سان گهوڙي
ٿي بيهل ٿي هليو. گهوڙو هوا وانگر
اٿي اڏاڻو. ٿوري وقت بعد ديو پنهنجي
غشا ۾ واپس موٽي آيو. اها غشا ٻاهران ته
تمام اڻ وڻندڙ پيانڪ پئي ڏئي پر اندر
گهري چندر ڪمار ڏٺو ته هڪڙو وڏو سونو
مڪلاٽ بڻيو آهي ۽ انجي پٽين تي
قيمتي هيرا جواهر جڙيل آهن.

ڪيترن ئي ڏانن مان لنگهي هو گهوڙي
شالا (طبعي - ڪڙهه) ۾ پهتو. اتي گهڻا ئي
گهوڙا ٻڌا بيٺا هئا. ڪنهن جو رنگ اڇو،
ڪنهن جو ڳاڙهو ۽ ڪنهن جو ڪارو هو.
هڪ پاسي هڪ وڏو سونو ڪمرو هو، جنهن
جي دروازي تي بهنجي ديو گهوڙي کي
روڪيو ۽ دروازي جو ڪلف کولي ان ۾
گهوڙو ٻڌي ڇڏيائين.

انهيءَ سونو مڪلاٽ ۾ سوين نوڪر هئا
جنکي قيمتي ڪپڙا پيل هئا، پر چندر ڪمار

کي ڏسي عجب لڳو ته انهيءَ سونهري
گهوڙي کي ديو پاڻ مالش ڪئي ۽ داڻو
ڏنو. تنهن کانپوءِ هو دروازي کي بند
ڪري سنان پاڻي ڪڍڻ ويا. سنان گهر سڳندڻ
جل سان ڀريل هو. ان ۾ هڪ نوڪر ياڻي
چندر ڪمار جي لاءِ ڪپڙن جو وڳو رکي
ويئي. وهنجي سونهري ڇڏي هڪ ٻاهر نڪتو
ٿڌن هڪ نوڪر ياڻي هنکي هڪ سينگاريل
ڪمري ۾ وٺي ويئي جتان تمام عمدو ميو
۽ ڦل کائي ناستو ڪيائين. ان کانپوءِ اڃا
هو آرام ڪرڻ تي هو ته هڪ نوڪر اچي
ڏاڍي ادب سان جهڪي سلام ڪيو ۽
چيائينس ته ديو توهان کي ياد ڪيو آهي.
هن ديوت وڃي ڏٺو ته ديو هڪ ڏاڍي
سينگاريل ڪمري ۾ ويٺو آهي اهڙو ڪمرو
هن اڃ تائين ڪٿي ڪو نه ڏٺو هو. سوليون
پتيون هيون ڇت ۾ قيمتي رٿن جواهرن
جا گل ڦل بنيا بيٺا هئا. وڏيون وڏيون
سندري صوبيون پٽين تي لنگيل هيون. ديو
هنکي ڪرسي تي وهڻ لاءِ اشارو ڪيو.
پوءِ پيائينس ته هي سولو محل توکي پسند
آهي؟ هنکي ته راجڪماريءَ کي ڳولھڻو
هو تنهنڪري جواب ڏنائين ته مون سچو
مڪلاٽ ڏٺوئي ڪونهي پوءِ ڪٿن چوان ته
سندري آهي يا نه. ديو مڪلاٽ ڏيکارڻ جي
لاءِ هنکي هڪ نوڪر جي ٻانهن ڏئي، پر
اهو ويچار ڪري نه جيڪڏهن ڪٿي
راجڪماري گڏجي ويئي ته هو نوڪر
جي اڳيان دل کولي ڳالهائي نه سگهندي
تنهنڪري هن ٿورو اڳتي هلي نوڪر کي
ڇڏي ڏنو ۽ اڪيلو محل ۾ گهٽ لڳو. گهمندي

گهمندي هڪ سندري باغيچي ۾ پهتو جتي ساڻي گاه تي هڪ سندري ويٺل ڏٺائين. من ۾ شڪ پيس. جهٽ هن وقت ويو. ڏسي ته هو روئي ويئي، هن بڪدم پنهنجا ڳوڙها اگهي چندرڪمار ڏانهن نهاريو. جڻ ته پڇيائينس ٿي ته تون ڪير آهين ۽ هٿ ڪمن آيو آهين. هنڪي پاڻ ڏانهن نهاريندو ڏسي چندرڪمار هنڪي ٻر ڳام ڪيو ۽ پنهنجو سڄو سماچار سڻائي روئڻ جو ڪارڻ پڇيو. سڄو حال ٻڌي راجڪماري کي ڏاڍو دک ٿيو. هو اوچنگارون ڏيئي روئڻ لڳي ته چندرڪمار هن پيانڪ ڪارا گره (چيل خالي) ۾ چو آيو. نيٺ گهڻي سمجهائڻ کانپوءِ مات ڪيائين. سڏ ڪا پوري چيائين ته رات جو سمهڻ مهل ڏيو مونکي پنهنجي سولي گهوڙي تي چاڙهي ڇڏي آيو. هاڻي هو مونسان پلڙ ٻلي ٻڌڻ ٿو چاهي. جيڪڏهن هڪ مهيني اندر مان هجڻ نه ڏيندس ته پوءِ هو مونسان زوري شادي ڪندو. انهن ٻنهي اهي ڳالهون ويئي ڪيون ته هڪڙي لوڪر اچي چيو ته ڏيو اوهان ٻنهي کي رسوئي وٺڻ لاءِ ٿو سڏي. انسان ٻئي اٿي پوڄن ڪوڙ ويا. پوڄن وٺي پئي پنهنجي پنهنجي سمهڻ واري ڪوئي ۾ گهري ويا. رات جو نه چندرڪمار کي لند آئي نه راجڪماري کي. جڏهن سڀ سمهي پيا تڏهن چندرڪمار اٿي سونهري گهوڙي جي ڪوٺيءَ ڏي هليو. اها سولي ڪنڇي الهيج ڪوٺيءَ جي ڪلف کي لڳا يائين ته اهو ڪلي پيو. ڏاڍو خوش ٿيو. پوءِ پنهنجي ڪمري ۾ اچي مات ڪري سمهي پيو. ٻر پات جو اٿي خيال ڪيائين ته کانو ته سڀ گڏجي

ڪائيندا آهن. ان مهل راجڪماري کي لڪائي لڪائي هڪ چنڻي ڪٽي ڏيندس ته اڃا رات جو هتان پڇي نڪرندا سڀين. ڪا ئي وقت هن ڏيو کان لڪائي هڪ چنڻي واپس ڪري ڏني. بس. اڌ رات جو هو اٿيو ۽ سونهري گهوڙي جي ڪوٺي کولي ان وقت ويو پر اڃا هنڇي پئي اٿي هٿ رکيائين ته هو انون هڻڻ لڳو. اٿي هنڪي ڪنول گئل ياد پيو جيڪو سولي ڪنڇيءَ سان گڏ مليو هوس. هن اهو گل گهوڙي کي سنگهايو ته گهوڙو مات ڪري پيهي رهيو. چندرڪمار ٽپ ڏيئي گهوڙي تي چڙهي ويندو ۽ راجڪماري کي وٺڻ ويو. هو اڳيئي باغ ۾ هنلاءِ اڪيون پايو بيٺي هئي. هنڪي به گهوڙي تي چڙهي نڪو نڪو گهوڙو هڪلي هليو. گهوڙي جي ٽپ ٽپ جو آواز سهي ڪري ڏيو گهٻرائي اٿيو ٻوڙي ٻاهر آيو ته ڏٺائين ٻيٽي ڀڳا، ٽا وڃن. بس زور سان ڪڙڪو ڪري گهوڙي جي پٺيان ٻوڙيو ٻر هاڻي ته گهوڙو چندرڪمار جي هٿ ۾ هو. ڏيو ڪي ڏسي راجڪماري ٿڙ ٿڙ ڏڪڻ لڳي. اهو ڏسي چندرڪمار ڏيو جي اڳيان باه ڪٽي ڇڏي. باه جون لپيٽون گهوڙي جي ٻيٽ مان نڪري ڏيو کي ساڙڻ لڳيون. ڏيو پنهنجو منهن مٿو پٽڻ ۽ چندرڪمار کي باه بند ڪوڙ لاءِ ليٽرائيون ڪوڙ لڳر، پر چندرڪمار ٻڌيس وري چو ٿو؟ جڏهن ڏيو سڙي پڇري رک جي ڀيري تي پيو تڏهن هن باه جي لائن جي لهر بند ڪئي. راجپوتري آڻي راجا کي ڏٺائين. راجا ڏاڍو گد گد ٿيو. هن راجڪماري جو وواھ. چندرڪمار سان ڪري ڏنو. وواھ کانپوءِ چندرڪمار وري الهيءَ ڏيو جي غفا ۾ ويو. اتان ڏن ۽ هيرن جواهرن جا ٻوڙا ڀري آيو. راجا بدو ٿي ويو هو. هو راج پاڳ. چندرڪمار کي سولي ايشور پڇڻ کي وڃي لڳو. چندرڪمار پلي پٺ راج ڪاج ڪوڙ لڳو.

News, Notes & Comments

• ڪانگريس جي فتح

ڪنڊ ڪوٽ - ڪشمور تڪ مان، ميسر
 زين الدين جي فوت ٿي وڃڻ سبب سنڌ اسيمبلي
 جي جاءِ خالي ٿي هئي. ان جڳهه لاءِ خان
 بهادر سردار شير محمد خان بيجاراڻي ۽
 مسٽر محمد امين خان کوسو بي. اي. ايل.
 ايل بي اميدوار هئا. هڪ پاسي سرداري
 زور هو ته بي پاسي شيوا جي لياقت هئي،
 هڪ پاسي عملدارن جي مدد جو هل هو ته
 بي پاسي عام ماڻهن جي سڄي همدردِي
 هئي، هڪ طرف پئسي جي راند هئي ته
 ٻئي طرف ”رڪا سڪا ڪاءِ ڪي ننڍا پاڻي
 پيءُ“ واري ڪار هئي. ٻيو وري هنڪان
 اڳ سنڌ ۾ ڪٿي به ڪو مسلمان ڪانگريس
 ٽڪيٽ ٿي ڪنهن به چونڊ ۾ اميدوار ڪونهين هو.
 سنڌ ۾ هندو به ڪانگريس ٽڪيٽ ٿي فقط
 ۴۰-۴۵ سيڪڙو ڪامياب ٿي سگهيا هئا سو
 مسلمانن تڪ مان فتحياب ٿيڻ مهال ٿي
 لڳو. ائين به ٻڌڻ ۾ آيو آهي ته سردار پٽيل،
 ابوالڪلام آزاد ۽ ٻاٻو راجيندر پرساد،
 ڪانگريس پارٽي مينٽري بورڊ جي ميمبرن
 ۾ مسٽر محمد امين کي ڪانگريس ٽڪيٽ
 ڏيڻ ۾ هڪ ٻي ڪٿي ته سنڌ ۾ ڪنهن به
 مسلمان کي ڪانگريس ٽڪيٽ ڏيڻ واجب

سمجهه ۾ نٿو اچي ڇا ڪاڻ ته انهن ۾ ايتري
 سجاڳي ڪانه آئي آهي، پر جڏهن مسٽر محمد امين
 کي اها ٽڪيٽ ملي وئي.

اهڙين حالتن هيٺ مسٽر محمد امين يقين
 چوند لاءِ اميدوار بيٺو. هوڏانهن سردار
 شير محمد خان وڌي نمن جو مالڪ هو ۽
 هيڏانهن مسٽر محمد امين هڪ غريب
 شيواڌاري هو، ۽ هوڏانهن سردار شير محمد
 جو گهر انهي ٽڪ ۾ هو ته هيڏانهن وري
 مسٽر محمد امين ڌاريو ٿي چڙهاڻي ڪري
 آيو هو (ڇا ڪاڻ ته سندس گهر نل تعلقي
 ۾ آهي).

سڄي سنڌ جون اڪيون هن چونڊ ۾ هيون.
 نيٺ ۱۴ مارچ لٽيجو نڪتو ۽ مسٽر محمد امين
 ۳۴۵ ووٽن تان کٽيو.

هن چونڊ سڄي سنڌ جون اڪيون پٽيون
 آهن ته راجنيتي سجاڳي فقط هندن ۾ ڪانه
 آهي پر مسلمان به هينئر سجاڳ ٿيڻ لڳا
 آهن ۽ ٻيو ته سنڌ جا مسلمان جي ڪانگريس
 جي نالي کان به چرڪندا هئا سي هينئر
 ڪانگريس ڏي ڇڪڻ لڳا آهن. ٽيون ته
 ڪانگريس جي پرچار سان هندو مسلم
 تعلقات سڌاري سگهجن ٿا.

آءٌ پڻ انهي چوڻ وقت مسٽر محمد امين

عام چرطي آهي ته جنهن به حڪومت جو قبضو ڀونوچ سمند مٿان رهندو سا ساري دنيا جي حڪومتن جي راڻي ٿيندي. شپين جي گهرو لڙائي ۾ اٽلي فسادين کي جو مدد ڪري رهي آهي سو به ڀونوچ سمند تي ڪرڻ سانگي. لازو ڀونوچ سمند ۾ ٻن-ٽن جهازن کي اٽليءَ زير آئين رستي ٻوڙيو ويو آهي سو ڪم به سنڌو سمجهڻ ۾ اچي ٿو.

جو مئي ۱۹۱۴ع کان اڳ ۾ ڇا نه هئي! کيس پنهنجون بينڪون هيون ۽ شاهي سلطنت هئي. پر ۱۴-۱۹۱۸ع واري لڙائي کان پوءِ اها تباهه ٿي ويئي. جو مئي کي نه ٿي ٿا ٻوڏ ڪرڻ لاءِ يورپ جي حڪومتن کين گهٽايو. ورسيلز جي عهد نامي موجب کيس چئي ٿو ٿڪو ٿڪو ويو. ڪاٿس بينڪون نه ڪسيون ويون پر خود سندس ملڪ ۾ به جدا جدا حڪومتون به ٻڌائي ويون. جو مئي هتي هتي سو اهڙو زهر جوڳو پي ويئي. هينئر جو مئي هوريان هوريان طاقت حاصل ڪندي ويئي آهي. يورپ جي بگڙيل حالتن جو فائدو وٺي جو مئي پاڻ کي اڳين حالتن ۾ آڻڻ گهري ٿي. نه فقط هو ۽ گڏيل جو من حڪومت لاءِ خوراڪ آهي پر ساڳي وقت پنهنجون وڃايل بينڪون به حاصل ڪرڻ گهري ٿي. موقعي سر، ورسيلز عهد نامي کي درياهه ۾ ٻوڙي ۽ مئي آهي پاڻ کي مضبوط ڪندي. پوءِ پاڻين آميرڪا ۽ فتح حاصل ڪيل ملڪن کي قرض موٽائي ڏيڻ کان پڙ ڪڍيائين، روهڙو جو پرڳڻو هٿ ڪيائين، سار جو پرڳڻو والاريا ٿين وائين لئنڊ تي جنگي پورو بيهارياءِ ۽ هينئر آسٽريا جو پرڳڻو هٿ آندائين.

جي مدد ۾ هوس. چٽي طرح ڏنم نه هندن ۽ مسلمانن ۾ هڪٻئي ۾ لاءِ دلي پيار پيدا ٿي چڪو هو ۽ نفرت جو نالو به ڪونه هو. هينئر ڪانگريس اڳواڻن تي، هن فتحيابي کان پوءِ، ڪافي جوابداري مٿان پئي آهي. جيڪا سڃاڻي، زبردست پرچار سبب، ٿي آهي، پنهنجو فائدو کين هينئر وٺڻ ڪپي. ڪانگريس اڳواڻن کي عام طرح ۽ مستر همدا مين کي خاص طرح اها قومي بيداري قائم رکڻ ڪپي. اميد نه هئي ۽ صلاح کين پسندي نوندي ۽ ان کي عملي جامي پهرائڻ جي ڪوشش ڪندا.

يورپ مٿان گانڊو گرهه

’جيڪو ڏاڍو سو گانڊو ۽ ڏاڍي جي لب کي به مٿا آهي چوڻيون سنڌ ۾ بلڪل مشهور آهن. جنکي انهن چوڻين جي معنيٰ سمجهڻي هجي تنهن کي هن وقت دنيا جي راجنيتي حالتن ڏي نظر ڦيرائڻ ڪپي. اٽلي، جو مئي ۽ جاپان سان اهي چوڻيون بخوبي لڳي ٿيون اچن. انهن ٽنهي ملڪن کي ڪوبه چوڻ وارو ڪونه آهي، کين چئن وڏي ٿو ٿي ڪن ٿا.

اٽلي شاهي سلطنت جا سڀنا لهي رهي آهي، جا سلطنت هن پراچين سم ۾ ماڻي هئي. انهي سلطنت ٺاهڻ لاءِ هن هٿ پير پکيڙڻ شروع ڪيا آهن. دنيا جي زبردست حڪومتن جي ڏسندي ڏسندي، ائبيسينيا کي تباهه ڪري انکي ڳرڪائي ويئي. هينئر وري ڀونوچ سمند تي پنهنجو قبضو ڪرڻ گهري ٿي. انگريز ڇاهن ٿا ته ڀونوچ سمند تي سندن قبضو رهي. اها انگريزي

اجهوانين تباھ ٿي رهيو آهي. چين جي لاڳيتو آهي روس، سو جاپان جي اها اوه زوري سهي ٿيو سگهي. روس هيٺ چين جاپان واري لڙائي ۾ چين جي کلي ريس مدد ڪري رهيو آهي.

مطلب ته هيٺ دنيا ۾ ننڍي پئماني تي لڙائي چالو آهي. هڪ طرف آهن اٽلي، ڇوڪري ۽ جاپان جي باز جيان هيٺين حڪومتن کي چين هيٺ آڻي رهيا آهن ۽ وقتي هڪٻئي کي مدد ڏين ٿا، ته ٻي طرف آهن چين، روس وغيره جنکي انگلند فرانس ۽ آمريڪا جي اخلاقي مدد آهي.

اهڙين منجهيلن حالتن هيٺ سڄو ملڪ مهاڀاري لڙائي کي ويجهو سمجهي پاڻ کي مضبوط ڪري رهيو آهي. ڪارخانن ۾ رات ڏينهن جنگي سامان تيار ٿي رهيو آهي. سڄو ائين ٿو سمجهي ته جنگ جي پوس کان بچڻ جو آسرو سواءِ جنگي هٿيارن جي ٻيو ڪونهي. هو ائين ٿا سمجهن ته پنهنجي هٿن سان پاڻ کڏ ڪوئي رهيا آهن. ڏسجي ته انهن جنگي تيارين جو ڪهڙو ٿو حشر ٿئي، مطلب ته يورپ مٿان کان ٻڌو گره سوار آهي.

اها ڀڪ آهي ته يورپ مهاڀاري لڙائي طرف قدم وڌائي رهيو آهي. جيڪڏهن لڙائي ڇڙي ته اڳين لڙاين کي هنجي مقابلي ۾ ڦڪو ٿيو ٻوندو. اسان کي ته ائين عقل ۾ اچي رهيو آهي ته لڙائي ضرور نڳندي چاڪاڻ ته يورپ ۾ پاپ جو گهڙو پو جي چڪو آهي. يورپ جي حڪومتن جيڪي ضعيف ۽ اڻ سڌريل مٿان ظلم ڪيا آهن

آسٽريا جو پرڳڻو جنهن ڦڙي ۽ ٽيزي سان بنا رڻو چاڙج جي هٿ ڪيا نين سو ڪارنامو ڇوڪري جي اٿاس ۾ مڪي، ليڪچر ۾ ايندو. باز جيان هيٺر هٿلر جون اکيون زڪو سلويڪيا ۽ جگوسلاويا ۾ آهن. اهي حڪومتون ۱۹۱۴ع کان اڳ ڇوڪري جو پاڻو هٿا پر جنگ کانپوءِ اهي ڇڏي جدا حڪومتون ٺهيوون. هيٺر روس ۽ فرانس، جي ڇوڪري جا چڪري دشمن آهن سي ٿا چاهن ته اهي ٻئي ننڍڙيون حڪومتون ڇوڪري جي قبضي ۾ اچي وڃن. انهن ٻنهي ملڪن اهڙو اطلاع ڇوڪري کي ڏنو آهي ته خبردار! انهن ٻنهي ملڪن کي هٿ نه لاه ته پڇتاڻو پوندو. جيڪڏهن اها ڏاڍي مڙسي ڏيکاريندين ته اسان کي لاچار ٿو سان هٿ ڳنڍڻا ٻوندا. فرانس، جنهنجو انگلند سان عهدنامو ڪيل آهي ته ڏکي ڪري ۾ هڪ ٻئي کي مدد ڪندا سين، انگلند کي چٽائي ڇڏيو آهي ته جيڪڏهن ڇوڪري زڪو سلويڪيا کي ڳر ڪاٺ جي ڪوشش ڪئي ته پوءِ هوءَ ڇوڪري جي سامهون ٿيندي.

جاپان جي ڏاڍي مڙسي وري ڪنهن کان ڳجهي آهي. هوءَ پاڻ کي مشرق جي راڻي سمجهي رهي آهي. هڪ طرف مغربي ملڪن کي پري رکندو ٿو اچي ته مشرقي ملڪن سان دست اندازي نه ڪريو ته ٻي طرف وري ٻگهه ٻگهه جيان ويجهو پاڻ ضعيف ۽ هيٺ مشرقي ملڪن روئي مڇين کي اکيون ٻولي ڳر ڪاٺيندو. چين ته پنهنجي ٻائي جي ملڪيت ٿو سمجهي. جڏهن وڻيس ٿڌهن ان جو ٽڪر وڃي ڪاٺيندو. ضعيف چين

پهرين تاريخ گذري ويئي ٿڏهن اهو ئي انومان ڪيو ويو ته هن کان پوءِ شاديون ”شاردا انڪت“ مطابق پوري ڪيون ٿينديون. پر اهو فقط وهم هو. جيڪو شاردا انڪت گهڙيو ويو هو تنهن ڪيترائي ضعيف قلم هئا. ان ۾ مکيه خاميون هي هيون.

(۱) ته اهو انڪت فقط پرڻش الڊ يا سان لڳايو ويو، يعني ته جيڪي ننڍا-ڀڙ جون شاديون رياستن ۾ ٿين ٿي-تي قاعدي جي ڪورٽ ۾ چڪي نه سگهجي.

(۲) شاردا انڪت جي پيڪڙي ڪندڙ ئي ڪيس فقط ڊسٽرڪٽ مارجسٽريٽ جي ڪورٽ ۾ هلي سگهي سو به ٿڏهن جڏهن فرياد ڪندڙ هڪ سؤروپيه ڊپارٽمنٽ رکي. اهي ٻه قلم اهڙا هوا جنجي مدد سان اڻ ڄاڻ مائٽ پنهنجي اولاد جي شادي ڪري ”شاردا انڪت“ جي شڪن جي کان بچي ٿي سگهيا.

هن انڪت پاڻ ڀارت ۾ وڌيڪ گندگي ڦهلائي آهي. جي ماڻهو ننڍ ۾ غفل هوا سي آڻي سڃاڻ ٿيا آهن. شاردا انڪت جي لڳل سان به ملڪ مان اها خرابي دور نه ٿي. ميمبرن گهڻيون ئي دانهون ڪيون. ته هي انڪت ڦهلايو آهي ۽ انکي مضبوط ڪيو وڃي پر سرڪار ان کي ٻڌو اڻ ٻڌو ڪري ڇڏيو.

نيٺ مسٽر لعلچند شاردا بل کي سڌارو سانگي درستي پيش ڪئي ٿي. ننڍا ڀڙ جون شاديون رياستن ۾ به نه ٿي سگهن ٿيون. پر اها درستي پاس ٿي ٿي تنهن کان اڳ وري جاهل

سي خدا جي ڪتاب ۾ درج آهن. انهنجو ڪيترو يورپ کي اوس پوڳڻو آهي.

ٻيو ته يورپي سڀيتا هينئر انڌ جي گهڙي تي سوار آهي ۽ انجي ترقي جي گهڙيال جو ڪاٺو پوئتي هٽڻ شروع ڪيو آهي. هينئر انجي ناس ٿيڻ ۾ ڪوشڪ ڪونه آهي. ناس نه اوس ٿيندي پر زبردست قربانيون وٺي!

شاديون ڪين پر باديون

انساني زندگي ۾ شادي هڪ مکيه ڪارڻ آهي. خاص ڪري هندن ۾ شادي هڪ پوڻو ٺاهو ڪري ليکيو ويندو آهي ۽ شادي ڪرڻ هر هڪ هندو لاءِ لازمي آهي. ارمان جي ڳالهه آهي جو شادي کي اهو دور جو ڏٺو نٿو وڃي جنهنجي هو لائق آهي. اسان جي ملڪ جي ماڻهن شادي هڪ مسخري ڪري سمجهي آهي.

ڀارت ۾ ننڍا ڀڙ جي شادين خوب هاڻا هنيان آهن. نه فقط ڪيتريون ئي مڪڙيون ڦٽڻ کان اڳ. ڪوماڻجي وڃن ٿيون پر ڪروڙن نوجوان عورتون اڃا ڏهاڳ. جا ڏينهن گذاري رهيون آهن. ملڪ جي اهڙي دردشا پسي هند اسيمبلي ۾ مسٽر هوبلاس شاردا ننڍا ڀڙ جي شادين کي روڪڻ جو بل پاس ڪرايو جو ”شاردا انڪت“ جي نالي سان مشهور آهي.

جڏهن اهو پڌرو ٿيو ته ”شاردا انڪت“ پهرين اپريل ۱۹۳۰ع کان لاڳو ٿيندو ٿڏهن لکن جاهل ۽ ڪوٽاهه نظر مائٽن پنهنجن ٻارن کي انهي پهرين اپريل کان اڳ شادي جي جهنگهت ۾ ڦاسا ڇڏي. جڏهن اها اپريل جي

سگهندو. انکا سواء ٻ سٽرڪٽ مئجسٽريٽ وٽان منع نامون وٺي شادي اڳواٽ روڪائي سگهجي.

هينئر سنڌ جي نوجوانن تي سخت جوابداري آهي. جي اهڙيون اثر واداريون شاديون ٿين ٿا جنهن کي هڪدم روڪائي سنڌين تان عام طرح ۽ هندن تان خاص طرح هي گهڻي وانگر ڪائيندڙ مرض پاڙون پٽڻ ڪڍي. هن ڳالهه ۾ ڪنهن جو به لحاظ نه رکڻ ڪڍي، جنهن ۾ ئي سنڌ جو پلو آهي.

شهيد گنج هلچل ااپريل کان بند

شهيد گنج هلچل جي اڳواٽ مسٽر مظهر علي جيل مان آزاد ٿيڻ تي هڪ بيان ڪيو آهي ته پهرين اپريل کان شهيد گنج جو قانون ٽوڙ ڪر ڪ بند رهندو.

پارٽ جو واپاري ٺاهه

هند اسيمبليءَ ۾ مسٽر ستيه موريءَ جو هيٺيون ٺهراءُ پاس ٿيو. هي اسيمبلي گورنر جنرل ان ڪائونسل کي سفارش ٿي ڪري ته ٽيون ٻوٽس هندوستان جو واپاري ٺاهه يا ڪوبه واپاري ٺاهه اسيمبلي جي صلاح کان سواءِ ڪونه بحال ٿئي. ٺهراءُ بنا مخالفت پاس ٿيو.

پروفيسر نارائڻ داس ملڪاڻي يورپ ڏانهن

سنڌ جو پروفيسر اين. آر. ملڪاڻي جو دهلي ۾ هريجنن شيوڪ سنگهه جو ڪم ڪندڙ آهي. سو يورپ گشت ٿي وڃيٿو. کيس دهلي ۾ سندس دوستن هڪ وڏي پارٽي ڏني.

مائٽن ۾ ٿا ڪوڙو پيچي ويو. هزارين بلڪ لکين شاديون ٿي رهيون ۽ ڪيون ويون. جنهن نموني ۾ اهي شاديون ٿي گذريون آهن تنهن هندن کي ساري دنيا جي سڌريل قومن ۾ ڪلڻ هاب بڻايو آهي. ڪٿي ڪير پيا ڪ ٻارن جون شاديون ڪيون ويون آهن ته ڪٿي ٻاٺڙا پائيندڙ ٻارن کي ڦاسايو ويو آهي. ڪٿي ڪندواريون ننڍيون نه گهومت وڌا ۽ ڪٿي انهي اصل ايتريڪو. وري شاديون ايڏي ٿڪڙي رفتار سان ڪيون ويون آهن جو انهن سان ميل ٽوڻ به پڇي نه سگهي! هڪ ڏينهن مڱڻو نه ساڳي ڏينهن يا سڀاڻي ئي شادي! مڱڻو، سڳن ساٿ ۽ شادي ساڳي ڏينهن!! ڇا ڇا مت مائٽ منائڻ، ڇا جو دوستن ۽ سنگتين ساٿين کي پيندڙ ڏيڻ. جيڪڏهن گهومت حاضر ڪونه هو ته ڪندواري جي انهي بوجھ سان پاڪستاني سان شادي ڪرائي ٿي ويئي. جي گهرن لاءِ اڻو ميسر ٿي ٿئي سگهيو ته ان جو ڪم واري مان ورتو ٿي ويو ۽ ناريل ٿئي ملي سگهيو ته انهي بجاءِ چلم جو ڦل ڪم آندو ٿي ويو. مطلب ته نه فقط شاردائڪٽ جون پڳڙيون ڪيون ٿي ويون پر لکن ٻارن ۽ نوجوانن جي حياتي برباد ڪئي ٿي ويئي. هينئر نه فقط مسٽر لعلچند جي درستي عمل ۾ آئي آهي پر شاردائڪٽ کي وڌيڪ مضبوط ڪرڻ سانگي بي داس جي درستي به پاس ٿي آهي. هينئر نه فقط ننڍڙن جي شادين همٿائيندڙن ۽ ڪندڙن کي اثر ٿي مهينا سخت پورهئي سان جيل جي سزا ملي سگهندي پر هزار روپيه ڏنڊ به پيچي

سر غلام حسين ڪاٿا

سر غلام حسين جڏهن سنڌ اسيمبلي جو پريمر مقرر ٿيو تڏهن سڀڪنهن جي راءِ تي اها ڳالهه هئي ته سر غلام حسين ڪو راجنيتي جو ڄاڻو آهي ۽ هو وزارت جون واڳون چڱي طرح هلائي سگهندو. سڄو سال حڪومت ماڻيائين پر نه هو پنهنجي پوزيشن مضبوط ڪري نه سگهيو. ليڪ گذريل مارچ جي ۲۱ تاريخ استيفعا ڏيئي پيس.

جهڙو هو قابل آهي تهڙو جيڪڏهن مديري ۽ ليڪ نيتي کان ڪم وٺي ها ته جيڪو ڪيس ههڙا ڏينهن ڏسڻا نه پون ها. هن جيڪا روش دشمنن کي ڪٽڻ جي ورهلي سا سندس آڏو آئي.

پهر يائين اتحاد پارٽي جا تختا ڪڍيائين. جڏهن ٽنائين اتحاد پارٽي جو زور ناس ٿي چڪو آهي تڏهن وري هندو پارٽي کي دٻائڻ شروع ڪيائين. ڪانگريس پارٽي کي وقت بوقت جڪاڻڻ پنهنجي بهادري سمجهڻ لڳو.

ليڪ اتحاد پارٽي، ڪانگريس پارٽي ۽ هندو پارٽي ملي ڪيس اهڙو ٿڪ ڪڍيو جو سر غلام حسين جي وزارت هڪدم اچي پٽ پيئي.

خان بها در الله بخش کي سر غلام حسين جي وزارت ٻهڻ مان هيٺيان سبق سکڻ گهرجن: پوريون اهو ته جيڪو انجام ڪري سو پاڙي. ٻيو ته ڪنهن سان به ڪا نسل پر قنائڻ جي ڪوشش نه ڪري. ٽيون ته سنڌ جي عام رعایا جي بهبودي لاءِ پاڻ پتوڙي.

چوٿون سچائي ۽ ايمانداري کي پنهنجو مقصد بڻائي. پنجون سنڌ جي سڀني فرقن جي ماڻهن کي هڪ نظر سان ڏسي. جيڪڏهن اهي گهڻ منجهس هوندا ته سندس وزارت پڪي پائي ئي بهندي. جيڪڏهن سر غلام حسين جي راجنيتي روش ۾ سچائي ۽ ليڪ نيتي هجي ها ته سندس بيڙي جا تختا اصل ڪري نه وڃن ها. خان بها در الله بخش هڪ نوجوان آهي. سڄي سنڌ جون منجهس جهجهيون اميدون آهن. اُميد ته هو غريب سنڌ جي پرڳڻي کي سرسبز ۽ آباد ڪرڻ ۾ ڪامياب ٿيندو.

مهاٿما گانڌي سرحد ويندو

خان عبدالغفار خان سرحدي گانڌيءَ جي صحت هينئر ڪجهه سڌري آهي. هن سرحد پارانف جو ٻيو گشت شروع ڪيو آهي. هو جدا جدا ضلعن ۾ اٽڪل سؤ ڳوٺن ۾ ويندو ۽ ڪانگريس جو پيغام پهچائيندو. هو پنهنجي دؤري ۾ لعل چولا والنتيئر به پرتي ڪندو. گانڌي سرحد ۾ ڪڏهن ٿو وڃي تنهن باري ۾ اڃا ڪو فيصلو نه ٿيو آهي پر اُميد ڪئي ٿي وڃي ته گانڌي بينڪال جو گشت پورو ڪري پوءِ شايد سرحد ويندو.

شرييت جيرا مداس پنجاب ويندو

آل انڊيا ڪانگريس ورڪنگ ڪاميٽي شرييت جيرا مداس دولترام کي پنجاب ڪانگريس اندر جڳهون جي نميري لاءِ ۽ انهن ۾ پاڻ منجهه محبت ۽ دلي پريم جا ڳاڻ لاءِ مقرر ڪيو آهي.

دونگريءَ جو بال امرت

ڇا آهي؟

(۱) هيءَ هڪ تمام سٺي ۽ مقوي خوراڪ آهي.

(۲) اها خوراڪ ڪمزور ۽ ضعیف ٻارن کي تندرست ٿي رکي.

(۳) هن دوا ۾ هر ڪنهن قسم جي هڏن جو ٽوڙ جو همدو آهي.

(۴) هيءَ دوا ٻارن کي ڪنگهه وغيره هر صحن کان پري ڪري کين ڏندن نڪرڻ ۾ سهوليت ٿي پيدا ڪري.

ملي سگهندي ۽

هر ڪنهن شهر ۾ هر ڪنهن دوا فروش وٽان.

سنڌي ۽ جو بخت بالا!

ڇڏو جو سنڌ اسيمبليءَ جي

ڪارروائي ۾

سرڪاري طرح جاءِ ملي اٿس!!

پوءِ چون حب وطن ڌاريون سنڌي ۾ فخر وٺڻ ۽ سنڌي ساهتيه کي همٿايو؟

خرید ڪريو ۽ مسٽر منوهر داس ڪوڙومل جا لکيل نازا ڪتاب.

(۱) اخلاقي آواز نالي عمدو ڪتاب

سنڌي ۽ جو سڀنگار جو نازو شايع ٿيو آهي. صفحا ڏيڍ سؤ. ڇهن تصويرون ساڻ.

پند چاهو بيبيڪ عجائب اٿس. مغرب ۾ ڇپيل ڪتابن جي سڌ پيو لاهي. لنڊن خواه وڏن لام مفيد. قيمت فقط اٺ آلا.

(۲) اخلاقي آکاڻيون ڇپايل ڪوڙومل

سنڌي ساهتيه منڊل جو.

(۳) همد جو سٽر (سٽ تصويرون ساڻ)

(پوڙيس ۾)

(۴) پڇمئي نارين جا چرتر (۹ تصويرون ساڻ)

قيمت چار آلا

(۵) نالستاءِ جا اوائلي آزمودا ۽ خيال

قيمت ۽ لسو پنو پنج آلا — بنا لسي پئي ٿي آلا.

ڇپايل سنڌو ساهتيه منڊل جا

(۶) ”سنڌ ۾ ڪيتي“ قيمت ٽڪو

(۷) وات جي صحت قيمت ۱۲ آلا

(تصويرون)

مطب جو هنڌ ۽ ۲⁸ ڪا سما پالعين ڪالوني

ڪراچي سنڌ.

ڪوڙومل سنڌي ساهتيه منڊل حيدرآباد سنڌ

”سنڌو“ آفيس ميان جو گوشت شڪار پور سنڌ

Reg No. S. 437.

APRIL 1938

دینگر قیما
 مہ - مہ - مہ - مہ - مہ - مہ -
 اساتذہ نامہ است
 نیر آہی - مہ - مہ - مہ -
 اعطار مہ - مہ - مہ -
 آہی - مہ - مہ - مہ -
 انروا مہ - مہ - مہ -
 مہ - مہ - مہ - مہ -
 ٹیل آہی - مہ - مہ -
 مہ - مہ - مہ - مہ -
 مہ - مہ - مہ - مہ -

گھٹن نی - مہ - مہ -
 مہ - مہ - مہ - مہ -
 مہ - مہ - مہ - مہ -
 مہ - مہ - مہ - مہ -
 مہ - مہ - مہ - مہ -
 مہ - مہ - مہ - مہ -
 مہ - مہ - مہ - مہ -

WEST END
WATCH CO.

BOMBAY - - - CALCUTTA

پڙهندڙ نسل - پ ن

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ”آداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻگ ”لڙهندڙ نسل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دور جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ جڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي آداس، لڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ٻرندڙ، چُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪندڙ، پاڙي، ڪاڻو، پاڇوڪڙ، ڪاوڙيل ۽ وڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سگهجي ٿو، پر اسان انهن سڀني وچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪڍي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ٺاهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وڌڻ، ويجهڻ ۽ هڪ ٻئي کي ڳولي سگهاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻ جي آس رکون ٿا.

پڙهندڙ نسل (پَن) ڪا به تنظيم ناهي. اُن جو ڪو به صدر، عهديدار يا پايو وجهندڙ نه آهي. جيڪڏهن ڪو به شخص اهڙي دعويٰ ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو ڪوڙو آهي. نه ئي وري پَن جي نالي کي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو به ڪوڙو آهي.

جهڙيءَ طرح وٽن جا پَن ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڙهندڙ نسل وارا پَن به مختلف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، ٻرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وڙهندڙ ۽ پڙهندڙ به ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَن کا خُصوصي ۽ تالي لڳل ڪَلب Exclusive Club نه آهي.

ڪوشش اها هوندي ته پَن جا سڀ گم ڪار سَهڪاري ۽ رُضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي ته ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي به ٿين. اهڙي حالت ۾ پَن پاڻ هِڪڙي جي مدد ڪرڻ جي اُصول هيٺ ڏي وٺ ڪندا ۽ غيرتجارتِي non-commercial رهندا. پَن پاران ڪتابن کي ڊجيٽائيز digitize ڪرڻ جي عمل مان ڪو به مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊجيٽائيز ڪرڻ کان پوءِ اهم مرحلو ورهائڻ distribution جو ٿيندو. اهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو ته ڀلي ڪمائي، رُڳو پَن سان اُن جو ڪو به لاڳاپو نه هوندو.

پَن کي کليل اڪرن ۾ صلاح ڏجي ٿي ته هو وَس پٽاندڙ وڌ کان وڌ ڪتاب خريد ڪري ڪتابن جي ليڱگن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي هِماڻن. پر ساڳئي وقت علم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪنهن به رُڪاوٽ کي نه مڃن.

شيخ اياز علم، ڄاڻ، سمجھ ۽ ڏاهپ کي گيت، بيت، سٺ، پُڪار سان
تشبيه ڏيندي انهن سڀني کي بمن، گولين ۽ بارود جي مد مقابل بيهاريو
آهي. اياز چوي ٿو ته:

گيت به ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪرڻ ٿا.

... ..

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جڳ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇڻن ٿا؛
ريٽيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي منجهه پهتاڙ ڇڻن ٿا؛

... ..

ڪالهه هيا جي سُرخ گلن جيئن، اڄڪلهه نيلا پيلا آهن؛
گيت به ڄڻ گوريلا آهن.....

... ..

هي بيت اٿي، هي بم-گولو،

جيڪي به کٽين، جيڪي به کٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فرق نه آ، هي بيت به بم جو ساٿي آ،

جنهن رڻ ۾ رات ڪيا راڙا، تنهن هڏ ۽ چم جو ساٿي آ -

ان حساب سان اڻڄاڻائي کي پاڻ تي اهو سوچي مڙهڻ ته ”هاڻي ويڙهه ۽
عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نه وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني
آهي.

پڻ جو پڙهڻ عام ڪتابي ڪيڙن وانگر رڳو نصابي ڪتابن تائين
محدود نه هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج
۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڍي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي
پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پڻ نصابي ڪتابن
سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين

ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نسل جا پڻ سڀني کي **چو، چالاءِ ۽ ڪينئن** جهڙن سوالن کي هر بيان تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جواب ڳولڻ کي نه رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان به پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي ان سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون پاڪي پائي چيو ته ”منهنجا پاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پڻ پڻ جو پڙلاءُ.“
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)